

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Sivas Mutasarrıfı Abdî Efendi

Dil ile Akıl Arasında Söyleşi

Nutk-ı Bî Pervâ ile Akl-ı Dânâ
Beyninde Muhâvere

Hazırlayanlar: Mesut Ayar - Nazlı Altunsoy

Siyasetnâme

Sivas Mutasarrıfı Abdî Efendi

**Dil ile Akıl
Arasında Söyleşi**

Nutk-ı Bî Pervâ ile
Akl-ı Dânâ Beyninde Muhâvere

**Karanlık hep vardır,
çalayan ışıktır.**

DOÇ. DR. MESUT AYAR, 1973 yılında Eyüp'te doğdu. İstanbul Vefa Lisesi ve Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü'nden mezun olduktan sonra aynı üniversitenin Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde Yakınçağ Tarihi alanında yüksek lisans ve doktora yaptı. 1995-2009 yılları arasında MEB'na bağlı okullarda tarih öğretmenliği yaptıktan sonra 2009 yılında Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde yardımcı doçent unvanıyla görev yapmaya başladı. Hâlen aynı yerde bölüm başkanlığı vazifesini yürütmektedir.

Osmanlı Devletinde Kolera (2007), *Bektaşilikte Son Nefes* (2009) ve İstanbul'un 100 Önemli Olayı (2010 ve 2016) adlı üç yayınlanmış kitabı ve makaleleri bulunan Mesut Ayar iki çocuk babasıdır.

NAZLI ALTUNSOY, 1987 yılında Kayseri'de doğdu. 2005 yılında Güngören Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden, 2009 yılında Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden, 2013 yılında Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programından mezun oldu. 2010 yılında Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlayan Altunsoy, halen aynı üniversitede doktora eğitimine devam etmekte olup evli ve bir çocuk annesidir.

Sivas Mutasarrıfı Abdî Efendi

**Dil ile Akıl
Arasında Söyleşi**

Nutk-ı Bî Pervâ ile
Akl-ı Dânâ Beyninde Muhâvere

Hazırlayanlar

Mesut Ayar

Nazlı Altunsoy

**Karanlık
hep
vardır,
çalalayan
ışıktır.**

BÜYÜYENAY YAYINLARI

İskenderpaşa Mahallesi
Kıztaşı Caddesi, Elif Han
No:13, Kat: 2
TR-34080 • Fatih - İstanbul
Tel. - Faks: 0212 533 18 11
www.buyuyenay.com

Büyüyenay Yayınları: 199
Siyasetnâme: 18

**Dil ile Akıl Arasında Söyleşi
Nutm-ı Bî Pervâ ile Akl-ı Dâna Beyninde Muhâvere
Sivas Mutasarrıfı Abdî Efendi**

Hazırlayanlar
Mesut Ayar
Nazlı Altunsoy

Yayın Yönetmeni
Mustafa Kirenci

Kapak Tasarımı
Davut Köse

Mizanpaj
Çelebi Şenel

Baskı

Ana Basın Yayın Gıda İnş. San. ve Tic. A.Ş.
B.O.S.B. Merciler Sitesi, 10. Cad. No: 15, K: 3
Beylikdüzü-İstanbul
Tel: 0212 422 79 29
Matbaa Sertifika No: 20699

1. Baskı

İstanbul, Haziran 2017
ISBN: 978-605-9268-88-2
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 23494

Bu çalışma, KLÜBAP/95 kod numarasıyla, Kırklareli Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir.

© Bütün yayın hakları "Büyüyenay Yayınları"na aittir. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Sivas Mutasarrıfı Abdî Efendi
Dil ile Akıl Arasında Söyleşi
Nutm-ı Bî Pervâ ile Akl-ı Dâna Beyninde Muhâvere
ISBN: 978-605-9268-88-2
Ebat: 13,5 x 21 cm 112 s.
1. Siyasetnâme 2. Devlet Yönetimi 3. Ahlâk

İçindekiler

Giriş

Şebinkarahisarlı Abdî Efendi: Tarihî ve Edebî Kişiliği	7
Nutk-ı Bî-Pervâ ile Akl-ı Dânâ Beyninde Muhavere'ye Dair	13
Kaynakça	18

Dil ile Akıl Arasında Söyleşi

Sadeleştirilmiş Metin	19
-----------------------------	----

Nutk-ı Bî Pervâ ile Akl-ı Dânâ Beyninde Muhâvere

Çeviryazı Metin	65
-----------------------	----

Giriş

Şebinkarahisarlı Abdî Efendi: Tarihî ve Edebî Kişiliği

Kâtiplikten mutasarrıflığa kadar bir çok farklı görevle, hayatının büyük kısmında Osmanlı Devleti hizmetinde bulunmuş bir memur, şair ve edip olan Abdî Efendi'nin ismi bir çok kaynakta geçmekte ise de bunların hemen hepsinde kısıtlı ve mükerrer malumat verildiğinden, hakkında ortaya bir şeyler koymak zordur. Ne var ki onun Akkoyunlulardan Şeyh Süleyman Efendi'nin torunu Osman Ağa'nın oğlu olup, Şebinkarahisar'ın Avutmuş Mahallesinde, tarihi tam olarak bilinmese de XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde doğduğu kabul edilir.¹ Abdî Efendi İstanbul'a gelip öğrenimini tamamladıktan sonra Belgrad Muhafızı Selim, Harput Valisi Hüsrev Paşaların kitabesinde, sonra Halep Valisi Mustafa Mazhar Paşa'nın divan kitabesinde istihdam edilmiştir.²

Abdî Efendi'nin hayat hikâyesiyle ilgili zaten bölüm küçük olan bilgilerden bir kısmı da Osmanlı resmî evrakından izlenebildiği kadarıyla yanlış bilgilerdir. Burada bunlar üzerinde durulmamış, öncelikle Osmanlı resmî evrakından elde edilen bulgular esas alınmıştır. Abdî Efendi 1843 tarihinde

1 Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Naili-Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Haz. Cemal Kurnaz- Mustafa Tatçı, C. II, Ankara 2001, s. 644; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Haz. Nuri Akbayar, İstanbul 1996, C. I, s. 50; Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1969, C. I, s. 9.

2 Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 9.

Bosna müşiri Hüsrev Paşa'nın divan kâtipliği vazifesini görürken, "hüner ve liyakat sahibi" olmasına binaen uhdesine Divan-ı Hümayun hocalığı rütbesi verilmiş,³ bundan bir süre sonra Sivas Vilayetine tahrirat kâtibi olarak atanmıştır.⁴ Sebebi bilinmemekle birlikte, 1849 yılında İstanbul'a çağırılmış, birkaç ay burada vazife yapıp sonra tekrar Sivas Vilayetine dönmüştür. Abdi Efendi'nin bu yolculuğu esnasında resmî belgelere de yansıyan başına fena bir iş gelmesi onun tekrar Sivas'a döndüğünü gösterir. Ancak Sivas merkeze değil de ya Şarkışla ya da Kayseri civarında vazifelendirilmiş olması muhtemeldir.⁵

1266'da (1849-50) Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası hulefâsı sınıfına dâhil olup,⁶ bir müddet sonra da Bosna Meclis-i Kebiri başkâtibetine tayin edilmiştir. Burada üç yıl kadar vazife yaptıktan sonra 1269 (1852-53)'da azledilmiştir.⁷ Aynı yıl eski Bosna Meclis-i Kebiri başkâtibi olması nedeniyle, yani bu vilayetin şartlarını bilip bölgeyi en iyi tanıyan

- 3 Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], A.DVN, 2/71 (29.R.1259 / 29 Mayıs 1843).
- 4 Abdi Efendi 1849 yılı başlarında İstanbul'a bu vilayetten çağırılmaktadır. Bk. BOA, A.MKT, 179/84 (13.R.1265 / 8 Mart 1849).
- 5 Abdi Efendi, Sivas'ın Tonos Kazası dahilindeki Halep Köprüsü denen mevkie yakın bir yerde Afşarlardan bir grup eşkiyanın saldırısına uğramıştır. Bütün eşyaları kıyafetleriyle birlikte çalınan Abdi Efendi, Sivas Valisine başvurmuş; ancak o kendisiyle ilgilenmeyip Afşarları tedib ve iskan etmekle vazifeli Uzunyayla'daki Vecihi Paşa'ya yönlendirmiştir. Uzunyayla'ya giden Abdi Efendi orada da beklediği ilgiyi bulamamış, Paşa kendisine meşgul olduğunu, Kayseri'ye gidip kendisini orada beklemesini söylemiştir. Abdi Efendi çaresiz bir şekilde uzunca bir süre Kayseri'de han köşelerinde sefilane vakit geçirmek zorunda kaldıktan sonra durumu İstanbul'a yazmış ve ancak bundan sonra zararı giderilip bu halden kurtulabilmiştir. Bk. BOA, A.MKT, 220/34 (6.L.1265 / 25 Ağustos 1849).
- 6 Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 9; İsrail Babacan, "XIX. Asır Osmanlı Edebiyatında Milliyetçilik Düşüncesinin Gelişimi ve Şebinkarahisarlı Abdi Bey'in Türklükle İlgili Bir Manzumesi", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 12 (Kış 2007), s. 7.
- 7 Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 9; İsrail Babacan, *a.g.m.*, s. 7.

kişilerden olduğu düşünüldüğünden, kendisine Meclis-i Vâlâ tarafından Bosna'nın o anki durumunu anlatan bir layiha kaleme aldırılmıştır.⁸

Abdî Efendi Bosna'daki vazifesinden azledildikten sonra, sırasıyla Trablus ve Girit'e memur edilmiş ve 1865 Mayıs'ından itibaren Rodos'a bağlı Karyot Adası'nda istihkaksız, yani hiçbir geliri olmadan çalışıp yaşamaya mecbur edilmiştir. Son derece zor şartlarda geçen bu yılların ardından Sadaret'e gönderdiği bir dilekçesinde, devlet malına iyi baktığını ve bulunduğu yöre insanının da buna şehadetini dile getirdikten sonra, kendisine Selanik taraflarında bir nahiye müdürlüğü tevcih edilip ailesiyle orada yaşamasına müsaade edilmesini, bunun için Selanik valisine bir emir gönderilmesini arzu ettiğini belirtecektir.⁹ Ancak onun Selanik taraflarına gönderildiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte kısa bir müddet sonra İnebolu kaymakamlığına getirilmiştir. Fakat burada da uzun süre kalamamış, hakkındaki şikâyetlerden dolayı bir kez daha azledilerek¹⁰ Sivas'a vali yardımcısı olarak atanmıştır. Bu vazifede bir süre

8 Abdî Efendi'nin layihasında işaret ettiği Yenipazar Kalesi'nin istihkâmı maddesi ilgi görmüş olmalı ki hemen sonrasında Seraskerlikten de bu hususta görüş istenmiştir. Bk. BOA, A.MKT.NZD, 99/9 (7.S.1270 / 9 Kasım 1853).

9 İsmi'nin sınıf-ı evvel defterine kaydedilmesini de arzu eden Abdî Efendi'nin önceleri tenzil-i rütbeye tabi tutulduğu anlaşılmaktadır. Bk. BOA, MV.L, 552/28 (6.B.1284 / 3 Kasım 1867).

10 BOA, ŞD, 2389/22 (16.L.1285 / 30 Ocak 1869). Abdî Efendi İnebolu'da Hristiyan ahalیه zorbalık yaptığı şikâyetiyle görevden alınmış olmalıydı. Zira İstanbul'daki patriklikten, hakkında başka bir şikâyet olup olmadığı sorulacaktı. Nitekim Abdî Efendi'nin başı dertten kurtulmuyordu. Bu sefer de onun akrabalarıyla Süşehri civarındaki bazı köylerden 70-80 civarında Hristiyan ahalیه kovup topraklarına el koyduğu ve hatta bazılarını dağa kaldırdığı şikâyeti vardı. Ancak bunun akabinde kendisine herhangi bir ceza uygulanmadığı söylenebilir. Zira Patrikhaneden Hariciye Nezaretine gelen belgenin arkasına "hükmü yoktur" ibaresi düşülmüştür. Bk. BOA, ŞD, 2389/22 (16.L.1285 / 30 Ocak 1869).

devam eden Abdî Efendi, Temmuz 1868'de Sivas merkez mutasarrıflığına getirilmiştir.¹¹

Abdî Efendi vazifelerinden azledildikten sonra yaşadığı maddi sıkıntılar nedeniyle Rüşdî Paşa'ya yazdığı manzum bir müzekkerede şöyle demektedir:

Sekiz on sancak etmişken idare
Geçenlerde verildi bir riyaset
O da üç mah içinde çıktı elden
Yine oldum giriftar-ı meşakkat
Maaşım var idi üç kise evvel
Riyasetle kesildi bu maişet
Bu sıkletten beni kurtar efendim
Livalardan birin eyle inâyet.¹²

Anlaşılabacağı üzere, Abdî Efendi bu manzumeyi ömrünün sonlarına doğru, Şebinkarahisar Ceza Mahkemesi Reisliğine getirilmesinin akabinde yazmıştır. Şairin birçok kez azledilip en son bu vazifeye getirilmesi tenkide meyilli bir kişilik olmasına bağlanılabilir;¹³ ancak idareciliğiyle ilgili şikâyet dosyalarının da bunda etkili olduğu düşünülebilir.

Abdî Efendi'nin hangi yıl öldüğü hakkında da kesin bir bilgi yoktur. Tuman ve İnal, 1302 (1884/5) tarihini vermekte, Mehmed Süreyya 1294 (1877-78)'den sonra demekseyse de Babacan, 1884 yılında Şebinkarahisar Ceza Mahkemesi reisi iken öldüğünü ve yine memleketine defnedildiğini belirtir.¹⁴ Hayatının son safhalarında durumundan pek memnun

11 BOA, A.MKT.MHM, 412/30 (11.Ra.1285 / 2 Temmuz 1868). Burada Sivas Valisinin Şura-yı Devlet'te tartışılan, bir vali yardımcısından çok mutasarrıfa ihtiyaç duyduğunu belirten yazısı etkili olmuştur. Bk. BOA, ŞD, 1782-A/3 (12.S.1285 / 4 Haziran 1868).

12 Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 9; İsrail Babacan, *a.g.m.*, s. 7.

13 İsrail Babacan, *a.g.m.*, s. 7.

14 Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 9; Mehmet Nail Tuman, *a.g.e.*, s. 644; İsrail Babacan, *a.g.m.*, 9.

olmayan Abdî Efendi, geçmişi ve eski vazifelerini aramaktadır. Memleketine çekildikten sonra yazdığı son manzumelerinden birinde;

Müjde zâhid keyfin üzre bir kabahat eyledim
Ders ü devr-i aşk ü sevdâdan ferâgât eyledim
Hankah ü mescid ü meyhânedan çekdim ayağ
Ka'be-i ülyâ-yı tevhîdi ziyâret eyledim

Geçdi ömrüm arzâ-yi mansıb ü ikbâl ile
Bundan artık sanma dünyâda gabâvet eyledim
Şimdi geldi gülşen-i ikbâlîme taze bahar
Bâğ ü bostanımda teşkil-i zirâat eyledim.¹⁵

derken dünya işlerinden elini eteğini çekip kendini dine vermiş, toprakla meşgul birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan da ömrünü bu şekilde tamamladığı anlaşılmaktadır.

Abdî Efendi'nin kendisine ait olduğu kesin olarak bilinen iki eseri vardır. Bunlar *Divan*'ı ile *Nevpeydâ* (ya da *Nutk-ı Bî-Pervâ İle Akl-ı Dânâ Beyninde Muhavere*)'dir. Ayrıca, risale şeklindeki *Erzurum Lehçesi* adlı lügatçe de kendisine atfedilir.¹⁶

Hattatlık ve hakkaklık sanatlarına da vakıf olan¹⁷ Abdî Efendi'nin dikkat çekici özelliklerinden birisi de Türk Edebiyatında ilk kez milliyetçi fikirleri şiirine yansıtan kişi olmasıdır.¹⁸

Kimdir acabâ dahleden eşârına Türk'ün
Nâ-hak yere hep hak veren ağyârına Türk'ün
Kâil mi olur resm-i vefâ eyleye tercih

15 İsrail Babacan, *a.g.m.*, 9.

16 İsrail Babacan, *a.g.m.*, s. 8.

17 Mahmud Kemal İnal, *a.g.e.*, s. 9.

18 İsrail Babacan, *a.g.m.*, s. 11.

Bî-gânelerin kavlini âsârına Türk'ün
 Türklük ile fahreyler iken halk-ı zamâne
 Dahleylemeye başladı efkârına Türk'ün
 Bî-gânelerin farzedelim sıdk-ı makâlin
 Benzer mi acep şive-i güftârına Türk'ün
 Çingane dahi gayret-i cinsiyle mübâhî
 Lânet ana kim çalışa idbârına Türk'ün
 Bîgânelerin tarzına gitdin ne kazandık
 Bir taş mı kodun kûşe-i divârına Türk'ün
 Kim aldı acep kabza-i teshîre bu mülkü
 Yokdur dayanır savlat-i peykârına Türk'ün
 Türklükdür eden bizleri bu nimete nâil
 Mevlâ bereket bahşola hep varına Türk'ün
 Bu devleti biz sâye-i Türkî'de edindik
 Nusret vere Hakk baht-i cihândârına Türk'ün
 Düşmana cefâ dostu vefâ Hakk'a temennâ
 Şâyân ü sezâ işte bu mişvârına Türk'ün
 Gayret-keş-i cins olmayanın cânına sad yûf
 Var ise eger dinine imânına sad yûf

Manzumeden de anlaşılacağı üzere, Abdî Efendi Türk
 şiirine yapılan saldırılara karşı çıkarken Türklüğüyle övün-
 düğünü belirtmiş, Çingenelerin dahi soyuyla övünürken
 bazı kendini bilmezlerin Türklük aleyhine çalışmalarını
 şiddetle kınamıştır. Sonuç olarak Abdî Efendi, milleti için
 gayret göstermeyenlerin dininden ve imanından şüphe ede-
 cek kadar Türklük düşüncesini ileri götüren, bu yönüyle de
 Türk düşünce ve Edebiyat tarihi için de önem verilmesi ge-
 reken bir şahsiyet olmuştur.¹⁹

19 İsrail Babacan, *a.g.m.*, s. 11-12.

Nutk-ı Bî-Pervâ ile Akl-ı Dânâ Beyninde Muhavere'ye Dair

Abdî Efendi *Nutk-ı Bî-Pervâ İle Akl-ı Dânâ Beyninde Muhavere* adlı eserini 1853'de, yani Bosna'da iki buçuk yıldır vazife yapmaktayken yazmaya başlamış ve muhtemelen bu görevden azledildikten hemen sonra tamamlamıştır.²⁰ Eser önce *Neupeydâ* adıyla İstanbul'da *Asır* gazetesinde tefrika edildikten sonra, 1287 (1870-71) yılında yine İstanbul'da Terakki Matbaasında basılmıştır. Bizim de üzerinde çalıştığımız metin budur. Dili oldukça ağır ve ağıdalı olan eserin içine hikmetli söz ve beyitler serpiştirilmiştir. Babacan'ın da ifade ettiği üzere, XIX. yüzyıl sosyal ve siyasal hayatıyla, Türk tenkit edebiyatının gelişimi açısından mutlaka göz önünde bulundurulması gerekli bir eserdir.²¹

Nutk-ı Bî-Pervâ ve Akl-ı Dânâ Beyninde Muhavere adlı bu eser, devlet idaresinin bir yönüyle ilgili olması nedeniyle bir siyasetnâme olarak adlandırılabilir. Eserde bilhassa üst düzey devlet memurlarında olması gereken adaletli, zeki ve akıllı olmak, çalışkanlık vb. vasıflarla, olmaması beklenen kişisel menfaat sağlama düşkünlüğü, kıskançlık ve zalimlik gibi haller izah edilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Abdî Efendi'nin eseri ahlâki bir eserdir. Yine bunun gibi yanlış ve doğrular anlatılıp doğruya meylettirme çabası da esere bir nasihatnâme kimliği vermektedir. Diğer örnekleri gibi *Neupeydâ* da çağının toplumsal yapısının bir aynasıdır. Ancak bu eser Abdî Efendi'nin ihtisasına uygun bir şekilde, özelde Osmanlı'nın XIX. yüzyıl ortalarındaki devlet memuriyetine ait hususları barındırır.

Nutk-ı Bî-Pervâ ve Akl-ı Dânâ Beyninde Muhavere, Abdî Efendi'nin uzun yıllar bulunduğu devlet memuriyetinde tespit ettiği aksaklıklar ve bunların çaresi olarak gördüğü

20 Abdî Efendi, *Nutk-ı Bî-Pervâ İle Akl-ı Dânâ Beyninde Muhavere*, İstanbul 1287, s. 6.

21 İsrâfîl Babacan, *a.g.m.*, s. 9.

hususları, sembolik bir şekilde, kendi dili ile aklını sohbet ettirerek ördüğü bir metindir.

Söyleşi, akl-ı dâna'nın aklı, yani kendisini takdimiyle başlar. Akıl ki bir insanın iyilik ve felahının en önemli vasıtası; fesat ve fenaliğe alet ise de nefis ve şeytanın ortağı olarak nitelendirilmiştir. Burada akla düşen, hiçbir kişisel menfaat ve korkunun esiri olmadan sahibini hak yolda tutmaktır. Metin nutk-ı bî-pervâ'nın, her zaman dosdoğru olmanın, bazen idareten bundan sapmaktan daha iyi olamayacağı hakkındaki itirazıyla devam eder. Aslında bu ilk sorudur ve bunu başka 16 felsefî ve ahlakî soru ve cevap takip eder.

Eserde ele alınan konulardan bazıları şöyledir: Müdara; sözlük anlamı yüze gülmek demekse de eserde küçük yalanlar için bu terim kullanılmıştır. Bilgili akıl, müdara etmeyi devletin ve milletin kesin faydasına olacağı ve zaruret olduğu zamanlarda uygulanması, küçük menfaatler için müdara yoluna gidilmemesi, kişinin şahsi çıkarlarından önce devlet ve milletin çıkarlarını gözeterek iş görmesini ister. Ancak bu noktada pervasız dil, art niyetli insanların menfaatleri nedeniyle müdaraya girebileceklerini ve bunu ayırt etmenin imkansız olduğunu söyleyerek karşılık verir. Bilgili akıl ise tahkikat sonucunda gerçeğin gün yüzüne çıkacağını ve o zaman sahte sebeplerle müdara yoluna giden kişilerin zor durumda kalacağını iddia etmiştir ki bilgili aklın "sahibimiz" dediği Abdî Efendi'nin daha önce böyle durumlarla karşılaştığı ve işin sonunda rütbece kendisinden üstün olan kişilerin bile mahcup düştüğünden bahsedilmektedir.

Eserde değinilen diğer bir konu; zeka, yetenek, sanat ve erdem yönünden yüksek seviyede bulunan insanların neden az sayıda olduğudur. Bilgili akıl bu konuyu değerli maddenleri örnek vererek açıklamıştır. Nasıl ki altın ve gümüş daha az bulunduğu için bakırdan daha değerli ise insanların da yeteneklileri ve erdemlisi de az sayıda olduğu için çok değerlidir. Ayrıca insanoğlunun her sınıfına ayrı ayrı gerek

duyulur, çünkü günlük işleri yerine getirecek sıradan insanlara da dünyada ve devlette ihtiyaç vardır.

Pervasız dilin merak ettiği konulardan birisi de aynı dinde veya yakınlıkta olmayan bir kişinin mahkeme esnasında nasıl muamele göreceği hakkındadır. Bilgili akıl, haktan daha yüce bir şeyin olmadığını, mahkemede görevli herkesin tarafsızlığını koruması gerektiğini, aksi takdirde devlet ve millete büyük zararların dokunacağını belirtir. Mahkemelerin kesinlikle tarafsızca karar vermesi gerektiğini, önceleri İslâm ülkesine gelen yabancıların her işini mahkeme kanalıyla hallettiğini; ancak o günlerde mahkemelere uğramadıklarını bir nevi serzenişle beyan etmektedir.

Mahkemelerde kişilerin edebiyat bilmesi ile kendilerini haksızken haklı çıkarabildiklerini öne süren pervasız dile bilgili akıl, nice zeki insanların edebiyattan yoksunken ilerlediği ve edebiyatı güçlü olan nice kişilerin de sonunun kötü olduğunu örneklerle açıklanmıştır. Bilgili akıl, bir kişinin kendi dili üzerine yazmasının edebiyat yapmak demek olmayacağını, bunun zaten herkesin üzerine farz olduğunu, Türkçenin herkes tarafından en iyi derecede öğrenilmesi gerektiğini, başka dillerde uzmanlaşmanın sanat yapmak demek olduğunu belirtmiştir.

Eserde hukuk konusu detaylıca incelenmiş, bazı kısımları hakkında bilgiler verilmiştir. Bunlardan birincisi “İlahi Hukuk”tur ki en ufak kusuru dahi bulunmaz. İkincisi “Peygamberlik Hukuku”dur ki dil ile ikrar ve kalp ile tasdiktir. Üçüncüsü “İnsanlık Hukuku”dur ki hiç tanımadığımız birisine bile bir zarar geleceği zaman engel olmaktır. Dördüncüsü “Hilafet ve Saltanat Hukuku”dur ki kuralları ve hali-fenin emirlerini tereddütsüz uygulamaktır. Beşincisi “Din Hukuku”dur ki iki dünya saadeti onunla meydana gelir. Altıncısı “Velinimet Hukuku”dur ki en önemli maddesi sadakat ve doğruluktur (kölenin sahibine sadık olmasıdır). Yedincisi Vatandaşlık Hukuku”dur ki adalet sözcüğü en önemli

terimidir. Sekizincisi “Komşuluk Hukuku”dur ki emniyet ve ticaret önemli maddeleridir. Dokuzuncusu “Elçilik Hukuku”dur ve elçi için gereken merasimleri eksiksiz yapmaktır. Onuncusu “Akrabalık Hukuku”dur ki uygulanması ile büyük güzellikler meydana gelir.

Eserde devlet memurlarının İstanbul’da kendilerine yetecek kadar paraları olsa hepsinin birer yalı alıp eş ve dostlarıyla, bazısının günlerini camilerde, bazılarının da meyhanelerde geçirecekleri hayıflanarak anlatılmakta, buna sebep olarak bazı hamiyetsiz şairlerin halkı tembelleğe özendirmesi sebep gösterilmektedir. Ancak devletin ileri gitmesi için ekonomik ilerlemenin şart olduğu, bunun için de herkesin işini layıkıyla yapması ve çok çalışması gerektiği; ancak bunu yaparken ailesinin geçimini ikinci plana atıp devlet ve milleti esas amaç edinmesi gerektiği belirtilmektedir. Burada yazar “zulüm maddesi”ni açıklamakta ve bir kişinin açıkça haksızlığa uğramasının gerçek bir zulüm olduğu, fakat tembel kişilerin devlet ve milletin menfaati için zorla çalıştırılmasının reşiiye-i zulüm olacağı anlatılmaktadır. Bu durum ise aile reisinin aile efradı hakkında uygulayacağı tedbir ve zorlamalara eş durumda sayılmaktadır; zira aile reisi için efradı ne ise devlet için de tebaası aynı mesabededir ve her şey halkın iyiliği içindir.

Devlet memurlarının hangi sıfatlara sahip olmaları gerektiği önemli konulardandır. Memurlar eğer kıymetsiz kişilerse kendileri gibi tembel kişilerin memuriyete alınmalarını ve bu durumun da zincirleme devam etmesine sebep olacaklardır. Memurlar da dört kısma ayrılır ki ilki, kuraları iyi bilip uygulayan çalışkan ve erdem sahibi kişilerdir. İkinci kısımdakiler iyi niyetli olup kurallardan habersiz olanlardır. Üçüncü kısımdakiler kötü niyetli olup kurallara hakim olanlardır. Dördüncü kısımdakiler ise ne kuraları bilen ve ne de bilmediğini bilen cahil kişilerdir ki devlete büyük zararları dokunabilir.

Metin incelendiğinde, Geç Osmanlı devlet kurumlarında var olduğu bilinen bozulmanın bir resminin ortaya konulmuş olduğu görülür. Ancak bunu yazarın kişisel durumunun dışında düşünmek gerektiği de belirtilmelidir. Zira, sivri dili ve sert eleştirileriyle tanınmış bir kalem erbabı olan Abdî Efendi, hayatı boyunca ifa ettiği memuriyetten pek de umduğunu bulamamıştır. Onun mutasarrıflığa kadar yükselmesine rağmen ömrünün büyük kısmında bulunduğu vaziyetten memnun olmadığı bilinmelidir. Belki de İstanbul'da bir vazife beklemiş, fakat buna ulaşamamıştır.

Abdî Efendi tabiri caizse kendini bozuk düzenin en büyük mağdurlarından biri olarak görüyor olmalı ki bu bozuluşun nedenleri ve hal çaresi hakkındaki bu eseri hazırlamış olmalıdır. Risalede örneğin, devletin ilerlemesi için işi ehil olana vermenin gerekliliğini vurgulanmakta, akrabalık veya yakınlık gayretiyle memur alınmaması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca her sınıftan memurun esas olarak kendi işinin gerektirdiği mesleğe ait hünelerinin olması gerektiği anlatılmaktadır. Bir katibin çok cesur veya hoşsohbet olmasının gereksiz olduğu gibi örnekler verilmekte; ancak görevini layıkıyla yapan birinin başka konulara da yeteneğinin olması övülmektedir. Herkesin bir yeteneğinin olduğu, her yeteneğe de ihtiyacın olduğu, insanların farklı kabiliyetleriyle birbirlerine üstün geleceği vurgulanmaktadır. Eserde tüm bu anlatılan hususlar dikkate alındığı takdirde devletin da-ima ilerleyeceği anlatılmakta ve nihai emel açıklanmaktadır.

Bu eserin hazırlanmasında değerli yardımlarını gördüğüm dostlarım Niyazi Adıgüzel, Fatih Başpınar ve Hamid-reza Sohrabiabad'a müteşekkik olduğumu belirtmek isterim.

Mesut Ayar

Mart 2017, Kırklareli

Kaynakça

Arşiv Vesikaları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA]

A.DVN, 2/71 (29.R.1259 / 29 Mayıs 1843)

A.MKT, 179/84 (13.R.1265 / 8 Mart 1849)

A.MKT, 220/34 (6.L.1265 / 25 Ağustos 1849)

A.MKT.NZD, 99/9 (7.S.1270 / 9 Kasım 1853)

MVL, 552/28 (6.B.1284 / 3 Kasım 1867)

ŞD, 2389/22 (16.L.1285 / 30 Ocak 1869)

ŞD, 1782-A/3 (12.S.1285 / 4 Haziran 1868)

A.MKT.MHM, 412/30 (11.Ra.1285/2 Temmuz 1868)

Basılı Kaynaklar

Babacan, İsrail, "XIX. Asır Osmanlı Edebiyatında Milliyetçilik Düşüncesinin Gelişimi ve Şebinkarahisarlı Abdî Bey'in Türklükle İlgili Bir Manzumesi", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 12 (Kış 2007), s. 1-14.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2007.

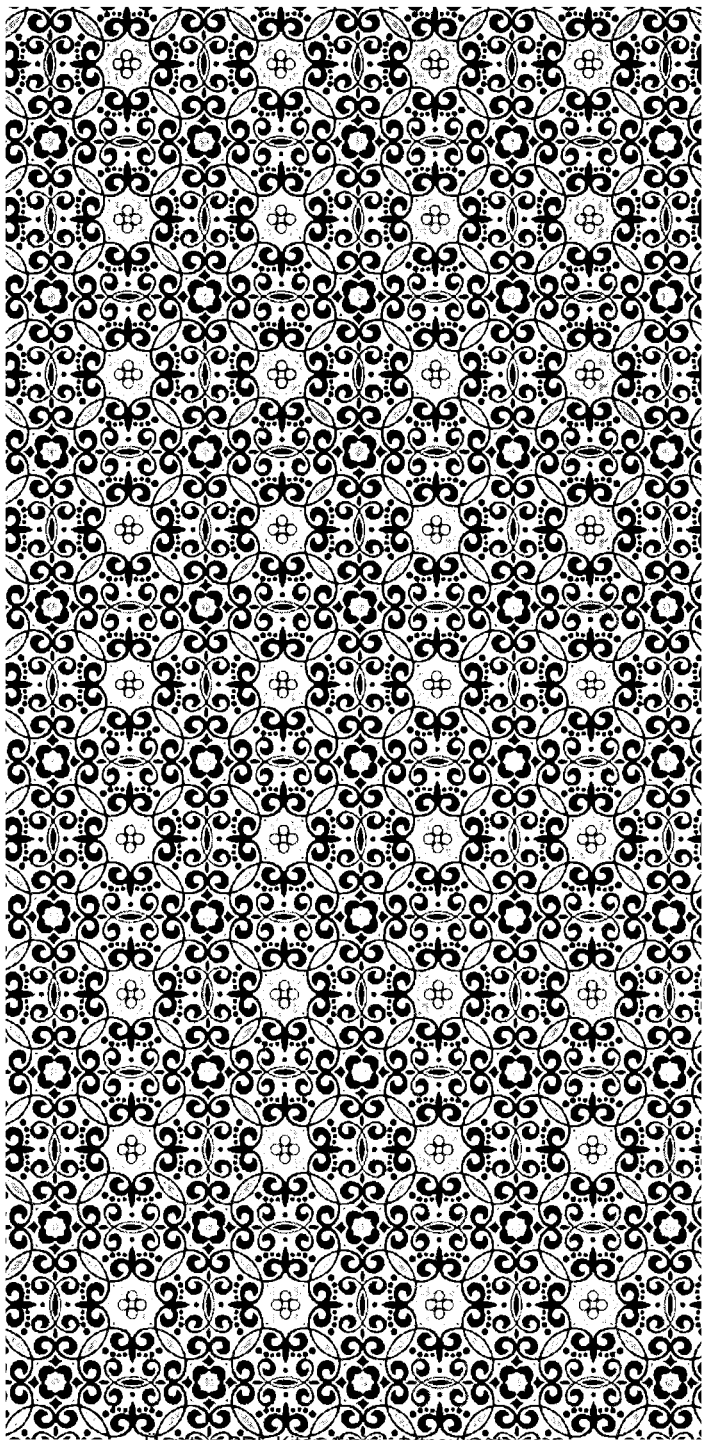
İnan, Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul 1969, C. I, s. 9-11.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Haz. Nuri Akbayan, İstanbul 1996, C. I, s. 50.

Tuman, Mehmet Nail, *Tuhfe-i Naili- Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, C. II, Ankara 2001, s. 644-5.

**Dil ile
Akıl Arasında
Söyleşi**

Sadeleştirilmiş Metin

Bismillahirrahmanirrahim

Mucize gösteren beyan kaleminin hoş sesli bülbülü ve belagat saçan kalemin şeker yiyen papağanı, Allah'ın şükür ve övgü çimenliğinin nağmecisi ve üslubun eşsiz tarzı üzerine Mennân olan Allah'a hamd u senâ etmek için konuşanıdır. O, ki ezeli ve ebedi yüce iradesiyle yokluk darlığından, mevcûdâtın ve görünen âlemin geniş cihetlerini yaratmış ve her birini ayrı ayrı İlâhi tecellisiyle zahiren başka başka renklerde ve tarzlarda göstermiştir. Bütün mahlûkat ve kâinatı arasında özel ve müstesna tutmuş olduğu insanoğlunu, yegâne akıl ve zekâ cevheriyle fazilet ve irfan zenginliğini vererek, dünya kıymetindeki kelâm ve söz cevheriyle beyan ve bahsin uçsuz bucaksız ülkesinin tahtına oturtmuştur.

Sayırsız salat ve selam, yüce peygamberlik ve nebilik tahtının tacını parlatan, peygamberlik ve saltanat ülkesini açan onun yüce zâtına ithaf ve hediye olunur. Çünkü O, Hakk ve hidayet yolunun rehberidir; en büyük fazilet sahibi olarak yalan ve dalalet sınırlarının kapanmasının sebebidir; kâinat kıymetindeki şerefiyle kâinatı süslemiş ve son peygamber olma ödülünü kazanmıştır. Çimenliğe parlaklık veren rüzgâr, daima şu seçkin sahabe hazretlerinin nurlu mezarlarında essin ki doğruluk ve hakkaniyet yolundan zerre kadar sapma olmasın ve gidilmemiş başka yollara meyledip yönelme olmasın.

Belagatin o tatlı dilli papağanı, zamanın padişahı, devrin sultanı, yani Sultan Mahmud Han oğlu Sultanoğlu Sultan Abdülmecid Han efendimiz hazretleridir ki cihan bağının

parlaklığına sahip gül ve sümbül bahçesinin bile kıskandığı övgü ve medih gülşeninde; belagat ve senâ şekerlerini en güzel şekilde çiğner. Özenle ağzını açıp söylemeye başlar ki, zamanın padişahının seçkin bir mısra gibi olan ve cihana faydalar veren varlığı “Sultan Allah’ın yeryüzündeki gölgesidir” sözünün hikmetli manasıyla teyit edilmiş olur. O öyle bir padişaktır ki, saltanat ve hilafeti belagatli bir buyruk olan “Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık.”²² ayetiyle delillendirilmiş ve kuvvetlendirilmiştir. O zamanın Süleyman’ı devrin İskender’idir ki hakkında;

Yazarın Beyti

Böyle insafı ve bütün cihanı donatan bir şahlar şahı,
bu dünyaya ne gelmiştir ne de gelme ihtimali vardır.

denmeye her bakımdan layık ve haklıdır; sultanlığının emir ve fermanlarında “Hükümdarlara ilham edilir” sözünün manasını hep doğrulamıştır.

Yazarın Mesnevisi

Ey zamanın şahı olan Abdülmecid! Allah ömrünü uzun etsin. Sen cihanda ferman ettiğin müddetçe kötü düşünceli düşman belasını bulsun. Bütün dünya fermanının esiri olsun, dostların da lutfunla gülsün. Rızıkları veren Allah’ın hakkı için düşmanın en yakın zamanda yok olsun. Devletinde “adalet” mukim, huzurunda “inayet” nedim olmuş. Devletinin kapısının bekçisi “ihsan” dır; kerem avlusunda “vefa” ise atındır.

Dünyanın sana ihtiyacı aşıkardır, bunu bilmeyen ise deli olmalıdır. Varlığın dünyaya ihsandır ihsan, sana eğri bakmak hatadır hata! Ne mümkün gönül senden uzak

22 Sad Suresi 26. Ayetten. Ayetin tamamı: “Ey Davud! Gerçekten biz seni yeryüzünde bir halife yaptık. Artık insanlar arasında hak ile hüküm ver. Keyfe, arzuya uyma ki, seni Allah yolundan saptırmasın. Çünkü Allah yolundan sapanlar, hesap gününü unuttukları için kendilerine çok şiddetli bir azap vardır.”

ola, iki cihan bir yana olsa da. Sözün de özün gibi hürmete değer, sultanların sözü sözlerin sultanıdır çünkü. Dünya senin sayende güvenlik ve refaha kavuştu, bunun kıymetini bilmemekse günahıdır. Eskiden dünya böyle değildi, pek çok kişinin kanı yere dökülürdü. Yeryüzünde mal, can ve namusu emin bir insan bile bulunmazdı.

Ey âlemin şahı, cihânın sığınağı! Adaletinin zama-nında mal, can ve namus emân bulmuştur. Dünya seni sevmeyip de ne etsin? Düşmanın muradı ne ise söylesin. Adâletin ile âlemi kendine kul ettin, âlemi ihsan ile dol-durdun. Kulun Abdi, Allah'tan diliyor ki cihân senden bir an bile mahrum kalmasın."

Bu sermayesi az Abdî, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye Mazbata Odası hulefâsı sırasına bağlı ilerleyerek yüksek kâtiplik ilmi ve mahareti yolunda olduğum halde, Bosna eyaletinde icra ettiğim ve iftihar vesilesi olan Büyük Meclis Birinci Kâtipliği memuriyetiyle buraya gelmiştim ve bu süre iki buçuk seneyi aşmış bulunuyor. Adı geçen meclise tayin edildiğim memuriyeti ifâya gayret göstermiş bulunmaktayım. Bu söylenen süre zarfında üstümde bulunan kişiler tarafından yapılan uygulamalara, garip haller ve kirli oyunlara başımı öne eğip utanarak şahit oldum. Bunun üzerine kulluğun gerektirdiği irade ve belki kulluk emanetinin vazifesi olarak yardımda bulunmak istedim. Memurların başında olmamam nedeniyle, ayrıca da onlarla yüzyüze konuşmanın bir tesiri olamayacağı kanaatine sahip oldum. Böylece hiç değilse, sadece aciz aklımla ve söylerimle, konuşma ve münakaşaları zihnimde yeterli hâle getirmeye çalıştım. Bu hâlin peşi sıra, zihnime doğan düşünce ve fikirlerin sonucu olan ve hayalimin derinliklerinde başka başka suretlerde gezip dolaşan bir risale kalmeme almaya muvaffak oldum. Bir takım soru ve cevapların kısa ve öz ifadesinden meydana gelen bu risalenin ortaya çıkmasıyla görülecek olan kabiliyetin kusurlu tarafları bu hakire aittir. Minnet ve övgü daima

Allah'a olsun ki, eski eserlerin gıpta uyandıran parlaklıklarının farkında olarak ve gelecek zamanın kıskançlığına sebep olacağını düşündüğümüz; hazret-i padişaha özgü bu adalet asrında kurulan marifet kalesi ve yeteneklere verilen değer ve özellikle de ibretlik eserlerin itibar pazarında değer görmekte olması, tarafımızdan, eserimiz ortaya koyarken birer cesaret sermayesi olarak anlaşıldı. Böylece, açıklanan fikirlerin akılda düzenlenip ve dil tarafından söylenmesi üzerine Allah-u Teâlâ'nın yardımı ve korumasıyla bu fikirlerin kaleme alınıp düzenlemesi dikkatle yapılmış ve sonunda işte bu kısa bir risale yazılmıştır.

Bilgili Aklın Konuya Girişi

Ey pervasız dil! Bilmez misin ki yeryüzünün ferman sahibi, onu yaratıp süsleyen, zâtından benzerleri ve zıtlıkları, eş ve örnekleri uzaklaştırandır. Ben ki akıl sözünün açıklamasıyım. Kötü taraflarımı kınından çıkmış kılıç gibi kendimden ayıran ve gözle görülenlerin ve yaratılmışların hepsinin seçkini ve makbulüyüm. Her şeyden önce ezeli kudret eliyle ve sonsuzluk esasıyla yaratılmışım. Hidayete ermeme ve kabulümü buyurduktan sonra Yüce Yaratıcı beni çirkin davranışlarımla sınamış ve ahlâkla vasıflandırmıştır. İlahi gazabın ateşiyle uzun yıllar servetten yüz çevirmiş ve yamış olan lanetli nefsin terbiye ve ıslahını, açık ve gizli beş duyunun güzel idarelerini benim gözümün doğru seçimine havale buyurmuşlardır. Ben ki büyük nüsha ve Hüda'nın örneği olan insanoglunun vücudunun başkentinde hükümdarlık tahtında oturan ve hükmünü yürüten, hayat ülkesine zindelik bahşeden olmuşumdur. Böylece İlahi maneviyatın her yer ve yönde tecelli edip açığa çıkması ve teyid edilmesi görevine nail olmaya, Allah'ın kutsiyetini hürmetle anmaya vesile bulunmuşumdur. İhlaslı kalbimle doğru ve aydınlık bir yola girmek için iyi bir idarenin olmasını Allah'tan

istemekteyim. Çünkü hükümet kapısı ve saltanat ülkesinin tebaası olanlar için dünya ve ahiretin güzel rüzgârı, emniyeti ve rahatlığı ne kadar çok lüzumludur. Güzellikleri, terbiyeyi ve doğru yolu göstermeye mecbur ve görevli olduğum açıktır. Bir şartla ki vücudumun merkezi ve akıl vermeye mahkûm olduğum sahibim tarafından da bu görevle emrolunduğumdan, hükmetme gücüne sebep olacak güçlü fikir ve zihin yardımıyla, mutlaka selamet yolu gerçekleşecek ve kötülüğe meyledilmeyecektir. Çünkü şükrü ve saadeti yaratan Allah, “Dilediğini yapandır.”²³ sözünü yazandır. En küçük zerreden başlayarak ulu zatlarında son buluncaya kadar yarattıklarının tümünün kaderini, gerçekte bir diğerine bağlı ve mevcut durumlarının güzel idarelerini, üzerlerinde bulunanların görüş ve hükümlerine müracaata şart hâle getirmiş olduğu gibi; benim irademi, sorumluluklarımı ve haklarımı (eman veya isteğimi) dahî sahibimin düşünce gücünün başboşluğuna (istiklaline) yani bana bırakmış ve teslim etmiştir. Bundan dolayı malum olan mecburî tâbiliğim hükmünce, düşünce beni kötülük veya iyilikten her neye yönlendirirse, onun sonucuna katlanmaya mecbur olduğumu resmen beyan ederim. Şöyle ki; iyilik yolunun ve felaha ermenin vasıtası olursam, demek ki bu iyilik ve felahın meydana gelmesine, yaradılışımın o yönde ve onlar için olmasıyla (ma hulk-u lehüme) sarf edilmişimdir. Bu sebeple fevkalade memnun olurum. Allah korusun tam tersi fesad ve fenaliğe alet ve kötülük oklarının hedefi olursam, rezil nefsin ve lanetli şeytanın ortağı olmam gerekeceğinden fevkalade üzüntü duyarım.

Ey pervasız dil! Bilirsin ki sınırı belli olmayan ülkemin ahalisi içinden seçerek, seni mutlak vekil kıldım. Bu görevin nedeniyle doğru yolda olduğunu bilmiş olduğumdan, sahip olduğum düşüncelerden ve hafızamda kalan ve cevher saçan

23 Burûc Suresi 16. Ayet.

tasavvurumdan hareketle ortaya çıkan güzel kararları ve ifadeleri ayrıca da okunan eserlerin meydana getirdiği tasavvurları, danışma meclisinde bulunanlara ve faydalı işleriyle göz açanlara güzel bir tabir ile defalarca tebliğ etmişimdir. Günahları bağışlayan ve yücelik veren Allah'ın yüce dergâhında bu şekilde ellerimi açıp şükür ve hamdla dua ederim ki beni kötü düşünce ve alçak bir zihniyete mahkûm etmeyip hâkimiyet şerefiyle hâkim kıldı. Her zaman iyi ve doğru isimlerin ilhamıyla sahip olduğum düşüncelerim yanında, sınırları geniş ve yüksek hayal dünyamla birlikte; nasibime düşecek düşüncelerin de ilhamıyla; velhasıl dünyama her an hediye buyurmakta olduğu fikir ve düşüncelerin tümü, kanun hükümlerine aittir ve gerçek adalete uygundur. Bunun üzerine devam edip giden bu büyük nimet ve sevginin Allah'tan gelen yüce değerini ve şükrünü bilmeyip de hizmette ve doğru yola sadık olma cevherini yaymakta kusur edersek, iki dünyada eziyete ve azarlanmaya layık olacağımıza ve insanların serzenişinin hedefi olacağımıza şüphe yoktur.

Ey pervasız dil, şu memuriyetimizi hakkı ve layıkıyla yerine getirmenin, herkes arasında alını açık yüzü ak olmanın, yani insanlığın ilerlemesi için ve onların örnekleri arasında hakkaniyete kulağını açık bulundurmanın en büyük sebebi, görevinin ve itibarının sona ermesine, emniyet ve refahının yok olmasına yol açacak düşüncelerden sakınmak, korkmadan ve hırs belasına müptela olmaktan uzaklaşmaktır. Çünkü "doğru söz acı olur" güzel deyimince hak söz, bir takım hak tanımaz ve zalim olanların haksız hakaretklerine uğrar. Sapkınlık isteyen ve amaçlarına gedik açan kişiler her zaman var olacaktır. Hak ehlinin, bu fesatlık arayan güruhların yanında/nezdinde haysiyetleri kayıptır ve bunların açık olan büyük galibiyetlerinin nice doğru yoldaki sadık kişilerin mal, can, ırz ve namusunu haksız yere telef edegeldiği açıkça bilinmektedir.

Pervasız Dilin İtirazı

Ey benim doğru yolda yüz bin canımı kendisine feda ettiğim, emrinin mahkûmu olduğum, dünyanın şereflişi kabul ettiğim bilgili akıl! Şimdiye kadar güzel söz söyleyen, şükürler saçan, hikmet yayan ve güzel sözle söylenen cümlelerden hiç birine itiraz etmek haddim değildir. Şu kadar ki;

Beyt

İki dünyanın düzeni şu iki cümlededir:

Dostlara latif davranmak ve düşmanlarla iyi geçinmektir.

sözüne bakılır ise her işte doğru gitmemek ve halkın aleyhinde bulunmakta iki dünyanın saadetini göremem. Şöyle ki; bu konuda gösterilen bütün haller yanında doğru yola bağlanmayıp inat ve ısrar gösterir veyahut nefsanî kötülüğe saplanıp kalırsak, bundan dolayı Allah’a sığınırız, çünkü muhtemeldir ki insanın tahammül sınırının üzerinde bir bela başımıza gelebilir.

Bilgili Aklın Cevabı

Ey devletin yüksek rütbeli memuru ve saltanat divanının tercümanı olan “Pervasız Dil!” Şu okuduğun, zihniyet dünyamın ifadesi olan bir beyittir. Hikmete ulaşmanın meali de “Aleykum bi’l-müdara”²⁴ hadis-i şerifiyle kayıtlı ve açıktır. İşte bu müdara denilen hareket, aslında övülmüş bir iş, güzel davranışlardan biridir. Fakat uygulanacak yerleri bulmak ve gerçekten lüzumlu görüldüğü zaman uygulanması ve uygulanacağı zaman da bu makamda bir takım hikmetli sözlerin güzelce söylenmesi gerekir. Şöyle ki, hak denilen şey iki kısma ayrılmış olup biri hakk-ı sırfdır. Bu, davalının kesin sözleriyle veyahut şeriata uygun bir şekilde, adaletleri güneş gibi açık, özgür iki güvenilir Müslüman kişinin

24 Müdara: Yüze gülme, dost gibi görünme. Bk. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2007, s. 707.

şahitlikleriyle yerine getirilir. İşte bu usul üzerine gerçekleşen ve sabit olan hukukun uygulanmasında hükümet gücüne bağlı kuvvetli bir engel ve mecburî defetme olmadıkça, küçük bir bahane ile müdara yapmanın tercih edilmesi hukuken ve aklen doğru olacaktır. Ve diğeri, hak ve batıl tarafları olan uygulamadır ki davalı hakkında rivayet edilen suç, ne itiraf edilir ne de davacı tarafından bu suç delillendirilebilir. Bu suç, olay hakkındaki rivayetlerin ve resmi araştırmaların sonucunda kesinlik kazanır. Böyle durumlarda ortaya kesinlik hükmü çıkarsa, şüpheli hakkında hüküm ve kanuni cezaların uygulanması haktır. Rivayet edilen suç, hukukî olarak sabit mertebesine vardiye edilememişse, adı geçen hükmün yanlış (batıl) olması gerekir. Bu madde-nin uygulanmasında bu çeşit engel ve sıkıntılar bulunduğu takdirde, bir kere zararlardan kaçınmak için müdara yoluna girmek doğru ve makbuldür. Menfaat için birisinin haksızlığı kabul edip doğru yoldan vazgeçmesini insanlık namına yakıştıramam. Şu kadar ki uygulanıp uygulanmamasından meydana gelecek fayda ve zararların genel hükme bağlı olarak herkes hakkında uygulanması kesinlik kazandığı halde, susmanın tercih edilmesi veyahut “halkın hayrı için şerr-i cüz’i uygulanır” kuralını müdaraya sebep sayarak genel menfaat tarafını seçmek, akla uygun bir zekâ ve bilginin gereğidir. Halkın arasında kullanılan müdara kelimesinin anlamı, bu bahiste açıklanan anlama uygun değildir. Belki müdâhane²⁵ kelimesi bu anlama uygun olduğundan zamanımızda düzenli kanunlar altına alınması sırası geçmiştir.

Yazarın Beyti

Mevlana’nın, yapılması kolay olsa da,

İnsana ilimden daha fazla katkısı ve faydası vardır müdaranın.

sözlerinden hareketle, toplum için büyük zararların ortaya çıkmasını veyahut büyük bir iyilik ve menfaatin kaybolmasıyla

25 Müdâhane: dalkavukluk, koltuklama. Bk. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 706.

neticelendiği bilinmedikçe, yalnız kişiye vereceği küçük zararlar veya büyük menfaatler dolayısıyla hak tanımazlığı bir hakaret kabul ederim. Böyle bir alçalmaya da tenezzül etmeyi kabul edemem.

Pervasız Dilin Sorusu

Zamanımızda dürüst olmayan kişi, herkesi kendi fikrinde bilerek, söylenen her sözün altında bir kötülük aramayı adet edindiği için -açıklamaya gerek olmadığı üzere, özellikle mahkeme sırasında söylenecek sözler elbette birinin ya aleyhine veya lehine olacaktır- bu sözler birinin aleyhinde olursa, o kişiye bir yandan düşmanlık veya lehindeyse, arkadaşlık etmem muhtemeldir. Diğer kişinin hakkının meydana çıkması için hem biraz çene yormak hem de diğerinin kötü niyetli kalbinin oklarına hedef tahtası olmak yerine, bazı insanların yaptıkları gibi susmayı tercih etmenin sıkıntılı olmayacağı isabetli ve doğru değil midir?

Bilgili Aklın Cevabı

Gerçekte bu sorunuz etrafıca düşünülmemiş olsa hikmet ve akla ve konuşma usullerine uygun denmeye layık olur idi. Fakat bilirsin ki ben, akıl ismiyle değerli bir cevherim ki hak ve batılı Allah tarafından ayırmaya görevli olduğumdan böyle görünüşe göre ve akla uymayan sözlerle susturulamam. Burası kesinlikle bilinsin ki dünya işlerinde hiçbir fayda yoktur ki altında gizli bir zararı olmasın ve de tam tersi bir zarar mevcut değildir ki altında bir fayda bulunmasın. Mesela bir kişi hayırlı bir işe başlayıp büyük bir fayda ile sonlandırınca kadar para sarf etmek, gece gündüz acı içinde beklemek ve şuna buna gidip yüz dökmek ve bunlara benzer çeşitli suretlerde çalışıp çabalamak gibi zararlara uğrar ise de, işin sonunda zaferin gerçekleşmesiyle elde edilen fayda düşünüldüğünde olayın zararları, faydaya karşılık tutulduğu durumda fayda tarafı ağır gelecektir. Bu

nedenle faydanın yanında meydana gelecek küçük zararlar, memnuniyetle kabul edilmelidir. Böyle işlerde ve özellikle duruşma ve mahkeme esnasında söyleyeceğin sözlerden dolayı senin tarafından meydana gelecek kötü zannın zararlarını söylememen, söylediğin takdirde de bu durumu düşünerek, aynada güzel bir tecellinin ortaya çıkmasına benzeyecek büyük faydaya nispetle, değersiz hükmündedir. Şöyle ki; konuşma esnasında bir hak söz söylemenin zamanı gelip de susulduğu ve özellikle müzakere esnasında konu hakkında bir görüş istenildiğinde, biliniyorken bilinmiyormuş gibi cevap verildiği zaman, gerçekte mevcut olan hak tanımazların senin hakkında sahip olacakları kötü zanlara neden olmamanın faydası kazanılmıştır. Ancak o gerçeğin perde arkasında kalması ya tek bir şahıs veyahut bütün millet, devlet ve devletin kanunları hakkında zararlı olacağı gibi, o zarardan sahibimiz²⁶ de birkaç yönüyle etkilenir.

Şöyle ki; her şeyden önce dünya ve içindekilerin itibarı ve gücüne eş ve kazanılması kolaylıkla mümkün olmayan haktanır bir kişinin cevheri, pek ucuz bir kıymet ile satılmış ve bu yüzden hakettiği değeri bulamamış olur.

İkinci olarak sahibimizin tâbi olduğu zamanın padişahı tarafından ihsan buyurulan maaşı, maişeti kendisine haram etmiş ve sahibimizin yüzünü iki dünyada kara çıkarmış oluruz.

Üçüncü olarak bu susmadan meydana gelecek genel zararlara, sahibimiz de çaresizce ortak olacaktır. İşte bu yüzden yazıya geçirip sıralamış olduğum dünyevî ve uhrevî zararları kabul etmektense, bunu yalnız bir takım fesat kişilerin senin hakkında olumsuz düşüncelerini ve onların sana yöneltilmiş kötü zanlarını kabul etmek, insanlık hukuku ve hakkaniyet usûlü hükmüne göre daha uygun ve daha üstündür.

26 Burada ve metnin ilerleyen satırlarında “sahibimiz” kelimesi çokça geçecektir. Burada kastedilen Pervasız Dil ile Bilgili Aklın bulunduğu insan kastedilmektedir. Metinden hareketle söylersek yazarın kendisi olmaktadır.

Ey pervasız dil! Bilmez misin ki Allah doğruya yardım eder. Benim pek çok tecrübem ispat etmiştir ki rütbe ve hay-siyet olarak sahibimin üzerinde bulunan çoğu kişiler, bir konu hakkında hiçbir menfaat beklemeden başlanan doğru işlere ve bir musibete dikkat çekmeye, başlangıçta gözle-rini çevirerek bakmışlardır. Ancak yapılan tahkikat sonu-cunda bahsedilen başlangıcın, bu gibi işaretlerden uzak ve her yönden sıhhat ve selamet üzerinde olduğu anlaşılmış; o kişilerin alelade münasebet tarzları nedeniyle kusurların-dan ve yanlışlarından defalarca af dilediği görülmüştür. O konu hakkındaki düşüncem, lanetli nefsin yardımı ve fikri kovulmuş şeytanın ümitlenmesiyle, sahibimi bir takım hile tarafına sevk etmeye gayret ederek ve hileyi iyiymiş gibi gös-tererek isteklerini gerçekleştirdikleri takdirde, ben her ne kadar yalnız kalır ve gerçekte şu üçü tarafından yapılan it-tifaka karşılık vermeye güçsüz gibi görünür isem de cenâb-ı peygamberin dost elinin rehberliği ile bunların bu zor ve hi-leli arkadaşlık yoluna sahibimi sevk etmelerinde olan hak-sız hareketlerini, akli ve nakli deliller ile ispat etmeye ve bu korkunç uçurumdan sahibimi kurtarmak için çaba harca-maya mecburum ve bunu, doğruluk ve arkadaşlığın bir ge-reği olarak bilmekteyim.

Ey pervasız dil! Sen de sahibimize mahcup olmada ve utanmada toprak gibi ol. Manasız kelimeler, lüzumsuz harf-ler söylemekten kaçın ve “**Altın gibi sayılı ve cevher gibi de-ğerli olduğu için, sözü arkadaşına az ve ağır söyle**” güzel cümlesi gibi sözlerine dikkat ve itina et ki güzel ifade mey-dana gelsin. “**Dilin kusuru azdır ama bedeli/cezası çok-tur**” hikmetli sözünün anlamı gibi Allah korusun ki, dil-den meydana gelecek cinayet suçu karşısında, yaralama ve vücut azalarının meydana getirebileceği kabahat ve ayıplar-dan hiçbirinin karşılık olamayacağı, akıl ehlinin itirafı ve hikmetli kişilerin kabulüdür.

Yazarın Beyti

Kusurumu yok eden, dünyada ancak itirafımdır.
Beni utandıran boş sözlerimdir.

sözünü, işin esası saymak ve yaptıklarımızı onun üzerine temellendirmek gerekir.

Pervasız Dilin Sorusu

Ey benim yolumun karanlığında ışık verenim ve sıkıntılı düşüncelerimin vadisinde vefakâr koruyucum olan “bilgili akıl”, şu yukarıdan beri izah edilen sayfanın yazısına ve hafıza köşeme giren ve açıklama buyurmuş olduğun nasihat incilerinin her birisinin, bir hazine parçası gibi kabule şayan olduğu şüphe ve zandan âzâdedir. Bunların aksine harekette bulunmak ise büyük günahdır. Ne fayda ki her kiminle böyle konuşulsa, onlar da kendilerini bu yolda gösterip, fena taraflarından bahsetmediklerinden bu konuda iyiyi ve kötüyü ayırmak da çok zor görünüyor.

Bilgili Aklın Cevabı

Durum şu ki:

Beyit

Bâtıl hemîşe bâtıl beyhûdedir velî
Müşkil budur ki sûret-i hakdan zuhûr eder.

“Yanlış daima yanlıştır, beyhudedir ama işin zorluğu şudur ki; kendisini sanki doğru, hak ve hakikat olan kendisiymiş gibi göstermesindendir.”

deyimince bir takım hak tanımazlar da hak tarafında görünürler. Bunlar hem iç yüzlerindeki kötü huylarının hükmü olan türlü türlü fenalıklara ve kabahatlere sahiptirler, hem de bu fenalıklarını gizlemek ve kendilerini hak ehli yanında tutmak amacıyla doğru yolda görünürler. Ancak böyle olmaktan korkmayan kişilerin işleri zıt gidecek ve göttükleri

dava, aleyhlerine dönecektir. Hak ehlinin ise sözlerinin sonucunda ve işlerinin özünde, herkesin açık seçik göreceği haklılık onların hal, tavır ve mesleklerine kesinlikle aykırı olmayacaktır. İşte bu ifade edilen kıyasın iyiyi kötünden ayırmaya, yani hak ehli ile batıl kişileri ve nifak sahiplerini bir diğerinden ayırıp teşhis etmeye yeterli olacağı açık hususlardandır.

Ey pervasız dil! Bu sorunda çok ince ve derin bir düşünceye daha layık olan bir gizli söz vardır ki; bununla hakta-nır olan davalının itibar ve şerefi, yeni baştan ispatlanabilir ve delillendirilebilir. Böyle fesat kişiler bile doğru yolda itibar ve şeref sahibi olunduğunu bilirler; bu doğru yolun, açık ve gizli göstermekte olduğu hakkaniyetten de faydalanırlar. Kaldı ki, bu istenen yola, cidden ve gerçekten giren ve gerçek mutluluğa açık ve gizli tasarruf edecek ve sahip olacakların iki dünyada kazanacakları kurtuluş feyzinin sermayesinin derecesi, en az derecedeki bir düşünceyle bile bilinir olsa gerektir.

Pervasız Dilin Sorusu

Ey bana her an bahşedip konuşan ve gece gündüz açıklamalarda bulunan bilgili akıl! Senin tarif edip sıfatlandırdığın derecede dört tarafı bayındır, yani her tarafı kusura dan âzâde olan insanı az görüyorum. Bunda iyi ve kötü sebepler nelerdir?

Bilgili Aklın Cevabı

Ey pervasız dil! Bunun sebep ve hikmeti en basit bir değerlendirme ile bilinir. Şöyle ki; nasıl ve niçinsiz, yer ve gökyüzünün yüce, eşsiz yaratıcı, her şeyin güzeli ni çirkinden az ve kıymetlisini kıymetsizinden değerli ve galip yaratmış, bu azlığı da şeref ve izzete sebep kılmıştır. Bunun gibi insan oğlundan da aklı selim ve doğru yolda olanlarını az ve diğer halk tabakasını ise çokluk üzere yaratmıştır.

Kıt'a

“Parlayan şimşek gibi nur yüzlülere, Kur'an-ı Kerim, safrâun fâkiun (rengi, kendisine bakanlara mutluluk verir.) diyor.

Yani bu parlak ve canlı renge sahip olan, ona nazar eden perişan gönüllere sürur, ferahlık ve huzur verir diye geçer.

Perişan gönüllerin sürur sebebi, onların hakkında “tesur-run nâzırın-bakanlara ferahlık ve huzur verir” diyen Hakk'ın nişanıdır.”²⁷

güzel kıtasıyla, madenler arasında kendisine şan ve büyük kıymet ve sonsuz değer sermayesi verilmiş olan en saf ayar-daki altın, buna benzer olarak değer sahibi gümüş ve diğer madenlerden olan demir ve bakır kadar bol ve ucuz olsaydı, bu kadar sonsuz itibar ve şöhret bulamaz ve belki bakır ve demirle eşit kıymette olması gerekirdi. Bu nedenle herkesin bir diğerine olan ihtiyacını ortadan kaldırarak hayat sermayesinin, güvenlik ve refahın sebebi olan medeniyet ve toplum unsurlarından ortaya çıkan netice olmasaydı dünya düzeni gerçekleşemezdi. İşte bunun gibi Yüce Allah, her bir insanı aynı düzeyde akl-ı selim, doğruluk ve güzellik sahibi olarak yaratsaydı, o zaman koyunları otlatan ve hayvanları koruyan çoban ve ağır yükleri nakleden ve diğer değersiz hizmetleri gören bir kişi bulmak mümkün olmazdı. Bu nedenle dünya işlerinin çevirilip yapılması ve canlılığı ve hayatı korumak için insanoğlundan da akl-ı selim ve düzgün şahsiyetli kişiler, az sayıda yaratılmıştır. Bu sebeple her şeyin ve özellikle insanların nicelik itibarıyla kötüsü iyisine; izzet ve şeref yönüyle de iyisi kötüsüne galiptir.

Pervasız Dilin Sorusu

Ey bilgili akıl! Sen sorularıma türlü türlü cevaplar ile karşılık verdikçe benim şüphelerim daha da artıyor. Bu sebeple

27 Bakara Suresi 69. Ayetten. Ayetin tamamı: “Onlar: “Bizim için Rabbine dua et rengini bize açıklasın” dediler. O da: “Rabbim şöyle buyuruyor: Rengi bakanlara sürur veren sapsarı bir sığır.” dedi.”

bir kişinin güzellik ve çirkinliğine dair kesin hüküm vermeye sebep olacak şey nedir? Yani bir insanın iyi veya kötü olduğuna, ne ile hüküm olunabilir? Bu konuda adalet dengesini gözeterek düşüncenizi beyan etmenizi rica ederim.

Bilgili Aklın Cevabı

Ey pervasız dil! Burası daima aklında ve hafızanda saklı olsun ki, mutlak iradeye sahip, varlık ve imkân fermanını veren Yüce Allah, şanınin kusursuzluk rütbesini ancak kendisine hasretmiş, yani adı geçen yüksek mertebeyi gerek akıl sahibi ve gerek diğer yaratılmışlardan hiçbirinin aşmasına izin vermemiştir. Bu nedenle kusursuz kul aramak, küçük ve büyük kusurlardan arınmış bir insan bulayım demek gibi büyük bir hata olamaz. İşte bu büyük kuraldan sonra bile- sin ki beşer sınıfının hepsi, tabiatları gereği güzellikleri ve kabahatleri bünyesinde toplamış, herbiri farklı karakterler- dir. Bu nedenle güzel tabiattan veya tam tersi kabahatten ta- mamen paysız bir kişi bulunamayacağı için, bu konuda orta bir yol bulunursa iyi ve kötü şahısların ayrılması mümkün olur. Şöyle ki; öncelikle her bir insanın ve özellikle devlet ve millet içinde görev yapan memurların yerine getirmekte oldukları iyi hizmet ve çabalarının ürünü olan hayırlı eser- lerine bakılır ve bir taraftan da onların içinde bulunduğu hukukî durumları göz önüne alınır. Bütün bu sayılanları, akıl ve insaf ölçüsüyle tarafsızca ölçülerek adı geçen memur- ların iyiliklerini ve kusurlarını ortaya koyalım. Faydaları za- rarlarına galip gelirse, onların yardım ediciliğine ve beğе- nilmişliğine; zıddı olursa, yani kusurları iyiliklerinden ağır ise o kişilerin kötülük ve kusurlarına hüküm verilmesi gere- kir. Yoksa kusursuz memur bulmak imkânsızdır ve bunun gerçekleşmesini düşünmek de garip bir haldir. Bunun için böyle faydası zararından fazla kişilerin, millet ve devletin önemli işlerinde görevlendirilmesi isabetli bir fikir sayılır. Ancak dirayetli kişilerin (yöneticilerin) içinde yaşadıkları

toplum ve insanlık için uygulamaya cesaret ettiği suçlar küçük bile olsalar, varlığı güneş gibi açık ve meydanda olan güzel hizmetin ve doğru yola sadakatin (Allah-u Teâlâ'ya sığınırız ki) mahv ve heba olmasına sebep olabilir. Yani Allah'ın, akıl ve zekânın da yardımıyla vücudun en nadide azası beynin, amaca ulaşma yolunda büyük hizmetleri meydanda dururken, hasbelkader kendisinden meydana gelen küçük bir hata ile veyahut bir takım nifak yayan ve gammazlayan kişilerin isnat ettikleri uydurmalar ve yalanlar dikkate alınarak o kişinin aleyhine karar verildiği düşünölsün. Ve yine farz edilsin ki buna mukabil görevde olan ve büyük zarar ve kötölükleri herkes tarafından bilinen bir kişinin, fark etme ve ayırma kuralı terk olunarak meydana getirdiği bütün büyük hadiselerin, herkes -ve alçaklardan meydana gelen çokluk üzere- tarafından görölen güzelliklerden sayılsın ve hatta bu kişi uygun olmayan iyilikler yapmış olsa da, bunlar o memur tarafından yapılan ve büyük zararları olan işlerin kapatılmasına ve belki güç ve şöhratinin yükselmesine sebep sayılsın. İşte o zaman iyi ile kötü ayrılmamış ve daha da acınası kötöler iyilere tercih edilmiş olacağından, bu zararlı halin altından nice nice fenalıkların ortaya çıkacağı açıktır.

Pervasız Dilin Sorusu

Ey bilgili akıl! Meclisin sakinlerinin ve aynı çabayı gösteren bir takım kişilerin tavırlarını ben zihnime bir türlü sığdıramıyorum. Ben de onlar gibi mahkeme ve konuşma esnasında hemcinsimi haklı ve diğerlerini haksız çıkarmaya çalışayım mı? Yoksa bu meselede de hakkı yakınlığa tercih edeyim mi?

Bilgili Aklın Cevabı

Ey pervasız dil! Ehli yanında haktan yüce ve ondan kıymetli bir şey yoktur. İnsanlar arasındaki bağlardan hiçbir

hakkın önüne geçemez. Yani hak meydanda dururken, adı geçen bağlar önemsizdir. Bunun üzerine, senin meclisin sakinleri dediğin haktanımaş kişilerin yollarından gitmen asla doğru değildir. Eğer ki lanetli nefis ve kovulmuş şeytanın işine gelecek fakat belki de sana tamamıyla uygun hareketinin seni hayra yönlendirmeye bile teşebbüs edebileceği apaçık olsa bile, benim tarafımdan bu konuda zerre kadar izin verilemeyeceğini kesinlikle beyan ederim. Hemcinsi olmayan bir adamın hakkını çürütmek için kullanılan hukukî ve akli engeller, aynı inanca (hemmezheb) sahip olan adamın hakkını çürütmekten daha kötüdür ve bu kötü işi kendine meslek ve sanat edinenler ise hak ehlinin yanında fena ve kabahatlidir. Sonuçta aynı inanca (hemmezheb) sahip olanların çabaları görülecektir ve haklarında dini açıdan lütuf ve ihsan edilecek yerler kesinlikle çoktur. Fakat bunun gibi mahkemeler ve görüşmeler esnasında aynı inanca (hemmezheb) sahip olma gayretine düşmek, yüce İslam şeriatı ve diğer kanunlara göre Allah korusun kusur etmek demektir. Bunun üzerine bu konuda gerçekleştirilecek gayret, başlangıçta ve ahmakların bakışında aynı inanca (hemmezheb) sahip bulunan adama, güya bir fayda kazandırmak ümidiyle edilmiş ise de bir derece daha ilerisi düşünüldüğü zaman, bu uygulamayla zararlı bir durum ortaya çıkacaktır. Gerçekte din, devlet ve milletini seven ve işlerin sonucunu idrak eden hâkimler, bunun gibi mahkemelerde büyük ölçüde tarafsızlık yolunu tutup sonuçta gerçek ortaya çıkarsa, işte o zaman aynı inanca (hemmezheb) sahip olmayan davacı veya yahut davalı insaf dairesine girer ve belki de yüce İslâm'ı kabul ile şereflelenebilir. Önceleri hâkimlerin iffet ve hamîyyet sahibi olmalarından dolayı, bir İslâm ülkesinde vergi veren müste'menlerden²⁸ biri kefalet, vekâlet veya başka bir durum nedeniyle mahkemeye bir işi düştüğünde, davalarının adaletlice görüleceğini bilerek senetlerini mahkeme sicillerine

28 Müste'men: Eman verilen yabancılar. Bk. F. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 749.

kaydettirirlerdi. Ancak zamanımızda ecnebler bunu böyle yapmak şöyle dursun, mahkemelerin semtine bile uğramamaktadırlar. Bu, bahsi geçen durumun kötülüğüne yeterli delil değil midir?

Pervasız Dilin Sorusu

Ey bilgili akıl! Bugün mecliste filan kişinin bilgisi ve zekâsından konu açıldı ve sözün sonunda, davalının şiir ve inşa bilgisinden de bahsedilip davasında haklı bulundu. Fakat adamın başka iyi taraflarına dair meydana bir şey koyulmadı. Buradan anlaşılan o ki, bu edebiyat ilmini her kim bilir ise bilgin ve zeki kabul edilir. Bu kararı da aklım almadı, buna ne buyurursunuz?

Bilgili Aklın Cevabı

Ey pervasız dil! Böyle kötü ve manasız bir takım sözleri, şundan bundan ben de pek çok kez dinledim. Fakat böyle sözleri bir takım cahil kişiler söylerse de bu açıklamalar, tam ve eksiksiz bir tarif değildir. Zira bilgelik ve zekâ, insanoğlunun karakterine İlâhî bir hediyedir ki çalışarak kazanılmaz. Edebiyat ve diğer çeşit ilimler, çalışarak kazanılabilir. Bu konuda en fazla denilebilir ki bu edebiyat ve diğer ilimler, bilgi ve zekâ vasıtasıyla öğrenilebilir. Böyle söylense bile yine de bu tarif tam ve eksiksiz olamaz. Çünkü öyle insanlar vardır ki bilgili ve zekîdir; lakin çalışsa bile yine de bunları öğrenmekte başarılı olamaz. Bu meseleyi şöyle izah edebilirim ki; her bir yazar ve şair zekî değildir, her zekî de yazar ve şair olamaz. Bazı yazar ve şair, akıllı ve zekî; bazı zekîler de yazar ve şairdir. Mesela eski Mısır, Kahire valisi Mehmed Ali Paşa'nın²⁹ edebiyat ve diğer çeşit ilimlerden zerre kadar

29 **Kavalalı Mehmet Ali Paşa**, (1769-1848) Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır Valisi. Bugünkü Yunanistan'ın Kavala kentinde dünyaya geldi. Napolyon'un Mısır'ı işgaline karşı Osmanlı tarafından Mısır'a gönderi-

nasibi yokken ve gerçekte adeta bir sınır askeri, bölükbaşı iken, sonunda ne mevkiye ulaştığı malumdur. Diğer yandan sanatıyla her yerde meşhur olan Âkif Paşa'nın³⁰ edebiyat ve diğer ilimlerde emsallerini geçerek, nazmı ve nesri insanlar arasında değer görmüş iken, sonunun nereye vardığı, bu iddiayı diğer delillerden müstağni kılar.

len orduda görev aldı ve kısa zamanda komutanlığa yükseldi. Vali Hüseyin Paşa'ya karşı düzenlenen ayaklanmadan yararlanarak 1805'te Mısır valisi oldu. Kendi adına genişleme politikası izleyerek Halep, Şam ve Adana'yı ele geçirmiş. Konya'da Sadrazam Reşit Paşa'nın kuvvetlerini de yenip Kütahya'ya kadar ilerlemeleri üzerine. II. Mahmut İngiltere ve Fransa, daha sonra da Rusya'dan yardım istemek zorunda kalmıştır. Yapılan Kütahya Antlaşması (1833) Mısır, Suriye ve Girit valilikleri Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya, Cidde ve Adana valilikleri de oğlu İbrahim Paşa'ya verilmiştir. Antlaşmadan her iki tarafın da hoşnut olmaması üzerine Osmanlı ordusu ile Mısır ordusu Nizip'te karşılaştı. Osmanlı ordusu tekrar bozguna uğrayınca Rusya'nın soruna el atmasından ve Kavalalı'nın güçlenmesinden çekinen Avrupa Devletleri konuyu görüşmek için Londra'da konferans düzenledi. Londra'da imzalanan antlaşmaya göre Suriye, Girit ve Adana Osmanlı Devletine geri verildi, Mısır ise Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve soyundan gelenlere bırakıldı. Kavalalı Mehmet Ali Paşa baştan antlaşmayı kabul etmese bile üzerine gönderilen kuvvetlere karşı başarılı olamayınca antlaşmayı kabul etmek zorunda kaldı. 1845'te İstanbul'a gelip padişaha bağlılığını bildirdi. 1848'de Kahire'de öldü.

- 30 Âkif Paşa (1787-1845), Âkif Paşa Bozok'ta doğdu. Özel öğrenim gördü. Yozgat'ta Cebbarzâde Süleyman Bey'in divan kâtipliğinde bulundu. 1814'de İstanbul'da Divan-ı Hümayûn Kalemine kâtip olarak girdi. Başarılı görülerek terfi ettirildi. 1832'de Reisülküttâb oldu. Bu unvanı Hariciye Nazırı olarak değiştirildi. Böylece Âkif Paşa ilk Hariciye Nazırı oldu. 1836'da azledildi. Pertev Paşa ile olan çekişmeleri, Âkif Paşa'ya *Tabsıra* adlı eserini yazdırdı. 1837'de Pertev Paşa'nın yerine Dahiliye Nazırlığına getirildi. Bir yıl sonra yine azledildi. Abdülmecid'in tahta geçişinden sonra Kocaeli mutasarrıflığına atandı. (1839). Halkın şikâyeti üzerine görevden alındı, İstanbul'a dönmesine izin verilmeyerek Bursa'da ikamete mecbur kılındı. 1842'de II. Abdülhamid'in doğumu üzerine yazdığı bir şiir üzerine İstanbul'a dönmesine izin verildi. Hac'dan dönüşünde İskenderiye'de vefat etti. Âkif Paşa, XIX. yüzyıl edebiyatında *Tabsıra*'sı ve Şeyh Müştak'a yazdığı mektubun dilindeki sadelik ve akıcılık sebebiyle yenilik taraftan kabul edilir. Şiirleri ise Divan tarzındadır. Sürgünde bulunduğu sırada yazdığı *Adem Kasidesi* konu yönünden öncü bir eser olarak kabul edildi.

Pervasız Dilin Sorusu

Ey bilgili akıl! Edebiyat ilimlerini tahsil etmiş bazı kişiler kendilerini sanatkâr ve yetenekli kişilerden sayıyor ve hatta sanat ve yeteneği büsbütün bunlardan ibaret biliyorlar. Bunların bu konuda hakları var mıdır, ne buyurursunuz?

Bilgili Aklın Cevabı

Ey pervasız dil! Böyle ayan beyan açık olan bir hususta akıl, zekâ ve edebiyatı bünyelerinde toplamış bulunan yüce kişiler konuşmazlar bile. Bu boş davayı güdenler, yukarıda sözü geçen konudan halleri söz konusu edilen akılsız yazar ve şair olanlardır. Yoksa akıllı ve irfanlı olan yazar ve şair, böyle kötü sözleri ve saçma sapan kelimeleri ağzına almaz. Şöyle ki; mesela kendisi Türk olan bir kişi, Türkçe üzerine edebiyat ve diğer ilimleri öğrendiği halde Arapça, Farsça veya Batı dillerinden birkaç dil üzerine, doğru konuşma şartıyla, nazım ve nesre gücü yettiğince çalışırsa, o kişinin sanatkâr ve bilgili olduğuna dair verilecek hükmün doğruluğunu ben de onaylarım. Bunun yanında bir mecliste, Türklerden bir çelebi, kendi dili üzerine tahsil etmiş olduğu inşadan dolayı kendisini sanatkar saymakla, bâtil davası üzerine bir takım yanlış sözler ve alaycı hikâyeler üretmeye kalkışmış olacaktır. Bu nedenle bir kişinin kendi dili üzerine söz üretmeye çalışması, kendi dilini düzeltmeye çalışması demektir. Bu merteye ise insanoğluna zaten gereklidir. Bu nedenle bir kişinin kendi lisanı üzere söz üretmesi ve sanat yapması, akıl ve insaf ehli tarafından uygun bulunmayacağı, sahibimizin iddiasıdır. Bu ahmaklık meselesinin araştırılmasının yanında, kırk altı beyitten ibaret bir mesnevi yazılmasıyla iddia ispat edilmiştir. Bu mesnevinin okunmasında büyük fayda olacağından buraya aynen yazıldı.

Yazarın Mesnevisi

Eğer chil kimseye bir hüner bağışlanmışsa, onun kaybolup gitmesi bidattır.

Hünerliler, hünerini söylemeli; hünersizler de susmalı.

Nesir ve nazma hüner hasretme, gel, eski bildiklerine gitme.

İkisi (nesir ve nazım sahipleri) bir dil bilmezlerse, bahis konusu olan sözlerin nesi vardır.

Bir dilden başka bir dili doğruca bilmeyen kimseye, asla irfan ehli denilmez.

Anne ve babasından işittiği dili, kişi zatında deli bile olsa öğrenir.

Kim ki babasının dilini bilmeye, ona insan nazar eder mi?

Böyle insan olmaktansa, bana kalsa hayvan olmak yeğdir. Âdemoğlu kendi lisanını bilmelidir, çünkü âlem, âdem için yaratıldı.

İnsanlık neymiş anlamalı, cahiller zümresini tınlamalı.

İnsanlar konuşmayla şeref buldu, çünkü Allah'ın hikmetini konuşmayla, sözle beyan ettiler.

Konuşmanın, sözün şerefine nihayet olamaz. Nasıl ki yıldızların sayısına da nihayet olmayacağı gibi.

Kendi dilini bilmeli dememden ve böyle sağlam ve kale gibi sığınılacak söz tabir etmemden kısacası maksadım şu oluyor: Okuma yazmaya muktedir olunmalıdır.

İnsan, okuyup yazmadan sadece söz söyleyerek bilgisini ve meramını ifade edemez. Çünkü bu tabii olarak, onun peşi sıra giderek olacak bir iştir, sanma ki bunu bilmek bir bilgi ya da biliştir.

Sadece söz ehline denir nâtık; denir ama odur ancak nâhik (eşek gibi anıran). O ki, söyler ama ne dediğini bilemez, ayıbın kirini pasını sözünden silemez.

Sürekli yanlış söz söyleyen; sözlerine nerde son vereceğini bilemez ve anlayamaz. O, ne kıyasları ne delilleri, ne simgeleri ve ne de mazmunları anlar. Ağzına her ne gelirse söyler; saçma sapan, boşboğazlıkla övünür.

Okuyup yazmadaki aşırı lüzum, işte bu bahisle belli oldu.

Bunda da söylenecek bir hayli mana var, lazım oldu gene söz söylemek, söze sığınmak.

Maksat okuyup yazmak değil sadece, konunun anlaşılması için soru sorulmalı.

Okumaktan maksat sadece manadır. Çünkü gönle sırf lafızla şifa gelmez.

Gönlün istek ve heveslerinin şâhidi manadır, renkli lafızlar ona bir ipektir.

Mananın lafzı ma'rufu (güzeli, doğruyu) aramaktır, hiç zarfın içindeki olmadan zarf olur mu?

Anlatışta ne acıcılık, ne âhenk ne de muamma ister, hepsinden öte asıl mana ister.

İnsan, kuşlar gibi ne tatlılık bulacaktır sadece lafızla. Kısaca herkese layık olan, kendi dilinin konuşanı olmalı. Yani şerh edilen üslup üzere, sözünü bilmeli istenilen şey üzere.

İnsanlıkta ölçü işte budur, bu karar üzerine hesap işte budur. Hünerdeki serbestlik, başıboşluk buna reva olmaz, olsa da övgü ve senâya yazık. Hünerin mertebesi yücedir, ehli de değeri kadar yücedir.

Zamanın çocuklarının bir iki beyitle irfan ehli olması ne kolaydır. İki kıta bir iki müfredle,³¹ cahiller onu şöyle alır dile. Kimisi Veysi³² kimisi Nâbi'dir,³³ derler ki, oysa hüner

-
- 31 Müfred: Edebiyatta başı ve sonu olmayan tek ve kafiyesiz beyit.
- 32 **Veysi** (1561 Alaşehir, Manisa - 1628 Üsküp) Divan Şairidir. Medrese eğitimi gördü. Mısır, Akhisar, Tire, Alaşehir ve Tırhala kadılıklarında bulundu. Sadrazam Ali Paşa'nın Macaristan seferine kadı olarak katıldı. Daha sonra Üsküp kadısı oldu (1604). Birçok gazel yazdı. Osmanlı edebiyat tarihinde "inşa" adı verilen nesirdeki başarısıyla ün yaptı. Nesirlerinde söz ve anlam sanatlarını yoğun biçimde kullandı; bu yüzden anlaşılabilirliği güç olan metinler oluşturdu. Şiirlerinde daha yalın bir dili tercih etti. Eserleri: *Dürretü't-Tâc fî Sîreti Şâhibi'l-Mîrâc* (Siyer-i Veysi), *Hâbnâme* (Vâkıanâme-i Veysi), *Münşeat* (Mektuplar), *Şehadetnâme* (Düsturü'l-Amel), *Divân ve Hicviyye*.
- 33 **Şair Nâbi** (1641-1712), Divân edebiyatı şâiri olup Urfa'da doğmuştur. 24 yaşındayken de İstanbul'a gelmiş burada eğitimine devam etmiştir. Halep Valisi Baltacı Mehmet Paşa sadrazam olunca Nâbi'yi yanına aldı. Bu dönemlerde Nâbi Darphane Eminliği, gibi görevlerde bulundu. Ayrıca, bazı kaynaklara göre Nâbi aynı zamanda çok güzel bir sese sahipti ve müzik konusunda da fazlasıyla başarılı idi. "Seyid Nuh" ismiyle bazı besteleri olduğu bilinir. Nâbi, İstanbul'da vefat etti. Osmanlı'nın duraklama devrinde yaşamış bir şairdi, idare ve toplumdaki bozukluklara

sadece Allah vergisidir. Hünere ehli binde bir bile bulunmaz, sende ve bende ilim ne gezer.

Bütün külliyata vakıf olan böyle kişiye ancak hünere denilebilir.

Böyle bir kişi olabilmek öncelikle zihin kudreti, düşünme istidadı ister. Böyle bir kişi, sahip olduğu ilmi etrafına yaymalı; astronomi, geometri ve kimyadan, simyanın hikmetli söylentilerinden hissedar olup, bu konularda bilgisi çok geniş bir alanı kuşatmış olmalı ve kök salmalı. Sinesi ilimle dolmalıdır.

İrşâda muktedir olmalıdır, hem de ister ise ifsada. Yani hall ü akde (zor meseleleri ve işleri halledip neticeye bağlama) kâdir olmalı, usâre gibi hazır olmalıdır.

O kişi ki, kâmil insan olmayı bırak, asrın kâmillilerine de üstün olmalıdır.

İşte buna denir ehl-i irfan, ey Abdî sözün buldu pâyân.”

Pervasız Dilin Sorusu

Ey bilgili akıl! Mümkünse, insanlar arasında değerli olan hukukun kısımlandırılmasını açıklamanızı rica ederim; böylece gerekli yerlerde konuşarak tebliğ edeceğim hak tanırılık meselesinde, yol ve usul bilir biri olabileyim.

Bilgili Aklın Cevabı

Ey pervasız dil! Öyle bir şey soruyorsun ki hakkını teslim etmeye sayfalar kâfi gelmez ve insan zekâsı onu anlamaya imkân yolu bulamaz. Mademki böyle zor bir soru için çekinerek yardım isteğinde bulundun, seni tamamen mahrum etmek de reva olmayacağından, bu hukuk denilen güzide tabiatın meşhur olanlarından birazcık sana açıklayayım ve böylece kederli hâlini sonlandırayım.

şahit olmuş, bu şahitlikleri eserlerinde devleti, toplumu ve sosyal hayatı eleştirmesine neden olmuştur. Bu yüzden şiiirleri hayat ile alâkalı, çözümler üretmeye çalışan, yer yer nasihatla bulunan bir şiiirdir. *Hayriyye* ve *Hayriyye* onun iki eseridir.

Şöyle ki; hukukların ilki, İlâhî hukuktur. Bunun yüce mertebede olanı Marifetullah'tır. En ufak kusuru bulunamaz.

İkincisi, risalet ve peygamberlik hukukudur. Bunun esası, dil ile söyleme ve kalp ile tasdik olarak bilinir. Bu, sebeplere bağlı olmayan iman cevheridir. Bunun gibi meseleler ve muhtevaları bitmez tükenmez.

Üçüncüsü, insanlık hukukudur. Bu da mesela hiç bilmediğin ve tanımadığın bir adama, hangi din ve mezhepte olursa olsun, gerek diğer insanlardan bir zulme, gerek vahşi hayvanlardan bir zarara ve yaratılmışlar tarafından bir haksızlığa uğradığında yardım etmek veya küçük ve güçsüz bir kabile diğer güçlü bir kabilenin acımasız eline düştüğü zaman, onların mümkün mertebe kurtarılmasına çalışmaktır. İnsanlık hukukunun en büyüğü bu maddelerdir. Bunların daha pek çok kısım ve çeşidi vardır.

Dördüncüsü, hilafet ve saltanat hukukudur. Bunun birçok çeşidi ve ayrıntısı olmakla beraber en gerekli ve önemli olanı, Yüce İslâm Şeriatı ve doğru kanun ve zamanın gereğine, yani devletlerin ihtiyaçlarına uygun, uyum içinde hayat sürmede görünen faydalara ve neticeleriyle gelecekte faydalar sağlayacağı düşünülen yüce hilafetin emir ve fermanlarının tümünü samimiyetle kabul etmektir; bundan istenen bu imiş ve şöyle olacak, böyle gidecek gibi bir takım yalan söz söylemekten aşırı korunma ve nefret etmektir. Çünkü **“Hükümdarlara ilham olunur.”** hikmetli sözü gereğince, cömert halifeler ve büyük sultan hazretleri tarafından buyurulan mübarek işler, manevi ilhamların eczahanesinin seçkinidir ve tasdiklenmiş kutlu yerlerin en yücesinden çıkıp önümüze gelmiştir. Bu emir ve fermanlar, hata ve yanlışlık çöpünden ayrılmış olacağı gibi, hükümdarın yüce sahipliği ve padişahlığı, adaletli saltanatı ve yüce eşiğinin bütün merhameti, mülk, millet, din ve devleti Allah'ın dilemesiyle devam eder ve sonsuzluğa ulaşır. Bunun gerçekleşmesi için Allah'ın dilemesine ihtiyaç vardır. Kuvvetli sebepler ve

mevkilerin vesileleri ile hükümdarların diğer herkesten, yani insanların her bir ferdinden bin derece daha fazla düşünüp, mülk, millet, din ve devleti hakkında bugün ve ileride zararlı olabilecek bir şeyi teklif etmeyecekleri güneş gibi açıktır. Bu nedenle insanlara ulaşan bir padişah fermanında ilk önce buraları düşünülüp, elbette bunun altında saklı bir hayır vardır diyerek hemen emrin uygulanması, yani kulluk yoluna ve vatandaşlık kaidelerine söz ve davranış ile aksi bir harekette bulunmamaya özen göstermek, zamanın padişahının vatandaşları üzerinde açık hakkıdır.

Beşinci madde, din hukukudur. Din hukuku da üstün bir ihtimamla gözetilecek ve iki dünya saadetine kendisiyle elde edilebileceği özel bir hukuktur.

Altıncısı, velinimet hukukudur. Bunun adap ve erkânında sınır göremem. Ancak sadakat ve doğruluk, bu hukukun büyük şartlarıdır ki beşer aklının tümünün aynı fikirde olduğunu açıklamaya gerek yoktur.

İşte bu sadakat denilen dünyanın en kıymetli cevheri, iki kısma ayrılır:

İlki, zaruri sadakattir ki istenmediği halde kişinin kendisini tutmasıyla meydana getirilir. Şöyle ki: Bir köle, sahibine güçlü bir kullukla hizmet ederse, emellerine ve kalbinin isteklerine her gün daha da yaklaşacağını; tam tersi bir harekette bulunursa, elinde bulunan refah, güvenlik ve rahatına yol açan pek çok nimetin yok olacağını bilir. Bu nedenle gece gündüz velinimetinin emirlerini bekler ve kulluk adabından hiçbirini eksiltmez ve sonuçta Allah, onu isteklerine kavuşturur. Köle, emellerine bir gün ulaştığında yapageldiği kulluğunu bırakıp ihanet yoluna girerse, Yüce Allah'ın zamanımızda pek çok örneğini gösterdiği üzere, böyle olan sadakate mecburî sadakat denir. Bu sadakatin iki taraf itibarı ile faydası ve zararları vardır. Böyle durumlarda kıyaslama yoluna gidilir. Yukarıda bahsi geçen köle, hizmet ve görevi zamanında, ihanet yoluna gitmemiş olduğundan,

bu yola sapanlara kıyasla bu rütbelerde kendini tutarak ve nefisini zorlayarak ve velinimetine bir zararı dokunmayarak, mecburen gerçekleştirmiş olduğu sadakati nedeniyle övülür ve diğerlerinden ayrı tutulur. Fakat eski kulluğunu terk ve belki efendisinin aleyhine bir şey yapmaya cesaret etmesinden dolayı, adı geçen sadakat kötü ve kusurlu olur.

Sadakatin ikinci kısmı ise isteğe bağlı sadakattir ki, velinimetine ihtiyaçtan azade olup ve belki hasbelkader ihtiyaçlarını görmezden gelerek onların önüne bile geçtikten sonra, eskiden olduğu gibi kulluğunu yerine getirerek ve itaatli davranarak velinimetinin uğrunda evini ve barkını tek seferde feda edebilecek muhterem kişilerin sadakatidir. Ne fayda ki böyle sadakat ehlinin büsbütün yok olduğunu söyleyemesek de **“En-nâdiru ke’l madûm. * Nadir olan yok hükmündedir.”** deyiminin ifade ettiği anlam gereğince çok nadir bulunur ve yok hükmündedir. Bu nedenle zorunlu olarak sadakat gösterenleri görevlendirmeden başka çare bulunamaz, velev ki o zekî ve akıllı kişiler topluluğunun amacı, sadakatleri ve ulaştıkları pek çok nimeti ellerinden çıkarmamak ve ileride tüm kalpleri ile istedikleri emellerine ulaşmak için olsun. Sadakat sahibi olacaklarını beyan etmeleri akıl, zekâ ve yetenekleri, görevleri esnasında ihanet etmelerini ve kötülük yapmalarını mecburen engellemiştir. Bu nedenle velinimet durumundaki kişi için önemli olan şey, sadakatte ve doğru yolda olan kişinin kendisinden kopacak duruma yükselmesine izin vermemektir. Bu mecburî sadakat içinde olan kişileri önemli işler için çalışıp çabalayan kişiler olarak kabul etmek ve onları sadakate dair uyarmanın da önemli bir iş olacağı açıktır. Zira daha önceki açıklamadan anlaşılacağı üzere, kendi isteğiyle sadık olan kişiler yok denecek kadar azdır.

Diğer yandan kendi isteğiyle sadık olan kişilerin aşağısında iki sınıf vardır ki birinci sınıftakiler, doğru yola girmesinin neticesinde ödüllere ve güce sahip olacaklarını biliyor

iseler de kötü karakter ve huyları nedeniyle, akıbetlerine kadar sabır ve tahammül edemeyip hizmetleri ve memuriyetleri zamanında ihanet edenlerdir.

Diğer sınıf ise ahmakça, güya velinimetine özel bir hizmet meydana getireyim derken Allah korusun büyük bir yara açan veya kasıtlı olarak bir kötülükte bulunan ahmak çeşitleridir ki bunlar görevlendirildikleri takdirde büyük hata olacağı gayet açıktır. Bu nedenle başka çare olmadığı için mecburen sadakat gösteren kişilerden görevlendirmeye layık daha iyisi bulunamayacağı açıktır.

Yedincisi, vatandaşlık hukukudur. Bu hukuk da pek çok çeşide ve uzun bahislere sahip ise de “adalet” sözcüğü hepsini kapsar ve zulüm maddelerini de içerdiğinden bu konuda fazla konuşma ve açıklamaya ihtiyaç göremem.

Sekizincisi, komşuluk hukukudur. Bunun dahî gerçekleşme seviyesi, ticaret ve sermaye alışverişindeki kolaylık ve emniyete uyma derecesine bağlıdır.

Dokuzuncusu, elçilik hukukudur. Bunun da pek çok kısmı ve çeşitli tarifleri olup en önemli ve gerekli, misafiri iyi ağırlama ve merasimi gerektiği gibi yapmaktır.

Onuncusu, akrabalık hukuku olup uygulandığında pek çok güzellikler meydana gelir. Bu değerli hukuk maddesi yukarıda sıralanan kısımlardan ibaret olmayıp, daha nice kısımlar ve her kısmın sayısız ve hesapsız alt başlıkları vardır.

Pervasız Dilin Sorusu

Devlet hizmetinde bulunan memurlardan pek çokları, İstanbul’da geçinebilecekleri bir geliri olduğunda, Allah bilir bir gün bir hizmet ve memuriyette durmaz, cümlesi yerini terk ederek Dersaadet’e giderdi. Bunlar, “İstanbul’da birer korunaklı ev ve Boğaziçi’nde güzel birer yalı alır ve hayatımızın sonuna kadar sevdiklerimiz ve akrabalarımız ile seyrir yerlerinde ve bazen camiler ve türbelerde veyahut

Galata meyhanelerinde ömrümüzün kalanını geçirir ve kesinlikle hizmet ve memuriyete rağbet etmez idik” diyerek ve bunu sürekli arzu ederek, gerçekteki memuriyetlerine kesinlikle rağbet etmeme yönünde düşündüklerini görüyorum. Senin de fikrin böyle midir? Yoksa düşüncen ömrünün sonuna kadar din, devlet, mülk ve milletin uğrunda fedakarene çalışmak mıdır? Ve bu düşüncede bulunmanın sebep ve hikmeti nedir?

Bilgili Akılın Cevabı

Ey pervasız dil! Bu senin açıkladığın düşünceler, sadece yüce devlet hizmetinde bulunan himmetsiz ve Allah’ın nimetini bilmeyenler takımına has olmayıp, diğer insanlar arasında da kesinlikle çoktur. Bunun esas sebep ve hikmeti, eskiden beri âlimler ve şairlerimiz taraflarından herkesi dünyaya özendirmek ve para kazanmaktan duyulan memnuniyettir. Bu memnuniyet, insanların çoğunun bir derecede kişiliklerine tesir etmiştir ki himmetsizlik ve aşırı tembellik pek çok insanda ikinci bir karakter olmuştur. Geçenlerde rahmetli Esad Paşa’nın³⁴ basılıp yayınlanan divançesini okurken;

34 **Esad Muhlis Paşa** (1780-1850), Osmanlı valisi, şair ve hattat. Ankaraya bağlı Ayaş’ta doğdu. Aile şeceresi Bayrâmiyye-i Melâmiyye büyüklerinden Bünyâmin Ayâşî’ye kadar çıkar. Medresede tahsilini tamamladıktan sonra getirildiği çok çeşitli görevlerden sonra 1825’te paşalık rütbesiyle Edirne valisi oldu. Daha sonra sırasıyla Adana, Konya, Erzurum valiliğine getirildi. Kendisine vezirlik rütbesine ek olarak fevkalâde zamanlarda Erzurum valilerine verilen Şark seraskerliği unvanı da verildi. Erzurum’u yeniden imar ve tahkim eden Esad Paşa, 1836’da bu görevinden ayrılarak Şûrâ-yı Bâbiâli âzası oldu. Aynı yıl Boğaz muhafızı, ardından Sivas, 1840’ta Halep, iki yıl sonra Sayda, 1845’te de ikinci defa Erzurum valisi oldu. Erzurum’da Tanzimat’ın uygulanmasından doğan karışıklıkları önlemeye çalışan Esad Paşa bir yıl sonra azledildi. Musul valisi iken Bedirhâni Bey isyanını bastırmakta gösterdiği başarı ile dikkati çekti. 1847’de Diyarbakir valiliğine tayin edildi ve burada vefat etti. Bilgili, cesur ve dürüst bir devlet adamı olarak tanınan Esad Muhlis Paşa divan şiiri tarzında şiirler de yazmıştır. Sayı bakımından pek fazla olmayan manzumelerinin ölü-

Şiir

Afrasiyab'ın kalesinde baykuş nevbet çalıyor,
Kisra'nın sarayında örümcek perdedarlık yapıyor.

Ey yüksek ahlâklı! Hiç şüphesiz bu temelsiz dünyaya
ibretle bir göz atmak insana yeter.

Gel yüce menzilli kubbeleri yapma bu viraneye. Bir
yıkılacak yere harcama hesapsız malı.

Sana, kafirlerin etkisine kapılmış demesinler ey oğul!

Akıllıysan yurdunu Ebu'd-Derdâ³⁵ gibi yap. Kulağına
küpe olsun mana ve enbü'l-harab, pay sahibi olmak ister-
sen bu beyiti hatırla.

münden sonra *Dîvançe-i Esâd Paşa* adıyla taşbaskısı yapılmıştır (İstanbul 1268). Aynı zamanda devrinin tanınmış hattatlarından olan Esad Muhlis Paşa eserlerinde mevcut harf ve kompozisyon güzelliğine bakılırsa çeşitli kademelerde devam eden devlet görevleri sırasında yazıya ara vermeden devam ettiği ve şiirden çok hatla meşgul olduğu anlaşılr. Gerek memleketi olan Ayaş'ta gerekse resmi görevle bulunduğu yerlerde nazmı da kendisine ait olmak üzere pek çok çeşme, sebil ve bina kitâbesinde onun imzası bulunmaktadır. Erzurum'da kendi adıyla anılan ve minaresinin güzelliğiyle dikkati çeken camiyi de buradaki valiliği sırasında yaptırmıştır.

- 35 **Ebü'd-Derdâ** (ö. 32/652 [?]), Tefsir, fıkıh, hadis ve kıraat sahalarında ahabın ileri gelenlerindendir. Bedir Gazvesi sırasında ve ensardan en son kişi olarak müslüman olduğu rivayet edilmektedir. Ebü'd-Derdâ, Hz. Ebü Bekir'in hilâfetinin son zamanlarında başlayan Yermük Savaşında ordu kadısı bulundu ve bu görev İslâm tarihinde ilk defa onunla başlamış oldu. Hz. Ömer ve Hz. Osman devirlerinde de bu görevi zaman zaman üstlendiği anlaşılmaktadır. Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde Medine'de diğer bazı sahâbilerle birlikte kadılık yaptı. Suriye'ye gitmek için izin isteyince Hz. Ömer orada âmilik yapmasını teklif ettiyse de bu görevi kabul etmedi ve Hz. Peygamber'in sünnetini yaymak, halka namaz kıldırarak istediğini söyledi. Halifenin iznini alarak Dimaşk'a gitti ve Dimaşk'ın ilk kadısı oldu. Hz. Ömer Dimaşk'a gittiğinde onu evinde ziyaret etti ve zâhidâne bir hayat sürdürdüğünü gördü. Ebü'd-Derdâ, hem Hz. Ömer hem Hz. Osman devirlerinde Kurân öğretimiyle de meşgul oldu. Hicri 31-32'de (651/52) Dimaşk'ta vefat etti. Peygamber'in onun hakkında "ümmetimin en âbidi ve en müttakisi" "bu ümmetin hakîmi" gibi takdîr kâr ifadeler kullandığı rivayet edilmektedir. Dünya malına değer vermeyen Ebü'd-Derdâ, kızı Dirdâ'yı onunla evlenmek isteyen Yezîd b. Muâviye'ye vermemiş, fakir bir müslümanla evlendirmişti. Bildiklerini söylemekten çekinmez-

diyerek işaret etmiş olduğunu gördüm.³⁶ Bütün halkın destek ve gayretlerini, ümitsizliğe çevirecek, nice yıllardan beri buna benzeyen ve daha abartılı sayısız söz ve ifadeler vardır. İşte bu durum, insanların çoğunun düşüncesini öyle etkilemiştir ki yapılan işler sonuçta tembellik ve himmetsizlikle neticelenmiştir. İnsanların sokaklarda boş boş durup dilencilik yapmaları da yukarıdaki kabul edilemez durumun kötü neticelerinden biridir. Her kime, canım şu tembellik ve gevşeklikten vazgeç, işini sağlam ve dürüst yap denilecek olsa, “Hay efendim senin de şu dört günlük dünya için bu yaptığın şey bile çoktur; bugüne zevkle bakalım, yarına Allah kerimdir.” derler.

di. Halkı iyilik etmeye, âhireti düşünmeye, yetimleri gözetmeye, köle âzat etmeye, Allah'ı zikretmeye, mütevazî ve dünyaya karşı tok gözlü olmaya, zulümden kaçınmaya teşvik ederdi. İnsanın bildiklerini uygulaması gerektiğini söyler, ilme ve dini yaşamaya çok önem verirdi. Ebü'd-Derdâ yıllarca titizlikle yürüttüğü kadılık görevi sırasında bir hüküm verdikten sonra davalıları geri çağırıp onları tekrar dinlediği olurdu. Ebü'd-Derdâ'nın güzel sözlerinden bazıları şunlardır: “Kul Allah'a ibadetle meşgul olunca Allah onu sever, mahlûkatına da sevdirebilir.” “İmanın zirvesi başa gelene sabır, kadere rıza, samimi bir tevekkül ve Allah'a boyun eğmektir.” “Bir saat tefekkür, bütün bir gece nâfile ibadet etmekten hayırlıdır.” “Bilmeyene bir kere, bilip de yapmayana yedi kere yazıklar olsun.”

- 36 Abdi Efendi söz konusu şiirin Esad Paşa ait olduğunu yazıyor fakat bu şiiri muhtemelen Esad Paşa'nın *Divânçe*'sinde gördüğünden böyle söylemektedir. Şiiri hikâyesini Murat Bardakçı'nın yazısından okuyacak olursak o şunları yazmaktadır.

“Tarihler, **Fatih**'in İstanbul'a girdikten hemen sonra **İmparator Konstantin**'in sarayını, şimdi yerinde yeller esen **Vlaherna**'yı gezdiğini ve o sırada bir şiir okuduğunu yazarlar... **Vlaherna**'nın harabeye dönmüş hali, Farsça bir beyit hatırlatır **Fatih**'e:

“**Perdedari mikoned der kasr-ı Kayzer ankebut**

Bum nevbet mizedend der târem-i Efrâsiyâb” der.

Yani “**Kayzer**'in sarayında örümcek teşrifatçılık yapıyor, **İmparator Efrasiyab**'ın kulelerinde hakimiyet âlâmeti olan davulu çalma işi de baykuşlara düşmüş...”

Murat Bardakçı, Hürriyet Gazetesi, “**İnanılmaz İhmal**” başlıklı yazı, 24 Ağustos 1997.

Yeme içme ile gelecek korkusundan bugün bahsetme.
Bu yalan dünyayı sana ısmarlamadılar.

akla sığmayan beytini okuyarak yanlış cevabı ve belki bir takım süprüntü kelimeleri ile söylenip durmaktadır. Ben de rahmetli Esad Paşa'ya ve diğer bâtıllar güruhuna muhalif olarak;

Şiir

Âlemin bekası yok diyerek evini harap etme ey yüksek ahlâklılı!

Beni dinle âlicenâb kişi: Himmetin, çalışman, çabalaman bu sebeple azalmasın.

Kitap sahibi peygamber, imanın gayretinden dedi ki: "Hep gayret ve himmetli olanlar, muratlarına erdiler."

Akıllı kimse olmanın değeri hikmeti kişiyi mala meyletmekten alıkoymaz.

Her mülk ve millet, güç ve kuvveti, gümüş ve altınla elde eder.

Âlemde iyi isim bırakmak için imar yapmada acele et. Abdî bu hatalı kula şevkte tembellik vermesin. Efrâsiyab'ın kalesinde baykuş nöbet tutar. Kisrâ'nın sarayında örümcek perdedarlık yapar.

kelimeleriyle kalem oynatıp yazmış olduğum bu onluk, bazı yüce himmet erbabı ve çalışkan kişiler tarafından güzel ve doğru bulunmuşsa da diğer tembel kişilerce ve "tembelliğin sağladığı yarar baldan tatlıdır" deyimine binaen şiir, kabul görülmediği gibi Esad Paşa gibi bir zatın sözünün üzerine söz olmaz cümlesiyle de sahibime cevap verilmiştir.

Yazarın Kıt'ası

Ya Rab tembele daima kahrı reva kıl, iki dünyada da sonsuza kadar üzüntüden rahat bulmasın.

Devlet içinde üstün bir doğrulukla çalışan da, senin lütfuna daima layık olsun.

Dünyanın boş ve değersiz, sıkıntısının da sonsuz olduğundan kimsenin şüphesi yoktur. Mademki dünyaya gelinmiş ve şu ağır yükün altına girilmiştir, bunda çoğu insanın tabiatına keder verecek, hamiyet ve çalışma sermayesinden herkesi nasipsiz kılacak söz söyleyip de ortalığı karıştırmaktansa, herkesi gayrete getirecek din, devlet, mülk ve milletin günden güne kuvvet bulmasını sağlayacak hoş bir zemin üzere kalem oynatmak, devletin ileri gelen ve milletin güzel konuşanlarına birer farzdır. Çünkü bir millet ve devletin diğer milletler ve devletler üzerine her yönden üstünlüğü mutlaka ekonomik gücünün galip gelmesine ve bunun olması da halkın çalışma ve himmetine bağlıdır. Yoksa din ve devlete cân u gönülden sevgi duyan, vatan ve memleketi korumak için maddi ve manevi her bakımdan çalışan kişiler bir tarafa, zevkine düşkün, planladıkları kadar gelir elde ederek yalı ve konaklar alıp günahkâr ve tembeller zümresinden olan, vaktini cami, türbe veya meyhane ve eğlence-lerde geçirme fikrindeki kişilere insan gözüyle bakmazlar. Bu tür meyilleri olan eğitilmiş insanları yüce devlete hizmette görevlendirmek şöyle dursun, iskânlarına müsaade etmekte bile çeşitli hatalar ve mahzurlar olduğu ve onların yüzünden millet ve devletin her zaman zarar göreceği gayet açıktır.

Devlet ve milletine hizmet etmeyi, yalnız aile ve evladiyla yaşam ve geçim amacı üzerine bina edenler de bu adı geçen gruhun ikinci derecesindedir, aşağı ve ayıplıdır. Hamiyet ve insafın güzel sıfatlarıyla parlak, vatan için çalışmanın kıymetine hakkıyla vakıf olan bilge, irfan sahibi, akıllı kişiler, kişisel menfaat ve geçinme için gerekli olan ihtiyaçları karşılama konusunu daima ikinci derecede tutarlar. Esas amaçlarını din ve devlet için ellerinden geldiği ve zekâ ve kabiliyetlerinin alabildiği derecede, güzel hizmet ve sadakatlerini vücuda getirmeye hasrederler. Bu parlak mesleğin sonunda erişecekleri dünyevi güzellikler, kendilerine anne sütü gibi helal ve tatlılığa eşittir. Ömürleri oldukça hem kendileri ve

hem de aile ve evlatları, güvenlik ve rahatlık nimetleri ve huzur ve afiyet şerbeti içecek olsalar gerektir.

Pervasız Dilin Sorusu

Ey bilgili akıl! Yaratılmışlar arasında meydana gelen zulüm ve düşmanlık sözlerinin anlamlarını, tam olarak bilemiyorum. Bu sözlerin anlamı ve varsa çeşitli kısımları hakkında bir nebzecek açıklama buyursanız da böylece bilgili bulunup, yeri geldikçe söylesem ne güzel olurdu.

Bilgili Aklın Cevabı

Ey pervasız dil! Bu zulüm denilen kötü şeyin pek çok kısmı olup, açıklaması hukuk kitaplarında vardır. Konunun vatandaşlık haklarıyla ilgili olan kısmından sana biraz bilgi vereyim. Çünkü bu zulmün anlamı Zeyd ve Ömer'in hukuken ve kanunen istememekle haklı olduğu muameleyi haklarında uygulamaktır. Bu açıklamaya göre zulüm iki kısma ayrılabilir.

Birinci kısmı “zulm-ü sarîh” dir ki; bir insanı haksız yere katl ve idam veyahut mal ve eşyasını alıkoyma veya ırz ve namusunu rezil etmek ve kendisini alçalma ile itham etmek gibi şeylerdir. Bu zulmün gerçekleşmesi, mutlaka memleketin tahribi ve güvenliğin yok edilmesine büyük sebeptir.

İkinci kısmı “raşîyye-i zulüm”dür ki; vatandaştan bir takım tembel ve boş kimselerin, gerek kendi menfaatlerine gerek kamunun faydasına ait olan işlerin görülmesine, yani çocuklarını vaktiyle mekteplere veyahut yetenekli olacakları birer sanata vermektir. Bu tür kişilerin şurada burada ve özellikle o kötü kahvehanelerinde büyük bir sefillik ve geri kalmışlıkla gezmeyip; bağ bahçe ve tarlalarını vakti ve zamanında ve usûlüyle ekmek ve sürmek veyahut esnaftan ise ticaret ve zanaatıyla uğraşmaları lüzumludur. Bu çeşit ziraat, zanaat ve ticarete bağlı henüz bir yola girmemiş olan

haylaz takımlarına becerebilecekleri ve yapabilecekleri işlerden bir iş bulmak elzemdir. Özellikle genel faydaları, iyilikleri güzellikleri herkese dokunacak, devlet ve milletin imarı için çalışıp çabalamak, kudretli ve hayırlı vatandaşların sayesinde meydana gelecektir. Zülmün anlatılan bu ikinci kısmı, yol ve caddelerin düzeltilmesi ve memleket ve belde-lerin köprülerinin temizlenmesi konularında, halk için çalışmak gibi işlerin gördürülmesine dair tebaaya karşı zorlama ve baskı yapmaktır. Bunun zulme benzemesi, zorlama ve baskı düşüncesinden dolayıdır. Ancak bu gibi imar işlerinin yapılmasında meydana gelecek genel faydayı halk görüp de tembellik yolunu terk ederse; aşikâr bulunan yardımları ve istekleri nedeniyle meydana getirebilecekleri birlik ve ittifak üzere o çeşit işlerin görülmesi için ahaliye hükümet tarafından izin verilir ise, bu durum zulme benzemekten büsbütün çıkıp adalet ve yardımlaşmaya dönüşmüş olur. Bu gibi durumlarda yapılan baskı ve zorlama da giderek genel faydaya dönüşecek ve bu, herkes tarafından görüldükçe, zulme benzerliği ortadan kalkacaktır Hatta bu baskı ve zorlama gitgide yüce adalet ve hakkaniyetin rütbesine ulaşacağından, işte bu zulmün uygulanması, belde ve memleketlerin imarı ve insanların yaşam kalitesinin yükselmesine sebep olacaktır. Çünkü bir insanın evindeki evladı, eşi veyahut köle ve cariyesi, kendisine nasıl bağlı ve saygılıysa ve o kişi onların daima terbiye ve iyiliklerine ve bir fenalığa meyledecekleri vakit onları yapacaklarında engelleyerek hayırlı ve faydalı yola sevk edilmelerine nasıl mecbur ve görevli ise, adalet ve kanun sultanları da vatandaşları için aynı tavırda olmaya mecburdur. Mesela baba veyahut ana, evladına bir hayırlı iş görmek için baskı ve zorlama yaptığı zaman bir çeşit zulüm etmemiş olacağı gibi; zamanın hükümdarı da kendisi için evlat durumunda bulunan vatandaşları hakkında bunun gibi şerefli mübarek bir iş buyurduğunda, onun emri

elbette merhamet ve adalet sağlamanın neticesi, tebaanın rahat ve huzuruna sebep iyi işlerden olacaktır.

Pervasız Dilin Sorusu

Ey bilgili akıl! Devlet hizmetinde görevlendirilen, mülkiyede vezirlik makamından hocalığa, askeriyede müşirlikten onbaşıliğa ve ilmiyede sadaretten kadılığa, hatta hiçbir rütbeye sahip olmayanlarına kadar memurluk itibarlı bir meslektir. Bu memuriyetler, tek başlarına birer vazife olmayarak, mülkiyede bulunanlar vali ve mutasarrıflarının; askerlik hizmetinde olanlar ordu müşirlerinin; ilmiye sınıfında bulunanlar da muhterem Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin gerek dolaylı ve gerek dolaysız, onlar da üzerlerinde bulunan itibarlı kişilerden ve altlarındaki memurlardan meydana gelmektedir. Bundan dolayı bir diğerine bağlılıkları nedeniyle ortaya çıkan heyetin, hangi sıfatlara sahip olmaları gerektiğini açıklamanızı cân u gönülden isterim. Zira zamanın hükümdarı, bulunacak adaletli zata bağlı olacaktır. Bundan ötürü adaletli zatların yanlarında vazifelendirilecek daha alt rütbedeki memurların iyi ve kötü halleri devlet tarafından kendilerine sorulacaktır.

Bilgili Aklın Cevabı

Ey pervasız dil! Öyle yüce ve cömert kişiler dört kısma ayrılır.

Birinci kısmı güzellik, iyilik sahibi, doğru yolda yürüyen ve namuslu kişilerin süsü ile süslenmiş kişilerdir. Onlar, kurallara ve usullere hâkim, anlaşmalara vakıf ve halkın işlerini yoluna koyma konusunda üslûp ve usûlü layıkıyla bilen itibarlı kişilerdir ki, böylesine hiç diyecek olmaz. Şerefli memurlarıyla övünmeye layık, doğru yolda insanlığın endamını süslemiş ve her gün iltifat edilen özel memurlar bir yana, bazı diğer memurların hak ve doğru yoldan çıkmaya

yol bulmaları zorluklarla, güçlüklerle ve sıkıntılarla karşılaşmış olmalarından olsa gerektir.

İkinci kısımdaki kişiler, kimse hakkında kötülük beslemeyi sevmez ve hak sözün sonuçlarını kabul etmek ve hak olmayan işten de vazgeçmek yolunda, namus ve doğruluk mesleğinde bulunurlar. Fakat bu kişiler kanunlardan, kurallardan ve onların usûlünden pek haberdar olmayanlardır. Çünkü büyüklüğün en önemli şartı, namus ve doğruluk ve tarafsızlıkla açıklanan hak sözü kabul ve uygulamaktır. Bu nedenle bu sıfatla nitelenmiş bulunan yüce kişilerin altlarındaki memurlar, insanlık dairesinde doğru yol üzerinde bulunan ve ailesinin geçimine ve korunmasına çalışan kişiler oldukları halde, bunlar belirsizlik içinde iş görülür.

Üçüncü kısmı, kuralları bilen ve bilgiyi yayanlar olup da övülmüş ve açıklanmış sıfatlardan nasipsiz, kötülük gözleyen ve özellikle kibirlenmiş olanlardır. Böylelerinin altlarında bulunan ve beraber çalıştıkları arkadaşları, memuriyette en ufak huzur, rahat ve güvenlik içinde olamazlar. Ancak bunlar yukarıda açıklandığı gibi devlet ve milletini seven kişilerden oldukları için, bir süre düşe kalka ve ıstırap veren haller ile işleri düzene koymak mümkün olabilir.

Dördüncü kısımdakilerse, ne yüce kuralları ve devlet kurumunun usûlünü bilir ve ne de bilmediğini ve bilenlerin kıymetini bilir ve bu cehalet ile beraber pek çok kaba hatlere neden olurlar. İşte böyle kişilerin devlet dairesine girmesine sebep olanlar, bilerek bu sebebiyeti kabul etmiş ise, bu filleriyle ihanet etmiş olur. Eğer bilmeyerek yapmış ise, Allah'ın katında güzel hizmete muvaffak olamamış demekten başka ne denir.

Pervasız Dilin Sorusu

Ey bilgili akıl! “Söz sözü açar” deyimi gereğince, az önce sayfayı süsleyen kelimelerine açıkladığın bahisle ilgili aklıma

ilginç bir soru geldi. Şöyle ki; devlet dairesine adam almanın sadakatli olmaya ve ihanet etmeye dair bir rolü var mıdır?

Bilgili Aklın Cevabı

Ey pervasız dil! Benim inancımda, devlet hizmetinin ve millet dostluğunun doğru yoluna layık bir kişinin sevki işinden daha önemli bir şey yoktur. Bunun üzerine bu konuda sana ilginç ve güzel bir hikâye açıklayayım ki, devlet dairesine birinin alınmasının sadakat ve ihanet meselelerinde rolü olup olmadığını düşünesin ve bu konuda bir fikrin olsun. Senin bilgin dâhilinde değil midir ki, her bir devlet, millet ve özellikle sahibimizin hükümdarı ve büyük velinimetini bulan Devlet-i Âliyye için gerekli olan şey, faklı ırk ve dinlerden ve farklı mesleklerden olan reayanın hepsidir. Bunun nüfusu da sınırsız olup devlet yönetiminde bulunan büyük ve küçük mülkiye, askeriye ve ilmiye memurlarının nüfus sayısı, mevcut reaya sınıfının yüzde biri kadar bile yoktur. Bu nedenle şöyle az bir bilgi ile bunca tebaaya hükmetmek, içeride ve dışarıda himaye ve koruma altında tutmak ve gerektiğinde fermanları uygulamak, ister istemez tebaadan olmayan tesirli bir kuvvetin meydana gelmesine sebep olur ki; işte o kuvvet, görevli memurların kusursuz akıl ve zekâlarıyla uyguladıkları güzel tedbirler ve hikmetli davranışlar ve hareketlerdir. Yoksa devlet dairesi ve saltanat heyetindeki kişiler de tebaanın her biri ile akıl ve dirayette hemhal, meslek ve yolda bir oldukları zaman bile, arzu edilen devlet ve millet düzeni gerçekleşemez. Bunun üzerine devletine, milletine ve vatanına sevgisi tam, sadakati ve doğruluğu kesin olan bilgili kişiler, zekâ ve bilgi ile donatılmışlardır. Bu kişiler, ilim ve sanatları nedeniyle kendilerine haset edenleri can düşmanı olarak görseler bile, güzel ve doğru tedbir sahibi yöneticiler bunlara yaklaşma tarafını bulup devlet dairesine girmelerine ve üstün bir çalışma ile de günden güne yüksek mertebelere doğru ilerlemelerine müsaade ederler.

Bunlar, bilgi ve zekâ şerefinden nasipsiz ve cahilliğin aşağı sınıfı ile hemhal olan oğul, kardeş veyahut anne ve babasını bile devlet dairesine uğratmazlar. Sözün esası, işe ehil olanı devlet dairesine almak gibi büyük hizmet ve yüce himmet olamayacağı gibi; ehil olmayanları iş başına geçirmeye çabalamak gibi de büyük bir ihanet olamaz. Bütün zararlarının dışında bu gibiler, ileride yükseldikçe yine kendilerine benzeyenleri bularak yükseltirler ve bu olay zincirleme devam ederek bir gelenek haline gelir.

Pervasız Dilin Sorusu

Ey bilgili akıl! Bu ehil ve ehil olmayan konusunda uygulanan bir kural ve akla uygun bir kaide göremiyorum. Bir kişinin ehil veya ehil olmamasına hüküm gerektirecek şey ne ise, açıklasanız da onu özel bir kural olarak yeri geldikçe söylesem güzel olmaz mı?

Bilgili Aklın Cevabı

Ey pervasız dil! Bu sorunu çok beğendim ve bu ince meseleye böyle bir soru sorman ve cevap istemene teşekkürle karşılık veriyorum. Zira insanlar arasında bir ehil olan ve olmayan lakırdısı dönüp dolaşmakta ve her taraftan birer anlam verilmektedir. Ancak bu konuda söylenen sözlerin çoğu, doğru ve konunun asıl anlamına uygun değildir. Mesela; Filan müşir,³⁷ ferik³⁸ veya liva,³⁹ ehil ve ileri kişilerdir; zira aşırı hoş sohbet ve sanat-

37 **Müşir**: Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında kullanılan, günümüzdeki en yüksek askeri rütbe olan Mareşale denk olan rütbe.

38 **Ferik**, Osmanlı Devletinin son dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında kullanılan Mirliva ile Birinci Ferik rütbeleri arasında olan ve günümüz rütbelerinden Korgeneral ile Tümgeneral rütbelerine eşit askeri rütbe.

39 **Liva**, iki alaydan oluşan askeri teşekküle ve bu teşekkülün kumandanına verilen addır. Liva resmi kayıtlarda **Mirliva** olarak da geçer. Osmanlı Ordusu rütbelerince; Miralay terfi ettiğinde Liva, Liva terfi ettiğinde

kâr, bilgin ve edebiyata ve çeşitli ilimlere vakıf olmalarıyla aydındırlar veya filan vali ve mutasarrıf⁴⁰ veyahut kaymakam, insanların ileri gelenlerindendir, şöyle ki; astronomi, tıp ve hikmet ilimlerinde önlere kimse geçemez ve ilim yolunda bulunan filan efendi pek çok ehildir... Çünkü cesaret ve yiğitlikte, akranlarından üstündür, mertliği ve cömertliği ile meşhurdur. Kitabete mesleğinde bulunan bir kimse ise ehil ve ileri gelen kişilerdendir. Niçin dersen, kişinin yiyip içmesinde ve oturup kalkmasında ve özellikle giyinip kuşanmasında yaptığı davranışları, Allah bilir kimse yapamaz. Gariptir ki meslekleriyle alakasız konularda sahip oldukları meziyetlerden dolayı ehil görülen kişiler, bu meziyetlere sahip olmadıklarında mesleklerinde ehliyetsiz kabul edilmektedirler. Özellikle zamanımızda bazı garip haller ve enteresan durumlar görülmektedir. Hâlbuki bunda en ufak hakkaniyet, insaniyet ve insaf görülemez ve bununla beraber bir kişinin kâmil insanlarda bulunan ilmî melekelerin tümünü ve yaratılış bilgilerini şahsında toplaması ve hükümleri uygulaması, son derecede zordur ve bunları bir arada bulmak mümkün değildir. Bununla beraber mesele; bir kişi askeriyede ise o yolun ilmihalini hakkıyla öğrendiği zaman, yani kumandası altında bulunan askerleri, askerî kanunlar ve savaş bilgilerine göre iyi idareye, anlaşılmayı bozan bir düşmana karşı savaşlarda uygulayacağı kumanda ve iyi tedbire ve düşman müdafaasına, zaten cesur ve kahraman da oldukları için ehil kişilerdendir. Mülkiyedeysse, mülkiye kanunları ve mevki kuralları üzere işlerin düzenlenmesine her taraftan muktedir bulunduğu ve ilim yolundaysa, mesleğine gerekli olan yüksek ilimlere, şer'iyyeye

Ferik olurdu. Livalar'a paşa da denilir, mertebe olarak da Seadetlû kullanılırdı. Mülkiye sınıfından olan mutasarrıfların idaresinde bulunan memleket parçasına da Liva denilirdi. Ancak bunun yerine daha çok sancak kullanılırdı.

40 Mutasarrıf: Tanzimattan sonra, Osmanlı yönetim örgütünde sancakların yöneticisine verilen ad.

ve diğer bilgilere; kitabet mesleğinde ise imla ve inşaya, kısacası diğer hangi hizmet, sanat, çiftçilik ve ticaret yolunda ise ona bağlı bilgiye vakıf olabildiği zaman, o kişinin yeteneğine hükmedilir.

Bunun aksine olarak kişi sahip olduğu işin ilmihalinin bilmez ise, velev ki mesleğinin dışında pek çok yeteneğe sahip olsa bile, o işte yeteneğinin olmadığına hükmedilmesi gerekir.

Kişi ilmihalinin hak gibi bilmesi ve hükümleri de uygulamasının dışında haricen ne kadar ilimlere, fenlere ve sanayie, üstün fıkırlara ve özellikle yabancı dile vakıf ise sahip olduğu yeteneğe o kadar kuvvet ve metanet gelir. Bu sahip olduğu özelliklerle kişiliği şeref ve fazilet kazanır.

Sonuç olarak denilebilir ki, herkesi, yetenekli olduğu, usûlünü bildiği işe sevk etmek ve bilmediği işlere de memur etmekten sakınmak, akıl ve hikmetin bir gereğidir.

Pervasız Dilin Sorusu

Ey bilgili akıl! Yukarıda sayfayı süsleyerek açıklayıp delillendirdiğin hükmün hikmetli tarafına göre herkesten yeteneği olduğu işte faydalanılmalı, her işte ehil kişilerin bulunması gerektiği anlaşıyor. Bu çıkardığım sonuç isabetli midir, açıklar mısın?

Bilgili Aklın Cevabı

Ey pervasız dil! Bu anlayışın gerçekte hakikate, akıl ve hikmete de uygundur. Çünkü insan fertlerinin hepsi aynı fıtrat üzere ve tek bir düzende yaratılmamıştır. Her sınıf ve tabakanın yaratılışları farklı şeylere kabiliyetlidir. Doğal olarak onun gereklerini yerine getirmeye görevli olduğu gibi; mühim işlerin hepsi de tek bir çeşit olmayıp, her birinin hakkıyla meydana gelmesi mutlaka başka bir kabiliyete bağlıdır. Mesela kâtiplik sıfatının işi hangi dilde ise, o dilin

kuralları ve ilmî tabirleri gerektiği gibi bilinmeli ve uygulamasına güç yetirilebilmelidir. Düzeni sağlamak ve zararlı kişilerin zapt u rabt altına alınabilmesi de gece gündüz gezmek, halkı tanıyarak namuslu kişilerle edepsizleri duruşundan ve gidişinden bilmek ve herkesin şahsına göre yapılacak muameleyi bilip korkutmaya muktedir olmak kabiliyetine muhtaçtır. İşte bu yetenekle kâtiplik ve diğer işler meydana gelmez; tam tersine kâtiplik ve diğer işlerin muhtaç olduğu yetenek ve kabiliyetle bu zapt u rabt gerçekleşir; yani işlerin farklılığı ve gerekleri, bilgi ve kabiliyetin de farklı olmasını icap ettirir. Bunun gibi bu doğru yol üzere her işe yetenekli kişiler seçilir, yani kişiye iş aranmayıp, işe kişi arandığı zaman doğal olarak her işin ehli ve işlerin tümünün adamını bulmak imkân dairesi dâhilinde olur ve işlerin bir diğerine nispetle üstün ve teşvik edici olduğu kadar, insanın da birbirine kıyasla üstün ve şerefli bulunabileceği düşünüldüğünde, bu durum iddiamıza delil olur. Yoksa şu dünya işlerinde işe yaramaz, varlığına lüzum ve ihtiyaç olmayan kişi yoktur ve bir kişinin varlığının gereğinin yokluğuna inanmak, Allah korusun Hüda'nın zatına boş yere yaratma fiilini işaret etme demek olup bunun yaratılış ve kulluk emrine ne kadar zıt veya faydalı olacağı, ehli tarafından bilinen hükümlerdendir.

Pervasız Dilin Sorusu

Ey bilgili akıl! Sen şu bir işin ehil ve erbabı olma hakkındaki delillerini öyle bir güçleştirdin ki senin açıklaman-dan, halkın meselelerinin ilerlemesi ve düzelmesine vekil olacak kişi bulmak gerekir sonucunu çıkardım. Hâlbuki vatandaşlık meseleleri görülmekte olduğuna ve hiçbir iş geri kalmadığına göre, bu konuda şimdiye kadar açıklamış ve yazmış olduklarını nasıl teşekkürle tasdik ve haklılığını itiraf edeyim.

Bilgili Aklın Cevabı

Ey pervasız dil! Aslında bu itirazına itaat eder ve evet derdim, şu şartla ki; ben dünyanın boş işleri, emniyet ve asayişinin tüm sebeplerinin huzursuzluğa ve emniyetsizliğe döndüğüne dair gibi bir takım sözler söylemiş olsaydım. Fakat benim ehil olan ve olmayanlar haklarında anlatmaya çalıştığım, işler büsbütün görülmüyor, hakkaniyet ve doğruluk meyvesi tamamen mahvoldu demek manasında değildir. Bununla birlikte tebaanın ve saltanat memurlarının tümünün halleri yukarıda anlatıldığı gibi olsa, yüce devletimiz çok daha ileri dereceye varırdı demektir. Allah’a hamdolsun ki her zaman devletimizde bu uygulamaya uyulmuştur ve Allah yolundaki yüce hükümdarın teveccühü ile bundan böyle her işin ehil ve erbabı yetiştikçe, Allah’ın lütfu ve keremiyle kaza müdürlerine ve belki köy ve mahalle imam ve muhtarlarına kadar ehliyetli, ahlâklı, merhametli ve şefkatli olacağı, en büyükten en küçük makama kadar her göreve liyakat sahibi vatandaşların tayin buyurulacağı açıktır. Bu hayırlı temenni Allah’ın sonsuz lütfundan istenildiğine göre bu konuda teselli bulurum.

Pervasız Dilin Sorusu

Ey bilgili akıl! Ne kadar soru sorsam ve itiraz etsem çeşit çeşit doğru cevaplar alacağımı anladım. Beni bir şüphe-den daha kurtar da artık ben de susayım. Şöyle ki; şimdiye kadar benim ve senin tarafından dile getirilen soru ve cevaplar yazılsa, nadide bir risale olabilirdi. Düşüncem şudur ki, bir süredir dile getirdiğimiz sözlerin anlaşılması zor olmasın; bunların düşünülmesinden meydana gelecek faydalara erişmek mümkün olsun. Yani yüksek imla ve edebiyat ilminin son derecesine varamayıp orta sınırdaki kalmış veyahut adı geçen yüksek ilmi henüz anlamış bulunanlar da

sözlerimizden istifade etsinler istiyorum. Bu nedenle daha kolay ifade ile söyleyecek olursam, başından geçenleri kaleme alıp bir risale şekline getirmek istediğini anladığıma göre, bundan bir tür memnuniyet duyuyorum ve bu niyeti herkese müjdeliyorum. Ancak bu yazılanlar pek görülüp işitilmemiş bir tarzda ve zor bir üslupla hazırlandığından, acaba zamanımızdaki eş dost tarafından kabul görür mü, takdir ve âferine uygun olur mu?

Bilgili Aklın Cevabı

Ey pervasız dil! Bu kaleme alacağım ve risale şekline koyacağım sözler seninle benim aramızda söylenmiş, kötülük, garaz ve kinden arındırılmış olan bir takım birbirine bağlı içtihatlar ve zihnî hatırlatmalardan oluşan sıralanmış soru ve cevaplardır. Hak ehlince bilindiği üzere, bir kişi bir şeyi beğenmeyip ona eleştiri ile zarar vermek istediği zaman güya kendi fikirlerine ve hayal dünyasına uygun bir takım sözler söyleyerek o güzel şeyin değersizleşmesine yol bulabilir. Aksine kötü bir şeyi beğenmek ve sahibine değer vermek isterse de onun kabahatlerini güzellikle değiştirerek, hata ve ayıplarını doğruluğa çevirerek, kendi kötü sözleriyle o şeye değer vermeye de çalışabilir. Ancak bu yolun ikisinde de hakkaniyet ve insaniyet görülemez. Fakat bu yolda adalet ve insaf ölçüsü elden bırakılmayıp, gadr u himaye etme isteği büsbütün terk edilip, böyle bir üslupla risalenin içindeki hükümler dikkatlice incelendiğinde, görülecek faydasının derecesi ne miktarsa; yani zihnimizde cereyan eden soru ve cevaplardan istifade edilecek meseleler, iman ve fıkıh bilgilerine dayanarak uygulandığı takdirde millet, devlet ve din için ne derecelerde büyük fayda meydana gelirse, işte bu risalenin de o derecede itibar kazanması gerekir. Risale sağduyulu insanlar

sayesinde gerçek mertebesine varmış olur. Başarı ve yardım sadece Allah'tandır.

İşte bu eser, h. 1287 [1870-71] senesinde Asır isimli gazetede yayınlandığı gibi; bu sefer de tarafımdan Terakki Matbaası'nda ayrıca basılmıştır. (Tevfik)

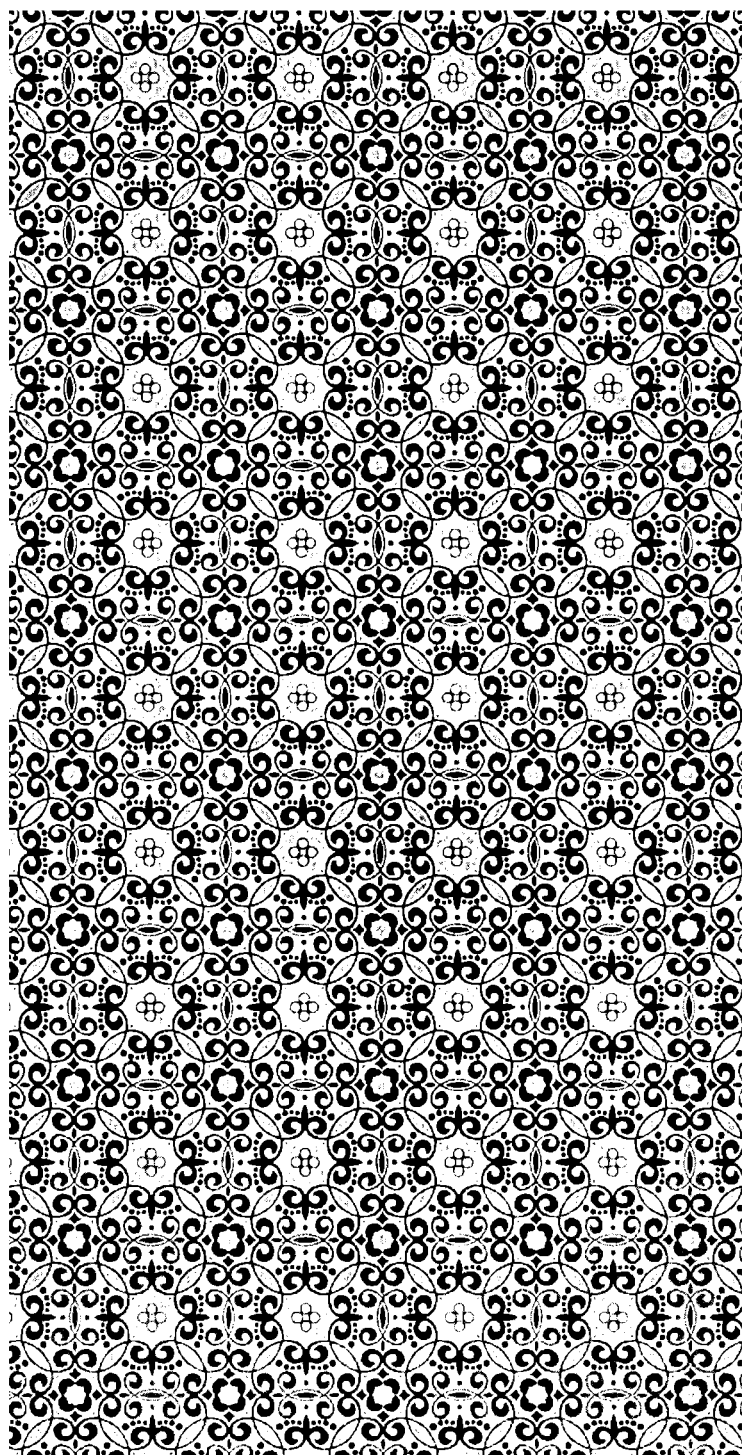
Nutk-ı Bî Pervâ ile Akl-ı Dânâ Beyninde Muhâvere

Müellifi

Sivas Mutasarrıfı-ı Sâbık İzzetlü Abdî Efendi'dir.

1287 senesi ma'rifet-i âcizânemle
birinci def'a olarak tab' olundu.

Çeviryazı Metin

Bismillahirrahmanirrahim

Andelîb-i hoş-nevâ-yı hâme-i mu'ciz-beyân ü tûtî-yi şeker-hâ-yı kilik-i belâgat-feşân şu yüzden nağme serâ-yı çemenistân-ı şükr ü senâ-yı yezdân ü bu tarz-ı bedî'u'l-üslûb üzre dehen-bâz-ı hamd ü sipâs-ı Îzid ü mennân olur ki irâdet-i âliyye-i ezeliyye ve meşîyyet-i celîle-i lem-yezeliyyesiyle teng-nâ-yı ademden fezâ-yı vesî'u'l-ercâ-yı vücûd u şühûde getirmüş ve her birini birer tecellî-yi ilâhiyyesiyle bi-hasbî'z-zâhir reng-i diğere ve tarz-ı âharda göstermiş olduğu kâffe-i mahlûkat ve katıbe-i mükevvenâtı içinden mümtâz ve müstesnâ tutmuş olduğu nev'-i benî âdemi cevher-i yek-dâne-i akl u kiyâsetle mâlik-i nisâb-ı fazl u 'irfân ve gevher-i âlem-behâ-yı nutk u kelâmla evreng [2] -nişin-i hıttâ-i vâsî'a-i bahs u beyân buyurmuşdur ve tasliye-i kâfiye ve tesellüme-i vâfiye dîhîm-efrûz-ı mesned-i mu'allâ-yı nübüvvet ve risâlet ve kişver-güşâ-yı peygamberî ve saltanat cenâbına it-hâf ve ihdâ kılınur ki şeref-i âlem-behâ-yı râh-nümâyî-i minhâc-ı Hakk u hidâyet ve devlet-i cihân-kıymet sedd-i sügûr nâ-dürüstî ve dalâletle kûy-rübâ-yı efdaliyyet ve hâiz-i kasa-bî's-sebk hâtemiyyet olmuşdur ve nesîm-i çemen-efrûz tarzîyye-i mütevâlîyye şol ashâb-ı güzîn hazerâtının mezâcî-i münevverelerine vezân olsun ki şâh-râh-ı râstî ve hakkâniyetden zerre kadar 'udûl ve reh-ı nâ-refte-i diğere meyl ü müsûl buyurmamışlardır. Ve tûtî-i şîrin-beyân-ı nutk-ı belâgat-'unvân şol pâdişâh-ı zamân ve şehinşâh-ı devrân ya'nî es-sultân ibnû's-sultân es-Sultân Abdülmecîd Hân ibnû's-Sultân Mahmûd Hân Efendimiz Hazretleri'nin revnâk-şiken çarbâğ-ı cihân ve reşk-efken-i sîne-i sünbülzâr-ı gülîstân olan

gölşen-i medh ü senâsında şeker-hâ-yı belâgat ve ıtrâ ve fem-
güşâ-yı ihtimâm ve i'tinâ olur ki mısırâ'-yı berceste fehvâ-yı
vücûd-ı cihân-sûd-ı hümayunları mazmûn-ı hikmet-nümûn
es-sultân zıllüllâhi fi'l-arz müeyyed ü yarlıg-ı belîg-i saltanat
ve hilâfetleri "İnnâ ce'alnâke halîfeten fi'l-arz"⁴¹ nazm-ı kerî-
miyle mansûs [3] ve mü'ekeddir. O bir Süleymân-ı zamân
ve İskender-i devrândır ki;

Beyt-i li-muharririhî

Ne gelmişdir ne gelmek ihtimâli var bu dünyâya
Muhakkak böyle bir munsif şehenşâh-ı cihân-ârâ

denmeğe bi'l-vücûh ahrâ ve ehakk ve kâffe-i emr ü fermân-ı
mülûkânelerinde "el-mülûkü mülhemûn" meâline mâ-sadak
olagelmışlerdir.

Mesnevi lehu

Eyâ şâh-ı devrân Abdülmecîd
Hudâ eyleye ömrünü ber-mezîd
Sen oldukça fermân-revâ-yı cihân
Belâsın bula düşmen-i bed-gümân
Cihân ola fermânının bendesi
Dahî asdikâ lütfunun handesi
Bula düşmenin karîben zevâl
Be-Hakk-ı Hüdâ-yı amîmü'n-nevâl
Adâletdir devletinde mukîm
Înâyet huzûrunda olmuş nedîm
Der-i devletin pâsbânı atâ
Sıtabl-ı keremde semendin vefâ
Cihânın sana ihtiyâcî celî [4]
Meğer bilmeye bunu olan deli
Vücûdun cihâna atâdır atâ
Sana eğri bakmak hatâdır hatâ
Ne mümkün gönül ola senden cüdâ
Velev ki olursa cihân bir yana

41 Sad Suresi 26. Ayetten.

Sözün de özün gibi zî-ihtirâm
 Kelâmü'l-mülûk mülûkü'l-kelâm
 Cihân buldu sâyende emn ü refâh
 Bunun kadrini bilmemekdir günâh
 Değildi cihân böyle akdemleri
 Düşerdi yere çokların demleri
 Ne mâl u ne cân ne ırza emîn
 Bir âdem bulunmaz idi ber-zemin
 Eyâ şâh-ı âlem-penâh-ı cihân
 Bulup devr-i adlinde bunlar emân
 Cihân sevmesün de seni neylesün
 Merâmı ne ise adüvv söylesün
 Kul etdin adâlet ile âlemi
 Pür etdin inâyet ile âlemi [5]
 Kulun Abdî eyler Hudâ'dan ricâ
 Cihân senden olmaya bir dem cüdâ

Bu Abdî-i kem-bıdâ'a ve abd-i meslûbü'l-istitâ'a Mec-
 lis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye Mazbata Odası hulefâsı sil-
 kü'l-leâline münselik ve üftân ü hîzân istihsâl-i meleke-i
 fenn-i celîl-i kitâbet yoluna sâlik olduğum hâlde Bosna eyâ-
 letinde akd ü teşkîl buyurulan Meclis-i Kebîr kâtib-i ev-
 velliği me'mûriyyet-i bâ'isü'l-mefharetiyle bu tarafa gelmiş
 ve işte iki buçuk seneyi mütecâviz oluyor ki meclis-i mez-
 bûrda ifâ-yı me'mûriyyete nasb-ı nefis-i ihtimâm eylemiş bu-
 lunduğumdan şu müddet-i ma'lûme zarfında mâ-fevkimde
 bulunan zevât taraflarından maslahatca mu'âyene ve müşâ-
 hedesıyla dem-beste-i hayret ve ser-be- ceyb u leh ve zucret
 olduğum hâlât-ı garîbe ve ârâ-yı acîbe üzerine serd ü îrâdî
 muktezâ-yı ubûdiyyet ve belki farîza-yı zimmet-i memlûkiy-
 yet olarak ma'iiyyetde bulunmak ve rüesâ-yı me'mûr olma-
 mak hasebiyle ifâdesinde te'sîrâtı görülemeyüp yalnız akl u
 nutk-ı âcizânem meyânelerinde münâzara ve münâkaşa ile
 iktifâ olunan mutâlâ'ât-ı mütevâliye ve tefekkürât-ı mütéâ-
 kıbenin mahsûlü olan ve bu münâsebetle tarz-ı âhar üzere
 cevân-ger-i [6] sâha-i tahayyülâtım bulunan bir takım es'ile

ve ecvibenin bir risâle-i mahsûsa-i muhtasara ittihâzına görünen kabiliyyet ve isti'dâd hakîr-i pür-taksîre medâr ve lehül-hamdü ve'l-minne gıpta-fermâ-yı a'sâr-ı mâziyye ve reşk-endâz-ı ezmân-ı âtiyye olan iş bu asr-ı adâlet-hasr-ı hazret-i şehenşâhîde kâlâ-yı ma'ârif ve hüner ve husûsiyle âsâr-ı pür-îberin bâzâr-ı i'tibârda revâcî görölmekde olması sermâye-i cesâret olarak mütâlâ'ât ve tefekkürât-ı meşrûha akl ü nutk taraflarından serd ü îrâd olunduğu üzre bi'avnihi ve savnihi te'âlâ kaleme alınıp ve nev-peydâ terkibi ilm-i mahsûs vaz' olunub bir risâle-i muhtasara ittihâz kılınmıştır.

Beyân-ı Mukaddime-i ez-Cânib-i Akl-ı Dânâ

Ey Nutk-ı bî-pervâ bilmezmissin ki cenâb-ı fermân-fermâ-yı iklim-i cesîm-i tekvîn ü icâd ve zînet-bahşâ-yı kârhâne-i tasnî'-i emsâl ve ezdâd tenezzühât zâtühü ani'l-misîl ve endâd beni ki akıl ve hîred lafızlarının medlûlü ve fark-ı temyîzinin ve bed-mâddelerinin seyf-i meslûlü ve katıbe-i mahsûsât ve meşhûdât-ı mükevvenenin güzide ve makbûl-yüm. Cümle eşyadan evvel yed-i kudret-i ezeliyye ve sun'-ı hüviyyet-i lem-yezeliyyesiyle halk ve tekvîn ve ale'd-dâm şâh-râh-ı [7] hidâyete zehâb ve sülûkümü gûş-ı iz'ân ve kabûle tefhîm ve telkîn buyurduktan sonra sıfât-ı zemîme ve ahlâk-ı pür nemîme ile muttasıf ve mahlûk ve nâr-ı gazab-ı ilâhîye ile nice yıllar ber-geşte sâ mân ve mahrûk olan nefs-i leîm-i mel'anet-nedîmin terbiye ve ıslâhıyla havâss-ı hamse-i zâhire ve bâtınenin hüsn-i idârelerini benim re'y-i savâb-dîdeme havâle buyurmuşlardır ben ki nüsha-i kübrâ ve enmûzec-i Hudâ olan nev'-i benî âdemin pâ-y-taht-ı vücûdunda evreng-nişîn-i sultânî ve fermân-fermâ-yı hıttâ-i hayât u zindegânı olmuş ve ezher-cihet mazhar-ı te'yîdât-ı ma'neviyye-i ilâhîye ve masdar-ı tevkîrât-ı kudsiyye-i sübhâniyye bulunmuştur. Menhec-i müstakîm-i salâha idhâl ve hüsn-i idârelerinin istihsâl olunması min ındillâh müfevviz-i uhde-i hayr-hâhânem ve müterettib-i zimmet-i himmet-i

muhlisânem olan südde-i dâire-i hükûmet ve tebe'a-i hıttâ-i saltanatım olanlar haklarında müstelzim-i emn ü rahat ve bâdî-i rû-sefîdî-i dünyâ ve âhîret olur. Harekât-ı hasene ve evzâ'-ı müstahsene ta'lîm ve irşâdına mecbûr ve me'mûr olduğum bedîhîdir. Bi-şart-ı an ki mazrûf-ı kalb u fuâdı olduğum ve mahkûm-ı havsala-i idrâki bulunduğum sâhibim tarafından dahî sarf [8] olunacak ve medâr-ı nüfûz hükm olabilecek kuvve-i fikriyye ve i'âne-i zihniyye behemahâl salâh u selâmete masrûf ve redâet ve fesâd taraflarına nâ-ma'tûf ola. Çünkü Cenâb-ı hâliku'ş-şakî vü's-sa'îd ve nâşir-i men-şûr "fe'âlün limâ yürîd"⁴² zerre-i nâcizden tâ zât-ı uluhiyyet-penâhlarına müntehi olunca kader-i kâffe-i mahlûkâtını bi-hasebî'z-zâhir yekdigere merbûr ve hüsn-i idâre-i hallerini mâ-fevklerinde bulunanların re'y ve hükûmetlerine mürâcâ'ata meşrûr buyurmuş olduğu misillü benim zimâm-ı ihtiyârımı dahî sâhibimin kuvve-i fikriyyesinin bed-istiklâlîne tefvîz ü teslim eylemiş olduğundan der-kâr olan teba'îyyet-i zarûriyyem hükmünce kuvve-i fikriyye beni fesâd ve salâhdan her neye sevk ve sarf ederse anın hükmünü vermeğe mecbûr olduğumu resmen beyân ederim. Şu kadar ki âlet-i salâh ve vâsıta-i fevz ü felâh olur isem mâ-hulk-ı lehüme sarf olunmuş demek olacağımdan bu bâbda aşurı memnûn ve ma'â-zallâhü te'âlâ bi'l'-akis fesâd ve inâda âlet ve hedef-i sihâm-ı nev-bîh ü mel'anet olur isem şerîk-i nefsi leim ve halî-i şey-tânî-i racîm olmaklığım lâzım geleceğinden fevka'l-gâye mükedder ve mahzûn olurum.

Ey Nutk-ı bî-pervâ [9] sana ma'lûmdur ki sekene-i merz-bûm-ı hükümetim bulunanların içinden bi'l-intihâb seni vekîl-i mutlakü'l-i'-nân ve zât-ı isâbet-simâtını hasbe'l-me'mûriyye merci' ü me'âd ve me'haz-ı salâh u reşâd bilmiş olduğum kuvve-i fikriyyeden ilka-yı sâha-i hâfızam olunan ve inbik-i güher-rîz-i tasavvurumdan kerreten ba'de uhrâ muhafaza-i hüsn-i karara taktîr ve ifrâğ kılınan ifâdât-ı beliga

42 Burûc suresi, 16. Ayet.

ve tasavvurât-ı metînemi huzzâr-ı meclis-i meşveret ve dî-de-güşâ-yı zuhûr-ı re'y-i maslahat olanlara ahsen-i ta'bîr ve ehven-i tefsirle teblîğ-i tercümân itmiştir. Cenâb-ı vâhibü'l-amâl ve feyyâz-ı müte'âlin dergâh-ı kibriyâ-penâhına şu vechile çehre-sa-yı hamd u senâ ve dest-güşâ-yı şükr ü du'â olurum ki beni öyle fikr-i sehîf ve zihn-i nâ-şerîfe mahkûm itmeyüb şeref-i hâkimiyyetle mahkûm ve herbâr ilhâmât-ı sâ'ibesiyile mevsûm olageldiğim kuvve-i fikriyyemin her dakikada sâha-i vesî'ü'l-fezâ-yı hayâl ve kûşe-i nihân-hâne-i tasavvur-ı amîmü'n-nevâlîme ihdâ ve ilka buyurmakda olduğu mutâla'âtın cümlesi şer' ü kanûna muvafık ve adl u hakkaniyyete mutâbıktır. Binâen âlâ zâlik bu ni'met-i azîme ve âtîfet-i cesîmenin 'asemnâllahü-te'âlâ kadr u şükrünü [10] bilmeyüb de hizmetde kusûr ve neşr-i cevher-i sıdk u istikametde küsûr u fütûr getirürsen mazhar-ı 'ukubbât-ı dâreyn ve müstehak-ı tevbih ve serzeniş-i sekaleyn olacağımızda kat'an şübhe yoktur.

Ey nutk-ı bî-pervâ şu nâmûs-ı me'mûriyyetimizi hakkı ve lâıykı üzre yerine getürmenin ve cümle 'indinde alnı açık yüzü ak olmanın ya'ni beyne'l-emsâl ve'l-akrân güy-rübâ-yı hakkaniyyet ve hâ'iz-i kasb u sebk-ı âdemmiyyet bulunmanın en büyük sebep ve illeti zevâl-i mansıb u câh ve fîkdân-ı emn ü refâh maddelerinden dâmenkeş-i havf ve ihtirâz ve mübtelâ-yı belâ-yı hırs-ı vâz olmaktır. Çünkü "el-hakku merre velev-kâne der'a" mezâyâsınca hak söz bir takım nâhak-şinâs ve mezâlim-i istînâs olanların butlân-ı hareketlerine dâll u matlûb ve emellerine rahne-endâz-ı zevâl olacağından ehl-i hakkın bu gürûh-ı mefsedet-pejûh 'indlerinde kadr u haysiyyetleri mefkud ve bunların derkâr olan galebe u kesretleri nice erbâb-ı sıdk u istikamet mâl u cân ve ırz u nâmûsunu pâ-y-mâl-i gadr u i'tisâf idegeldiği emr-i ma'lûm ve meşhûddur.

İ'tirâz-ı Nutk-ı Bî-Pervâ

Ey benim hâkrâhinde sathezâr cân-fedâ ve mahkûm-ı emr ü fermânı olmaklığı ittihâz-ı şeref-i cihân-bahâ eylediğim akl-ı [11] dânâ şimdiye kadar leb-cünbân-ı beyân ve şükr-efşân-ı ityân olduğun mukaddemât-ı hikmet-engîz ve fîkarât-ı belâgat-âmîzden hiç birine keşf-i dehân-ı i'tirâz ve fekk-i zebân-ı iktirâz itmek haddim değildir. Şu kadar ki;

Beyt

Asâyîş-i dü-gîti tefsir-i in dü harfest
Bâ dostan telattuf bâ düşman müdara.

kavline bakılır ise her işte doğru gitmek ve cumhûrun hilâfında bulunmakta selâmet-i dâreyn göremem. Bâ-husûs ki bu bâbda gösterilen ahvâl cümle nezdinde sıdk u istikâmete haml olunmayıp inâd ve ısrâr ve yâhut garaz u nefsâniyyet ma'nâlarıyla mü'el ve belki bunun zımnında ne'üzü billâhi te'âlâ sınıf-ı beşerin kudret-yâb olduğu sabr u tahammülün mâ-fevkinde olarak bir fenâlığın hakkımızda vukû'ı dahî muhtemel olsa gerekdir.

Cevâb-ı Akl-ı Dânâ

Ey müsteşâr-ı devlet ve tercümân-ı divân-ı saltanatım olan “Nutm-ı bî-pervâ” şu okuduğun beyt-i hâtır-nişânımdır. Ve mazmûn-ı hikmet makrûnu dahî (Aleyküm bi'l-müdara) hadîs-i şerîfiyle müeyyed ve mansûsdur. İş bu müdara denilen fi'il nefsü'l-emrde mu'amelât-ı memdûhadandır. Fakat sarf [12] olunacak yerlerini bulmak ve lüzûm-ı hakîkîsi göründükçe sarf u i'mâline muvâfakat olunmak için bu makâmda bir takım mukaddemât-ı hikemiyye serd ü irâdına lüzûm görünür. Şöyle ki hak denilen keyfiyet-i memdûha iki kısma münkasım olub biri hakk-ı sırfdır ki müddé-i aleyhin ik-râr-ı ka'îsiyle ve yâhûd lede't-tezkıyeti's-şer'iyye adâletleri güneş gibi zâhir ve bâhir olan ve ahrâr-ı ricâl-i müsliminden

bulunan iki aded mevsûku'l-kalem zâtın şahâdet-i şer'îyyeleriyle resîde-i derece-i sübût ve sıhhat olandır. İşte şu tarz üzre tahakkuk ve tebeyyün eden hakkın icrâsında kudret-i hükûmetin ta'allukuna bir mâni'-i kavî ve dâfi'-i zarûrî olmadıkça bir bahâne-i cüz'îyye ile müdârâ tarafına gidilmek şer'an ve aklen mezmûm ve müstakîmdir. Ve diğeri min cihet-i hak ve min cihet-i bâtil olan keyfiyettir ki müdde'-i aleyh hakkında rivâyet olunan cünhayı ne ikrâr ve ne de müdde'i tarafından ikâme-i beyyine ile isbât-ı müdde'â idebilüb fakat rivâyât-ı vâkı'a ve tahkikat-ı resmiyye ile ilm-i yakîn hâsıl olur. Böyle mâddelerde hâsıl olan ilm-i yakîn hükmünce mütehemmin töhmetiyle hüküm ve mücâzât-ı kânûniyyesinin icrâsı [13] hakdır ve töhmet-i mervîyye-i mezkûre sübût-ı şer'î mertebesine vardırılamamış i'tibâriyle hükm-i mezbûr bâtil olmak lâzım gelür. İşte böyle maddenin icrâsında bu gûnâ mâni' ve mezâhim bulunduğ u takdîrde def'an lil-mazarre şâh-râh-ı müdârâya sülûk memdûh u makbûl add olunur. Sabr u tahammülü hâric-i dâire-i imkân olmayan bir mazarrat-ı zâtiyyenin def'i ve yâhud yine zâtına râci' olacak bir fâide-i azimenin celbi zımında haksızlığı kabûl, ya'ni sırât-ı müstakîm-i hakkâniyetden udûl ve nükûl itmekteki fenâlığı şî'âr-ı insâniyyete bir vecihle yakıştıramam. Şu kadar ki icrâ ve adem-i icrâsı taraflarından hâsıl olacak fevâid ve mazarrâtın hükmü umûma sârî ve cümle hakkında cârî olacağına ilm-i yakîn hâsıl olduğ u halde ya ihtiyâr-ı samt ü sükût ve yâhud hayr-ı küllî zımında şerr-i cüz'î irtikâb olunur ka'idesini medâr-ı müdârâ ittihâzıyla hayır ve menfe'at-i umûmiyenin celb u istihsâli tarafına sülûk itmek muvâfık-ı akl ü hikmet ve icâb-ı dâniş ü dirâyetdir. İnde'l-'avâm isti'mâl olunan müdârâ lafzının ma'nâsı bu mebhasde beyân olunan ma'nâya nâ-muvâfık ve belki müdâhane ma'nâsına redif u mutâbık [14] olduğ undan fî zamânına ânın ka'ide-i muttaride altına alınması sırası geçmiştir.

Beyt-i li-muharririhî

Yapılması kolay olsa emel celbinde Mevlânâ

Ma'ârifden ziyâde medhali vardır müdârânın.

hülâsa-i kelâm bir mazarrat-ı azîme-i umûmiyyenin husûlünü ve yâhûd bir menfe'at-i cesîme-i hayriyyenin gaybûbetini müntec bilinmedikçe yalnız zâtına râcî' olacak mazarrat-ı cüz'îyye veyâ menfe'at-i külliyye zımında zül ü hakâret-i nâ-hak-şinâsiye tenezzül itmekliği kabûl edemem.

Suâl-i Nutk-i Bî-Pervâ

Ebnâ-yı zamân ve ihvân-ı nâ-dürüst-peymân herkesi kendi efkârında bilerek nefislerine kıyâs itmek ve her söylenen sözün tahtında bir garaz vardır tarafına gitmek âdet-i kadîmeleri olduğu bedîhî ve beyâna hâcet olmadığı üzere iş üzerinde ve husûsiyle esnâ-yı muhâkemât ve mürâfâ'âtta söylenecek sözler elbette birinin ya aleyhinde veyâ lehinde olacağı derece-i vuzûha müntehî olacağından bu sözler birinin aleyhinde olur ise ol âdeme bir cihetle husûmet ve nefsânîyyetime ve lehinde ise sahâbet ve gayretime [15] haml olunmak muhtemel ve öbür herîfin hakkı meydâna çıkmak için hem bir takım çene yormak ve hem de şunun sihâm-ı sîne-güzâr-ı sû-i zannına hedef ve amaç olmakdan ise sâir-i ebnâyı zamânın sülûk eyledikleri samt ü sükût yoluna gitmekde kat'an mahzûr olmayacağı emr-i müberhen ü müdellel değil midir?

Cevâb-ı Akl-ı Dânâ

Vâkı'an bu suâlinizin siyâk u sebâkı ve zîr ü bâlâsı te'emûl ve tefekkür olunmamak lâzım gelse akl u hikmete ve kanûn-ı münâzaraya mutâbık denmeğe şâyân olur idi. Fakat bilürsün ki ben akıl nâmıyla bir cevher-i girân-bahâyım ki hak ve bâtılı min ındillâh fark ve temyîze me'mûr ve mu'ayyen olduğumdan böyle sathî ve nâ-mâkûl sözlerle

mülzem olamam. Burası ma'lûm u meczûmun olsun ki şu kârhâne-i âlemde hiç bir fâide yoktur ki tahtında müstettir zarârı olmasın. Ve bi'l-akıs bir zarâr mevcûd değildir ki zımında bir fâide bulunmasın. Meselâ bir âdem hayırlı bir işini görüp merkez-i hitâma îsâl ve matlûb olan fâide-i azîmeyi derâgûş-ı istihsâl edince kadar akçe sarf [16] itmek ve gice gündüz husûl-i merâma intizârla azâb-ı derûn çekmek ve şuna buna gidüp ab-rû dökmek ve bunlara mûmâsil-i gûnâ-gün sûretle çalışıp çabalamak gibi mazarratlara dûçâr olur ise de hitâm-ı maslahatda zaferyâb-ı istihsâli olduğu fâide-i azîme ile mazarrat-ı vâkı'a bi'l-müvâzene yek diğere mukâbil tutulduğu hâlde fâide tarafı ağır geleceğinden işte fâide-i külliyye zımında hâsıl olacak mazarrat-ı cüz'iyenin ma'a'l-memnûniyye kabûl olunacağı misillî iş üzerinde ve husûsiyle esnâ-yı mürâfî'ât ve muhâkemâtda söyleyeceğin sözlerden hâsıl olacağını beyân eylediğin sû-i zann-ı mazarratı söylememen tarafında olan mazarrata ve söylemek takdirinde cive-nümâ-yı mir'ât-ı istihsân olacak fâide-i azîmeye nisbetle lâ-şey kabilindendir. Şöyle ki esnâ-yı müzâkere ve hengâm-ı müşâverede bir hak söz söylemenin sırası düşüb de sükût olunduğu ve husûsiyle der-miyân-ı müzâkere bulunan mâdde-i mühimme hakkında bir re'y taleb olunub da bilürken lâ-edrî cevâbıyla mukâbele kılındığı hâlde vâkı'an mevcûd olan nâ-hakşinâsların vukû' bulacağı melhûz bulunan sû-i zanniyâtına [17] sebep verilmemek fâidesi kazanılmış olur ise de ol hakkın verâ-yı perde-i mektûmiyyetde kalması ya şahs-ı vâhid ve yâhûd umûmen mülk ü millet ve kâ'ide-i devlet hakkında muzırr olacağı misillü o zarardan sâhibimiz dahî bir kaç vechile hisse-yâb olur. Şöyle ki evvelâ indimde kadr ü 'itibârı dünyâ ve mâ-fihâya muâdil ve kazanılması kolaylıkla nâ-kâbil olan cevher-i yekdâne-i hakşinâsî pek ucuz bahâ ile satılmış ve bu yüzden gabn-ı fâhişe uğranılmamış olur. Sâniyen sâhibimizin metbû'-ı müfhamı

olan pâdişâh-ı zamân ve şehenşâh-ı devrân savb-ı âlîsinden ihsân buyurulan ma'îşeti harâm ve sâhibimizi iki cihânda rû-siyâh ve bed-nâm etmiş oluruz. Sâlisen bu sükûtta hâsıl olacak mazarrat-ı umûmiyyeye sâhibimiz dahî şerîk ü dûcâr olsa gerektir. İşte şu vechile keşîde-i silk-i tahrîr ve ta'dâd eylediğim mazarrât-ı dünyeviyye ve uhreviyyeyi kabûl itmekden ise yalnız bir takım ehl-i iğrâzın edecekleri melhûz bulunan sû-i zann mahzûrunu kabûl itmek tarafı şerîta-ı insâniyyet ve usûl-ı hakkâniyyet hükmünce makbûl ve müreccahdır (Ey Nutk-ı Bî-Pervâ) [18] bilmez misin ki Hakk doğruya yardımcısıdır. Benim pek çok tecrübem sebkât etmiştir ki rütbeten ve haysiyyeten sâhibimin mâ-fevkında bulunan nice zevât bir mâdde hakkında bilâ-garaz ve lâ-ivaz serd ü îrâd olunan mukaddemât-ı sahiha ve ihtârât-ı musîbeye vehle-i ûlâda mu'allel bi'l-i'râz nazar ile bakıp nihâyet kâr ü netîce-i kararda mukaddemât-ı mezkûrenın o misillü ile u ağızdan vâreste ve min külli'l-vücûh arâyış-ı sıhhat ü selâmet ile ma'nûn ve pî-râste olduğu lede't-tahkik ol zâtlar taraflarından bayağıca tarzıyye-i münâsebe i'tâsıyla isti'fâ-yı sehv ü kusûr olduğunu bi'd-defa'ât mu'âyene ve müşâhede etmiştir. Bir mâdde hakkında kuvve-i fikriyye i'âne-i nefsi-leim ve tergîb-i azâzil-i racimle bir takım hiyel ve desâyis tarafına sülûk ve zehâba sâhibimi sevk etmeğe dâmen-i dermiyân-ı ikdâm ve sûret-i hakdan gelerek tervîc-i müsted'âlarına ittifâk üzere kıyâm eyledikleri takdîrde ben her ne kadar yalnız kalır ve bi-hasebi'z-zâhir şu üç tarafından olunan ittifâka mukâbele etmeğe bî-iktidâr gibigörünür isem de rehberî-i tefvîk-i bâri ü dest-yârî-i rûhâniyyet-i cenâb-ı peygamberî ile bunların [19] şu tarîk-ı vehâmet-refik-i hiyel ve desâyise sâhibimi sevk ve tergîblerinde olan butlân-ı hareketlerini edille-i akliyye ve berâhin-i nakliyye ile isbât u istidlâl ve şu varta-i hevl-nâkde sâhibimi kurtarmağa sa'y-ı bi-hemâl etmeğe farîza-i zimmet ve mütehattim-i uhde-i sıdk u

istikâmet bilmiş olduğum gibi (Ey Nutk-ı Bî-Pervâ) sen dahî sâhibimize mûcib-i şerm-sârî ve hicâb ü bâdî-i infî'âl-i emsâl ü etrâb olur. Kelimât-ı bî-ma'nâ ve hefevât-ı mâlâ-ya'nî söylemekden aşırı hazer ve ittikâ ve (beyit) sözü az söyle ağır söyle nedîmâ ki sühan “zer gibi sayılı gevher gibi sencîde gerek” mezâyâsına ale'd-devâm dikkat ve i'tinâ ile ki fehvâ-yı kelâmında te'sîr ü ma'nâ-yı ifâdâtında hüsn-i takrîr hâsıl ola “el-lisânü kalîlün cürmühû ve kesîrun cürmühû” müeddâ-yı hikmet ihtivâsı üzre ma'âzallâhü te'âlâ lisândan sudûr eden cürm ü cinâyete cevârih ve a'zâ-yı sâirenin vücûda getirebileceği kabâyıh ü fezâyıhdan hiç birinin mu'âdil ü mukâbil olamayacağı i'tirâf-kerde-i ehl-i ukûl ve müselle-i erbâb-ı redd ü kabûldür.

Beyt-i li-muharririhî

Kusûrum mahv eden âlemde ancak i'tirâfımdır

Beni zîr-i hacâletde koyan lâf ü gûzafımdır. [20]

neşîdesini düstûr-ü'l-amel ve anın üzerine vaz'-ı temel itmek lâzımdır.

Suâl-i Nutk-ı Bî-Pervâ

Ey benim şeb-i târik-i muhâverâtda şem'-i ziyâ-dârım ve vâdî-i teng-nâ-yı mübâhesâtda hâmi-i vefâkârım olan “Akl-ı Dâna” şu yukarıdan berü nakş-ı sahîfe-i beyân ü tezkâr ve kûze-i hâfızama ilkâ ve ihtâr buyurmuş olduğun leâlî-i nush u pendin her birisi bir gencîne-i râygân ü bi'l-vücûh takdîr ve tahsîne şâyân olduğu vâreste-i zann u iştibâh ve bunların hilâfı hareketde bulunmak mahza günâhdır çe fâide ki her kiminle böyle mübâhase olunsa anlar dahî kendilerini bu meslekde göstermekde ve fenâlık yüzünden kat'â dem urmamakda olduklarından bu bâbda nîk ü bedi fark ve temyiz aşırı müşkil görünüyor.

Cevâb-ı Akl-ı Dânâ

Vâkıâ;

Beyit

Bâtıl hemîşe bâtil beyhûdedir veli

Müşkil budur ki sûret-i hakdan zuhûr eder.

mağzâsınca bir takım nâ-hakşinâslar dahî sûret-i hakdan görünerek hem iç yüzünden hükm-i tînet-i reddiyesi olan [21] envâ'-ı kubhiyyât ve gûnâgûn fuhşîyyâtı işler ve hem de bu kubhiyyât ve fuhşîyyâtına perde olmak ve bir taraftan dahî zu'm-ı fâsid ve i'tikâd-ı kâsidleri üzre kendülerini ehl-i hak sırasında tutmak emeliyle sûret-i salâh ve meslek-i ehl-i felâhda görünürler ise de bu tâife-i nâ-hâifenin netîce-i ef'âl ve fezleke-i akvâlinde an-be-an vâsıl-ı sâha-i zuhur u ifşâ ve resîde-i meydân-ı ta'bin ü peydâ olacak fenâlıklar delâletiyle kulları amellerine münâfi ve da'vâları zehâblarının hilâfı olacağı ve ehl-i hakkın ise netâyic-i akvâl ve fezleke-i ef'âlinde ser-nümâ-yı minessa-yı şühûd ü Bürûz olacak keyfiyyâtın ibrâz ettikleri tavır ve mes[le]klerine kat'an mübâyin ve mugâyir olmayacağı ecilden işte bu müvâzene-i insâfiyyenin temyiz-i nakîzine ya'nî ehl-i hak ve erbâb-ı büt-lân ve nifâk-ı yekdiğerinden teşhîs ü tefrika derece-i kifâyede olacağı bedîhiyyât-ı umûrdandır. (Ey Nutk-ı Bî-Pervâ) iş bu suâlinde gayetle dakîk ve inceden inceye te'emmül ve mütâla'aya ahrâ ü hakîk bir nükte-i hafîyye vardır ki anınla dahî hak-şinâslıkda olan müdde'â-yı şeref ü i'tibâr müceddeden isbât ü istidlâl olunabilir [22] şöyle ki tâife-i merkûme bile tarik-i feyz refik-i hakkâniyetde şeref ü i'tibâr olduğunu derk ü teyakkun edip sûrî ve ca'li olarak göstermekde oldukları hakkâniyetden fi'l-cümle fâidemend oldukları hâlde bu meslek-i mergûbeye cidden ve hakîkaten sâlik ü devlet ve sa'âdet-i hakkâniyete zâhîrî ve bâtinî mutasarrıf ve mâlik olacakların dâreynde kazanacakları sermâye-i fevz ü felâhın derecesi ednâ mütâla'a ile ma'lûm olsa gerekdir.

Suâl-i Nutk-i Bî-Pervâ

Ey bana her dakikada sad-yâr-ı bizâ'a-bahş-ı tekellüm ü beyân ve rûz şeb sermâyede tebliğ ü tibyân olan (akl-ı dânâ) senin târif ü tavsîf eylediğin derecede cevânib-i erba'ası ma'mûr ya'nî ez-her-cihet vâreste-i ma'âyib ü kusûr olur âdemi az görüyorum bunda sebep ü hikmet ve bâdî ü illet nedir

Cevâb-ı Akl-ı Dânâ

(Ey Nutk-ı Bî-Pervâ) bunun sebep ve hikmeti ednâ mütâ-la'a ile ma'lûm olur. Şöyle ki Cenâb-ı Hâlik bî-çûn ü çirâ ve fâtır-ı zemîn ü semâ her şey'in güzelini çirkinden az ve kıymetlisini [23] kıymetsizinden muhterem ve e'azz halk etmiş ve bu azlığı dahî şeref ü izzete sebep ve illet eylemiş olduğu misillü nev'-i benî âdemin dahî akl-ı selîm ve tab'-ı müstakîm ashâbını nedret ve avâm-ı nâsı kesret ü vefret üzre halk buyurmuşdur ez-cümle

Kır'a

Dırahşân rûy-şân çûn berk-ı lâmi'
Zi-Kur'an vâsf-ı şân safrâun-i fâkî'
Sürûr-engiz-i dilhâ-yı perişân
Tescerrü'l-nâzirîn der hakk-ı işân⁴³

kır'a-i garrâsiyla ma'deniyyât meyânında kendüsüne uluvv-i kadr ü şân ve sermâye i'tibâr-ı bî-pâyân verilmiş olan zehab-i hâlisu'l-ayâr ve bu kabilden olarak fızza-i zî-i'tibâr sâir ma'deniyyâtdan bulunan timûr ü nühâs kadar bol ve mebzûl olaydı. Bu kadar şân ü i'tibâr-ı bî-pâyânı bulamamak ve belki nühâs ü timûrla mütesâviyü'l-i'tibâr olmak iktizâ eder ve bu cihetle herkesin yek-diğere olan mürâca'at ve ihtiyâcı ber-taraf olarak medâr-ı beka-yı sermâye-i hayât ü sebep-i asâyîş ü refâhiyyât olan medeniyyet ve ictimâ' [24] mâdde-i mühimmesi netice-bahş-ı husûl ve umûr-ı intî'âş-ı

43 Bakara suresi, 69. Ayetten.

âlem şîrâze-gir râbîta vusûl olmaz idi. İşte buna mümâsil sınıf-ı beşeri dahî Cenâb-ı Hakk bi-ecmiahum bir düzeye akl-ı selîm ve tab'-ı müstakîmle ârâste ve rüşd ü zekâ ile pîrâste buyurmuş olaydı. Ol emirde ra'y-ı ağnâm ve hıfz-ı devvâb u en'âm eder çoban ve nakl-i ahmâl u eskâl eyler ve sâir-i hıdemât-ı hasîseyi görür bir cân bulmak mümkün ve müyesser olmaz idi. Binâ-berîn bu kârhâne-i âlemi çevirmek ve hıfz-ı hayât u zindegânî netîcesi bulunmak için sınıf-ı beşer dahî mütefâvitü'l-ukûl ve akl-ı selîm ve tab'-ı müstakîm erbâbı nedret ü kıllet üzre mahlûk ü mec'ûl buyuruldu. Bu vechile her şey'in ve husûsiyle sınıf-ı beşerin aded ü kesret it'ibârıyla fenâsı iyisine ve şeref ü izzet cihetiyle iyisi fenâsına gâlibdir.

Suâl-i Nutk-ı Bî-Pervâ

Ey Akl-ı Dânâ sen es'ile-i vâkıfama ecvibe-i gûnâ günle mukâbele buyurdukça benim şübühâtıma daha ziyâde kesret ü kuvve-i vehmiyyeme vefret ü kuvvet geliyor. Bu cihetle şahs-ı [25] vâhidin hüsn kubhına medâr-ı hükm-i kat'î olacak şey nedir. Ya'[n]i bir âdemin eyü veyâhûd kötülüğüne ne ile hükm olunabilür. Bunda dahî bir muvâzene-i adliyye beyân buyurmanızı ricâ ıderim.

Cevâb-ı Akl-ı Dânâ

Ey nutk-ı bî-pervâ burası dâ'imâ hâtır-nişânın ve mahfuz-ı havsala-i idrâk ü iz'ânın olsun ki cenâb-ı hâkim-i mutlakü'l-'inân ve fermân-fermâ-yı hitta-i hestî ve imkân Teâlâ şânühü kusursuzluk rütbe-i âliyyesini ancak zât-ı kibriyâ-penâhlarına alıkoymuş ya'ni mertebe-i âliyye-i mezbûreyi gerek zî'l-u'kul ve gerek sâ'ir mahlukatından hiç birine tecâvüz itdirmemiş olduğundan kusûrsuz kul aramak ve me'âyib-i cüz'iyye ve külliyyeden sâlim âdem bulayım demek gibi büyüyük kusûr olamaz. İşte bu ka'ide-i külliyyeden sonra ma'lûmun ola ki sınıf-ı beşerin cümlesi hasbe't-tabî'a hüsn ü kubh-

ef‘âli câmi‘ ve umûmen muhtelifü’t-tabâyi‘ olacağından ve külliyyen muhsinât-ı tabîyyeden bî-behre âdem bulunamayacağı misillü kubhiyyât-ı halkıyyeden dahî sâlim ve vâreste-ferd âferîdenin bulunamayacağı ecilden bu bâbda [26] bir muvâzene-i mu‘tedilenin irâdesiyle nik ü bed eşhâsın fark-ı temeyyüzü mümkün olur. Şöyleki her bir insanın ve husûsuyla umûr-ı devlet ve mesâlih-i milletde müstahdem bulunan me’mûrînin vücûde getürmekde oldukları hüsn-i hizmet ve sa’y u gayretlerinin mahsûlü olan âsâr-ı hayriyye ve bir cânibden dahî ânlardan mu‘âyene ve müşâhede kılınan evzâ‘-i şeriyye mîzân-ı akl u insâfla vezn ü mikyâl-ı bî-tarafî ve hakkaniyyetle keyl olunarak me’mûrîni merkûmenin hüsniyyâtı kubhiyyâtına ya‘ni fâ‘idesi mazarretine galib gelür ise ânların mümidd ü hiyyet ve makbûliyyetlerine ve bi’l-akıs kubhiyyâtların hüsniyyâtlarından ağır görünür ise ol gürûhun mezmûmiyyet ve medhûliyyetlerine hüküm olunmak emr-i zarûridir. Yoksa kâffe-i kusûr ve kûsûrdan ‘ârî ve me‘âyib u kubhiyyâtdan sâlim ve berî me’mûr bulmak muhal ve bunun vücûdunu i’tikad itmek dahî garîb hâldir. Ve li-hazâ o misillü fâ‘idesi zararına bi’l-vücûh galib ve umûr-ı mühimme-i mülk ü milletde istihdâmı re’y-i sâ‘ib kabilinden bulunan zât-ı dirâyet-simâtın hasbe’l-beşeriyye mütecâsir icrâsı olduğu cinâyât-ı cüz’iyyesi meydânda vücûdu güneş gibi [27] zâhir ve bâhir olan hüsn-i hizmet ve müessir-i sıdk u istikâmeti ne‘ûzü billâhi teâlâ mahv ü hebâya bâ‘is olabilir. Ya’nî destiyârı tevfik-i Hudâ ve meded-kârî-i akl u zekâ ile ber-âverde-i minassa-i vücûd ve îsâl-i ser-menzil-i mu‘âyene ve şühûd buyurduğu hizmet-i cesîme ve himmet-i celîlesi meydânda dururken hasbe’l-kader kendisinden sudûr eden bir hatâ-yı cüz’î ile ve yâhûd bir takım ashâb-ı gamz ü nifâkın faraziyyât-ı beyân ve inhâsı oldukları ercîf musanna‘aları dile alınarak ol zâtın bî-vech aleyhine kıyâm olunur ise ve bi’l-akıs istihdâmında olan mazar-rat-ı umûmiyye ve meş’ûmiyyet-i kudûmiyyesi cümle indinde

mücerreb ve müsellemler olduğu hâlin buralardan iğmâz-ı ayn ve terk-i kâ'ide-i fark u temyîz-i ferîkayn olunarak alâ mâ-cera'l-âde herkes ve nâkesden sudûru kesret üzere görülen ve muhsinâtıdan addi mu'tâd olmayan müstehabât ve mendûbât-ı umûrdan bir keyfiyyetin ol me'mûrdan sudûru meydânda manzûr-ı afâk olan mazarrat-ı umûmiyye ve meş'ûmiyyet-i kudûmiyyesini setr ü ihfâya ve belki terfî-i kadr ü şânına sebep ve illet add ü ittihâz kılınır ise ol vakit iyi ile kötü fark ve temyîz olunmamış [28] ve bi'l-âhare kötüler iyiler üzerine tercîh olunmuş olacağından bu hâlet-i muzırının tahtından nice nice fenâlıkların ser-nümâ-yı sahn-ı zuhûr u sudûr olacağı emr-i bedîhîdir.

Suâl-i Nutk-i Bî-Pervâ

Ey Akl-ı Dânâ huzzâr-ı meclis ve gayret-keş-i hemcins bulunan bir takım zâtın revîşlerini ben havsala-i iz'ânıma bir vechile sığdıramıyorum. Ben de anlar gibi esnâ-yı mürâfa'at ve muhâkemâtta hemcinsimi haklı ve sâirlerini haksız çıkarmağa çalışayım mı yoksa bu mes'eleda dahî hakkı alâka-i cinsiyyet üzerine takdîm ve tercîh edeyim mi?

Cevâb-ı Akl-ı Dânâ

Ey Nutk-i Bî-Pervâ ehli indinde Hakk'dan âlî ve bahâ ü kıymette andan gâli bir şey yoktur. Beyne'l-enâm mer'î ve cârî olan alâkâttan hiçbir hak üzerine tefevvuk ü tekad-düm edemez ya'nî hak meydânda dururken alâkât-ı mezkûre gerü kalır. Binâen alâ-zâlik senin huzzâr-ı meclis dediğin gürûh-ı nâ-hakşinâsın vâdî ve mesleklerine zehâbla [29] egerçi nefs-i leim ve şeytân-ı racim taraflarından tamâmıyla muvâfakat ve belki teşvîk ü terğîbe bile müsâra'at olunabileceği derkâr ise de benim tarafımdan bu bâbda zerre kadar cevâz u mesâğ gösterilemeyeceğini kat'ıyyen beyân ederim. Hemcins ya'nî hemmezheb olmayan adamın hakkını

ibrâl eylemek yolunda görünen mehâzîr-i şer'îyye ve akliyye hemmezhebin bulunan adamın hakkını ibrâl eylemekden eşnâ' u akbeh ve bu fi'l-i mekrûhu kendüye pîşe ve san'at it-tihâz edenler ehl-i Hakk indinde mezmûm ve müstakbeh-dir. Vâkıâ hemmezheb bulunanların gayreti güdülecek ve haklarında hasbe'd-diyâne lütf u ihsân edilecek yerler katı çokdur. Fakat bu misillü muhâkemât ve mürâfa'ât esnâsında hemmezheb gayretine düşmek şer'-i şerîf ve kanûn-ı menfî ecnebîler indlerinde ma'âzallâhü te'âlâ medhûl eylemek demektir. Binâberîn bu bâbda olunacak gayret vehle-i ûlâ ve nazra-i humekâda hemmezhebin bulunan adama gûyâ bir fâide kazanmak ümîdi üzerine mübtenî gibi ise de bunun bir derece daha ilerisi teemmül ve tefekkür kılındığı hâlde medhûliyyet-i şer' ve kanûn mâtde-i muzırrası tahakkuk ve tebeyyün eder. Sahîhân [30] dîn ü devlet ve mülk ü milleti seven ve âkıbet-i umûru derk ü tefattun eden me'mûr u hukkâm bu misillü muhâkemât ve mürâfa'âtta bir mer-tebe sâlik-i şâh-râh-ı temehhus u bîtarafı olur ve bir derece iltizâm-ı hakkaniyyet ve istikâmet eder ki işte hâric-i mezhep bulunan müdde'î ve yâhûd müdde'-i aleyhi celb-i dâire-i insâf ve belki kabûl-i şeref-i İslâmla istiştirâfa sebeb-i kavî olabilir. Evâilde hukkâm-ı şer'in derkâr olan kemâl-i iffet ü hamiiyetleri mülâbesesiyle derûn-i memâlik-i İslâmiyye'de berâ-yı ahz ü i'tâ geşt ü güzâr itmekde bulunan müste'men tâifesinden birinin kefâlet veyâhûd vekâlet veyâ diğer bir mel-hat zımnında bir işi düşdükte alınacak senetlerini mârifet-i şer'le almak ve da'vâlarını şer'e havâle ve konturatolarını sicillât-ı mehâkime kayd ettirmek üzre iken fî zamâninâ hâzâ böyle itmek şöyle dursun mehâkimin semtine bile uğramadıkları şu müdde'âya delil-i kâfi değil midir?

Suâl-i Nutk-ı Bî-Pervâ

Ey akl-ı dânâ bu gün meclisde falan zâtın fart-ı dâniş ü dirâyetinden bahis açılarak nihâyet-i karâr-ı bahisde bu

müdde'â-yı [31] dâniş ü dirâyeti ol zâtın şî'r ü inşâ bilme-
siyle istidlâl ettiler. Sâir gûnâ muhsinâta dâir meydâna bir
şey koyamadılar. Bundan anlaşılı ki bu şî'r ü inşâ fenlerini
her kim bilir ise ashâb-ı dâniş ü dirâyetden add olunur. Bu
karârı dahî havsala-i idrâkim almadı. Buna ne buyurursunuz.

Cevâb-ı Akl-ı Dânâ

Ey nutk-i bî-pervâ bu misillü hezeyân-ı mahmûmdan
mürekkeb ve türrehât-ı bîma'nâdan müretteb bir takım söz-
leri şundan bundan benim de dinlediğim pek çokdur. Fakat
bu makûle sözler bir alay zâhir-bîn ve cehâlet-karîn herifler
tefevvüh eder ise de bu ta'rîf ve beyânları efrâdını câmi' ve
ağyârını mânî değildir. Zîrâ dâniş ü dirâyet ve fehm ü kiyâ-
set mâddeleri tiynet-i benî Âdem'den bir mevhibe-i mahsû-
sa-i ilâhiyyedir ki kesb ü sa'yile kazanılmaz. Şî'r ü inşâ ve
sâir ulûm-i şettâ kesb ü sa'yile tahsîl olunabilir. Bu cihetle
kesbî olan ma'lûmât-ı müstahsale külliyyet üzre hulkî ve ta-
bî'î bulunan hasâil-i mevhubeyi ne vecihle istilzâm edebi-
lir? Bunda olsa olsa denebilir ki iş bu şî'r ü inşâ ve ulûm-i
şettâ dâniş ü dirâyet vâsıtasıyla tahsîl olunabilir. Böyle dense
de yine [32] şu ta'rîf efrâdını cem' ve ağyârını men' edemez
çünkü bir takım âdam bulunur ki dâniş ü dirâyeti olur da
yine bunları tahsile çalışsa da muvaffak olamaz. Bu mes'ele-
nin asl-ı hakîkati şu vecihle hâtırına gelür ki her bir münşî
ve şâ'ir âkil ü fatîn değildir. Ve her âkil ü fatîn münşî vü
şâ'ir olamaz. Ba'zı münşî vü şâ'ir âkil ü fatîn ve ba'zı âkil ü
fatîn münşî vü şâ'irdir. Bu cihetle bunların beyninde umûm-ı
husûsu min-vech nisbeti görünür. Esbak Mısır-ı Kahire Vâ-
lisi Mehmed Ali Paşa'nın şî'r ü inşâ ve sâir ulûm-ı şettâdan
zerre kadar behresi yoğiken ve an asl adetâ bir sekbân bö-
lûkbaşısı iken nihâyeti ne dereceye vâsıl olduğu ve hüner ü
ma'ârifle meşhur-ı afâk olan Âkif Paşa'nın dahî şî'r ü inşâ
ve ulûm-ı şettâda emsâl ü akrânını geçmiş ve nazım u nesri
beyne'n-nâs misli sârî hikmete girmiş iken âkıbet-i kârı

neye müncer bulunduğu bu müdde'â-yı edille-i sâire ityânından müstağnî eder.

Suâl-i Nutk-i Bî-Pervâ

Ey akl-ı dânâ bu şî'r ü inşâ fenlerini tahsîl etmiş bulunan ba'zı zevât kendülerini ashâb-ı hüner ü ma'ârifden [33] add idiyorlar ve belki hüner ü ma'ârifî büsbütün bunlardan ibâret biliyorlar. Bunların bu bilişlerinde hakları var mıdır ne buyursunuz?

Cevâb-ı Akl-ı Dânâ

Ey nutk-ı bî-pervâ böyle butlânî zâhir ü bâhir olan da'vâya akl u dirâyetle şî'r ü inşâyı cem' etmiş bulunan zevât-ı âli-kadr fem-güşâ ve bu makule bî-ser ü bün kelâm-ı mezi-fü'l-merâma dehenbâz-ı da'va olmazlar bu da'vâ-yı bâtilı edenler anifen zikri sebkât eden mebhasden halleri istifâde kılınan münşî vü şâir-i gayr-i âkil olanlardır. Yoksa akl u iz'ânı ve fi'l-cümle bidâ'a-i irfânı olan münşî vü şâir o misillü hurâfât-ı hezeyân-engîz ve kelimât-ı türrehat-amizi ağzına almaz. Şu kadar var ki meselâ kendisi Türk cinsinden bulunan bir zât lisân-ı Türkî üzre şî'r ü inşâ ve fûnûn-ı sâireyi öğrenmiş bulunduğu hâlde Arabî ve Fârisî ve yâhûd el-sine-i Efrenciyye'den birkaç lisân üzre ve fesâhat ü belâgat şartıyla nazm u nesre kesb-i sermâye-i iktidâr eylediği takdirde ol zâtın erbâb-ı hüner ve ma'ârif olduğuna verilecek hükmünün [34] sıhhatini bende teslim ederim. Hattâ bundan mukaddem bir meclisde evlâd-ı Türk'den bir çelevi kendi lisânı ve rûz-merre müsta'mel olan ta'birât üzre tahsîl etmiş olduğu inşâdan dolayı kendisini ehl-i hüner add etmek da'vâ-yı bâtilası üzerine bir takım mukaddemât-ı mec-rûha ve fıkârât-ı müzeyyife îrâdına kalkışmış olduğundan bir adam kendi lisânı üzre îcâd-ı kelâma kudret kesb itmek kendi lisânını düzeltmiş demek olacağından ve bu mertebe

ise iktizâ-yı nisâb-ı âdemiyyet idüğünden buna ya'nî bir adam kendi lisânı üzre inşâ-yı kelâma muktedir olmağa hüner ıt-lâkı revâ-daşte-i ehl-i insâf ü idrâk olmayacağı sâhibimiz ta-rafından iddi'â ve bu mes'ele-i gâmizanın tahkîki zımnında kırk altı beyitden ibâret bir mesnevî ihtirâ' vü inşâsıyla is-bât-ı müdde'â kılınmıştır. Mesnevî-i mezbûrun mütâlâ'a-sında fâide-i külliyye olacağı emeliyle iş bu mahalle ayniyle nakl ü imlâ kılındı.

Ehline arz-ı hüner-i âdetden
 Vâr ise gitmesi ânın bid'atdır.
 Hüner ehli hünerin söylemeli
 Bî-hünerler de sükût eylemeli [35]
 Nesr ü nazma hüneri hasr etme
 Eski bildiklerine gel gitme
 Bir lisân bilmeyedir ikisi bunun
 Nesi vardır sühan-ı mevzu'nun
 Ana denmez hele ehl-i irfân
 Bilmeye doğruca bir gayrî lisân
 Vâlideyninden işitdiği dili
 Öğrenür olsa da zâtında deli
 Bilmeye kim ki lisân-ı pederi
 Olunur mu ana âdem nazarı
 Böylece olmadan ise insân
 Yeğdir olmak bana kalsa hayvân
 Bilmeli kendi lisânın âdem
 Âdem için yaradıldı âlem
 Âdemiyyet ne imiş anlamalı
 Cühelâ zümresini tınlamalı
 Nutkla buldu şeref âdemiyyân
 Etdiler hikmet-i yezdânı beyân
 Şeref-i nutka nihâyet olamaz [36]
 Aded-i encüme gâyet olamaz
 Bilmeli kendi lisânın demeden
 Şöyle ta'bir-i makâl eylemeden
 Maksadım şu oluyor ve'l-hâsıl
 Okuyub yazmağı olmak kabil

Okuyub yazmayarak sâde kelâm
 Eylemez şöylece tahsil-i merâm
 Çünkü bu teb'an olur bir işdir.
 Sanma bilmek bunu bir dânişdir
 Sâde nutk ehline denir nâtık
 Lîk ama odur ancak nâhik
 Söyler ama ne dediğin bilemez
 Denis-i aybı sözünden silemez
 Dâimâ etmededir halt-ı kelâm
 Anlamaz nerde verilir encâm
 Ne kıyâs ve ne berâhîn anlar
 Ne rumûz u ne mezâmîn anlar
 Ağzına her ne gelirse söyler
 Jajhalıkla mübâhât eyler
 Okuyub yazmadaki fart-ı lüzûm [37]
 İşte bu bahisle oldu ma'lûm
 Bunda da var denecek hayli me'âl
 Lâzım oldu yine irâd-ı makal
 Okuyub yazma değil sâde merâm
 Matlabı eylemeli istifhâm
 Garez ancak okumakdan ma'nâ
 Gelemez lafızla çün sadra şifâ
 Şâhid-i matlab-ı dil ma'nâdır
 Lafz-ı rengin ana bir dibâdır
 Lafz-ı ma'nâ aramaktır ma'rûf
 Zarf olur mu acabâ bi-mazrûf
 Ne selâset ne mu'ammâ ister
 Cümleden ileri ma'nâ ister
 Ne halâvet bulacaktır insân
 Yalnız lafızla misl-i murgan
 Hâsılı herkese olan lâyık
 Olmalı kendi lisânın nâtık
 Ya'nî şerh olunan üslûb üzre
 Sözü bilmeli matlûb üzre [38]
 Âdemiyetde nisâb işte budur.
 Bu karâr üzre hesâb işte budur

Buna olmaz hüner ıtlâkı revâ
 Olsa da medh ü senâ ahsera
 Hünerin mertebesi bâlâdır
 Ehli de kadri gibi vâlâdır
 Ne kolaydır olur ebnâ-yı zamân
 Bir iki beyitle ehl-i irfân
 İki kıt'a bir iki müfredle
 Alur ânı cühelâ şöyle dile
 Kimi Veysi kimi Nâbi dirler
 Hüner ancak buna vehbî derler
 Binde bir bulunamaz ehl-i hüner
 Senle ben de ma'ârif ne gezer
 Hüneri var denilir şöyle zâta
 Ola vâkıf heme külliyâta
 Evvelâ hüsn-i kariha ister
 Olacak zâta ma'arif-güster
 Hey'et ü hendese vü kimyâdan [39]
 Hikmet-i şâyi'a-i, simyâdan
 Behre-i râsihası olmalıdır
 İlimle sinesi de dolmalıdır
 Muktedir olmalıdır irşâda
 Hem dahî isterise ifsâda
 Ya'nî kadir ola hall ü akde
 Olmalı misli asir amade
 Merd-i kâmil demeğe lâyıf ola
 Kümmel-i asra bütün fâik ola
 Buna işte denir ehl-i irfân
 Abdiyâ buldu sözünde pâyân.

Suâl-i Nutk-ı Bî-Pervâ

Ey akl-ı dâna beyne'n-nâs mer'î ve mu'teber tutulmağa şâyân u ahrâ olan hukûkun taksîm ü ta'dâdı kabil ve derece-i imkâna vâsıl bulunduğu takdirde beyân buyurmanızı ricâ ederim ki bundan böyle icâb edenlere dehengüşa-yı tebliğ ü inhâ olacağım mes'ele-i hak-şinâsîde ka'ide-âşinâ ve usûl-pîrâ olmuş olayım.

Cevâb-ı Akl-ı Dânâ [40]

Ey nutk-ı bî-pervâ bir şey sorarsın ki hakkı üzre beyân u tafsîli varaka-i derûnun leylî vü nehâra sığmaz ve havsalla-i beşeriyye ânın ihâtasına tarîk-i imkân bulamaz mâdem ki şöyle bir emr-i düşvârın suâline leb cünbân-ı ricâ ve dehenbâz-ı niyâz ü istid'â oldun seni bütün bütün de mahrum itmek nâ-revâ olacağından bu hukûk denilen haslet ber-güzidenin meşhûr ve müte'ârif olanlardan bir nebzecek sana beyân ü ta'dâd ve bu yüzden dahî hâtır-ı nâşâdını fi'l-cümle abâd edeyim.

Şöyle ki hukûkun en evvelkisi hukûk-ı ilâhîdir. Bunun mertebe-i ûlâda olanı ma'rifetullâhdır. Kusûrunun hadd ü pâyânı bulunamaz.

İkincisi hukûk-i nübüvvet ü risâletdir. Bunun üss-i esâsı ve minâ-yı âkvâsı ikrâr-ı bi'l-lisân ve tasdik-i bi'l-cenân ta'rîfiyle mu'arref ü mazbût ve vücûdu amelîyyâta nâ meşrûr olan cevher-i îmândır. Bunun kezâlik fûrû'ât ve müfredâtına hadd ü gâyet bulunamaz.

Üçüncüsü hukûk-ı insâniyyetdir. Bu dahî meselâ hiç bilmediğin ve zerre kadar âşinâ çıkmadığın bir âdama kangı dîn ve mezhebde olur ise olsun gerek diğer insândan bir zâlim ve gaddârın ve gerek yırtıcı ve yâhûd ısırcı hayvânâtdan bir muzırr ve mühlikin [41]

pençe-i gadr ü itisâfına dûşâr olduğu mu'âyene ve müşâhede olundukda veyâ küçük ve bî-iktidâr kabîlenin diğer bir kabile-i mütegalibenin yed-i kahr u helâkine düşdüğü görüldükde anların mümkün olan vecihle tahlîs ü rehâsına çalışmaktır. Hukûk-ı insâniyyetin en büyüğü bu mâddelerdir. Bunlardan mâ'adâ nice aksâm-ı adîde ve envâ'-ı müte'addidesi vardır.

Dördüncüsü hukûk-ı saltanat ü hılâfetdir. Bunun efrâd-ı adîde ve fûrû'ât-ı kesîresi olub en mültezem ve mukannası şer'-i şerîf ve kanûn-ı münîfe ve icâb-ı vakt ü hâle ya'nî

zarûriyyât-ı düveliyyeye sûret-i muvâfakat ve şekl-i mutâbakatda görünen ve fevâidâtiye ve menâfi'-i müstakbileyi intâc edeceği melhûz u mutasavver bulunan kâffe-i emr ü fermân-ı hılâfet-penâhiyi bilâ tevekkufan samîmi'l-bâl kabûle müsâra'at ve bundan murâd şu imiş ve şöyle olacak böyle gidecek gibi bir takım erâcif ü hezeyân neşrinden aşuru tevakki ve müba'adet itmekdir. Çünkü el-mülûku mülhemûn müeddâ-yı hikmet ihtivâsı üzre hulefâ-yı kirâm ve selâtîn-i ızâm hazerâtından sunûh u sudûr eden re'y-i âli eczâhâne-i ilhâmât-ı ma'neviyye ve dârü'l-kuds-i te'yidât-ı sübhâniyyede inbik-i güher-rîz-i [42] savâbdan çekilmiş ve hâşâk-ı sehv ü hatâdan seçilmiş olacağı misüllü evreng-nişin-i zılliyyet-penâhi ve dîhim-efrûz-ı saltanat ü pâdişâhi bulunan kâffe-i selâtîn-i adl-âyin ve havâkin-i merhamet-karîn hazerâtı mülk ü millet ve dîn ü devletinin ilâ mâşâallah-ı teâlâ devam u bekasını mucib olur esbâb-ı kaviyye ve vesâil-i mevkî'ıyı herkesden yani bi'l-cümle efrâd-ı nâs ve ahâd-ı te'b'adan bin derece ziyâde tefekkür ve mütâlaa buyurub öyle mülk ü millet ve dîn ü devleti hakkında hâlâ ve istikbâlen muzırr olur ve vehâmet-i âkıbeti görülen şey' teklîf buyurmayacakları güneş gibi bedihî ve âşikâr olduğundan böyle bir suret-i zâhirede zihinlere ilişen îrâs ider fermân-ı pâdişâhi vuku'ında evvel emirde buraları düşünülüb elbette bunun tahtında bir hayr-ı muzmer ve nef'-i müstetir vardır diyerek serî'an infâz-ı emre kıyâm ve hilâf-ı de'b-i ubûdiyyet ve menâfi'-i ka'ide-i tâbiyyet kavlen ve fiilen bir hareketde bulunmamağa nasb-ı nefis-i ihtimâm itmek pâdişâh-ı asrın teb'a ve reâyası üzerinde hakk-ı sarîhidir.

Beşinci madde. Hukuk-ı diyânetdir. İş bu hukuk-ı diyânet dahî aşırı gözedilecek ve saâdet-i dâreyn [43] kendisiyle istihsâl olunabilecek bir emr-i mu'tenâ ve usûl ü fûrû'ı ekser men-en-yuhsadır.

Altıncısı hukuk-ı velî-ni'metdir. Bunun âdâb ü erkânına nihâyet ve usûl-ı fûrû'ına hadd ü gayet göremem fakat şart-ı

a'zamı sadakat ve istikamet olduğuna bi'l-cümle ukul-ı beşerin imzâkeş-i ittîfak olduğu beyandan müstağnidir iş bu sadakat denilen cevher-i cihân-kıymeti iki kısma münkasım bilir evveli sadakat-ı zaruriyedir ki behemehâl bir emel-i mahsûsun husûlü mütalaasıyla cebr-i nefis olunarak vücûda getirilir şöyle ki bir bende velî-ni'metin tavk-ı rezîn hizmet ü ubûdiyyetini ileride mütemennî-i istihsâli olduğu âmâl ve dil-hâhının refte refte sûret-nümâ-yı mir'ât-ı husûl olmasına ve hilâfî harekette bulunmaklığı hem elinde bulunan medâr-ı refâh u râhatı olan ni'met-i mebzûlenin fikdân ü zevâline ve hem de giderek istihsâline tavnî-ni nefis-i gayûr etmiş olduğu emniyye ve âmâlından mahrûm ve mehcûr kalacağına illet-i kaviyye bilib velî-ni'metinin leyl ü nehâr şeref-sudûr olacak emr-i fermânına dîde-dûz-ı tarassud u intizâr olarak ve âdâb ü ubûdiyyetden hiç [44] birini endâhte-i matmûre-i tekâsül ve nisyân etmeyerek nihâyet muvâfakat-ı hükm-i meşîyyet-i ilâhiye ile şâhid asîrû'l-menal âmâlini keşîdesine vuslat ve nev-arûs-ı hâtır-hâhî ile haclegâh-ı merâmında akd-ı meclis-i cem'îyyet eyledikten yani velî-ni'met ve bâ'is-i feyz ü meziyyeti bulunan zât-ı âlî-kadrin himmet ve inâyetinden bi'l-vücûh dest-şûy-ı istiğnâ olduktan sonra velî-ni'metine eski itdiği ubûdiyyet ve rıkkıyyeti târik ve belki assemnâllahü teâlâ fî zemânina emsâl-i kesîresi muâyene ve müşâhede olunduğu üzre râh-ı nâ-savâb-ı ihânet ve hıyânete sâlik olur ise işte böyle olan sadakate sadakat-ı zarûriyye ta'bir olunur bu sadakatin bâ-i'tibârü'l-ciheteyn hem mümidd ve hamıyyeti ve hem de mezmûmiyyeti vardır çünkü bu misillü hâlât umûr-ı nisbiyyeden olmak hasebiyle zikri mesbûk olan bende esnâ-yı hidmet ve me'mûriyyetde bir gûnâ ihânet ve hıyâneti irtikâb ve menâfî-i meslek-i ubûdiyyet olur tarîka-i sülûk ve zehâb etmemiş olduğundan edenlere nisbet ve izâfetle bu rütbelerde cebr-i nefis ve habs-i nefis ederek velî-ni'metine bir sûretle mazarratı dokunmayarak zarûrî vücûda getirebilmiş olduğu şu sadakati

bu cihetle [45] memdûh ve derece-i teferrüd ve istiğnaya geldikten sonra ubûdiyyet-i sâbıkasını terk ve belki efendisinin aleyhine kıyâma cür'et eylemesinden dolayı sadakat-i mezbûre mezmûm ve medhûl olur sadakatin kısm-ı sânisî sadakat-i ihtiyâriyyedir ki velî-nî'met ve sebeb-i rif'atı bulunan efendisine ihtiyâcdan kurtulub ve belki hasbe'l-kader birkaç derece ileri bile geçtikden sonra dahî kemâ-kân ifâ-yı ubûdiyyet ve te'kîd-i fermân-berî ve rıkkıyyet ederek velî-nî'metin uğurunda mâlik ve hânumânını yek lahzada fedâ edebilecek zât-ı muhterem sıfâtın sadâkatidir çî fâide ki bu misillû ehl-i sadâkatin büsbütün vücûdu selb ve adem-i sarfa kalb olunamaz ise de en-nâdirü ke'l-ma'dûm kazıyyesinin hükmü dâiresinde olacağı emr-i musaddık ve mu'terifdir binâberin yine sadâkat-i zarûriyye ashâbı istihdâmdan özge çare bulunamaz ol gürûh-ı ashâb-ı rüşd ü zekâdan olacakları haysiyyetle nâil oldukları nî'met-i mebzûleyi ellerinden çıkarmamak ve ileride mütemennî-i celb ve istih-sâli oldukları âmâl-i derûn ve imânî-i kalb-i pür-şuunlarına giderek zafer-yâb olmak için velev zarûrî olsun. [46] ibrâz-ı sadâkate mecbûr olub mecbûl ve mütehallik oldukları akl u kiyâset ve rüşd ü dirâyetleri hengâm-ı istihdâmlarında ic-râ-yı ihânet ü hıyânet ve îka'-ı redâet ve mefsedete mâni'-i kaviyy ve dâfi'î zarûrî olsa gerekdir bu cihetle velî-nî'met bulunan zât-ı âli-kadre ziyâdesiyle ehemm ve elzem olan her sûret-i sadâkat ve şekl-i istikametde görünen bende-gânî lütf u nî'metinden büsbütün müstağni olacak mertebeye götür-memenin çaresine bakmaktır. İş bu sadâkat-i zarûriyye ashâbını kabûl ve ihtiyâr itmek dahî emr-i zarûrî olacağı vâ-zih ve âşikârdır zirâ tafsîl-ı sâbıkdan müstebân ve müstefâd olacağı üzre sadâkat-i ihtiyâriyye ashâbı bulunamaz derecede nâdir ve sadâkat-i zarûriyye ashâbının mâdûnunda olan iki sınıf-ı âdem ki bir sınıfı bir nüfûz-ı hüsn-i sülûk ve istikame-tin neticesinde mazhar-ı mükâfât ve nâil-i merâdât olacakla-rını biliyor iseler de min indillâh mecbûl ü mübtelâ oldukları

habs-ı tıynet ve redâet-i hilkatleri hükmünce âkıbet-i kâra kadar sabr u tahammül edemeyüb esnâ-yı hidmet ve hengâm-ı me'mûriyyetinde icrâ-yı ihânet ve hıyânet edenlerdir ve sınıf-ı [47] diğeri zu'm-ı eblehânesince güyâ velî-ni'metine şâyân-ı tahsîn ve sezâvâr-ı aferîn olur bir hidmet-i nâdide vücûde getireyim dirken ma'âzallahu teâlâ bir büyük rahne açan veyâhûd an-kasd bir fenâlıkda bulunan kâlîve ve ahmak makuleleridir ki bunların istihdâmlarında hatr-ı azîm olacağı emr-i bâhir olduğundan çâr u nâçâr sadâkat-ı zarûriyye ashâbından özge istihdâma aslah ve ehveni bulunamayacağı emr-i müberhendir.

Yedincisi hukuk-ı raiyyet ve teba'iyetdir. Bu hukuk dahî envâ'-i adîde ve mübâhasât-ı medîdesi derkâr ise de lafz-ı adâlet cümlesini câmi' ve mezâlîm ve i'tisâf madde-sini vâkı' ve kami' olduğundan bu babda ıtnâb-ı makal ve tafsîl-i meale lüzûm göremem. Sekizincisi hukuk-ı civâriyyetdir. Buna dahî imkân-ı mevkî'yesi mertebe-i ri'âyet tarafına bâ'is emn ü rahat ve sermâye-i te'âtî-i nef' ve ticâret-dir. Dokuzuncusu hukuk-ı sefâret-dir. Bunun dahî aksâm-ı mütekâsire ve 'âdâd-ı mütevâfîresi olub en ehemm ve elzemi merâsim-i mihmân-nevâzîsine usûlü üzre riâyetdir. Onuncusu hukuk-ı hîşâvendî olub buna riâyetde dahî envâ'-i muhsinât-ı mer'îyye [48] hâsıl olur. İş bu hukuk madde-i mu'tenâ-bahâsı bu ta'dâd olunan aksâma münhasır olmayub bunlardan mâ'dâ daha nice aksâm-ı kesîresi ve her kısmın lâ-yuadd velâ yuhsâ fürû'ât-ı mütenevviası vardır.

Sûal-i Nutk-ı Bî-Pervâ

hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de müstahdem ve ma'âş-ı müstevfi ahzıyla dilsîr-i niam bulunanlardan pek çoklarını Dersaadet'de şehriyye vuku' bulacak mesârif-i rûz-merremize vâfi ve kâfi olacak mikdârı me'mûriyyet mahallerinde akçe idhârına muvaffak olsak Hudâ bilir bir gün hidmet ve me'mûriyyetde durmaz cümlesi terkle Dersaadet'e

gider ve derûn-ı Stambul'da birer mazbûr konak ve Boğaziçi'nde elverişli kullanışlı birer yalı alır ve âhîr ömrümüze kadar sevdiğimiz ehîbbâ ve akraba ile seyir yerlerinde ve bazen cevâmî' ve hânkâhlarda veyâhûd Galata meykedelerinde bakıyye-i ömrümüzü geçirir ve kat'en hizmet ve me'mûriyyete râğbet etmez idik diyerek ve bunu herbâr arzu eyleyerek me'mûriyyet-i vâkıılarına kat'en râğbet etmemek efkârında görüyorum. Senin de efkârın böyle midir yoksa âhîr ömrüne kadar dîn ü devlet ve mülk ü milletin [49] uğurunda sa'y u himmet mi itmekdir ve bu efkârda bulunmanın sebep ve hikmeti nedir.

Cevâb-ı Akl-ı Dânâ

Ey nutk-ı bî-pervâ bu senin beyân eylediğin efkâr yalnız hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de bulunan dîn himmet ve nâ-şinâs-ı hakk-ı ni'met makulelerine münhasır olmayub efrâd-ı nâsda dahî katî çokdur. Bunun derece-i ûlâda sebep ü hikmeti dâ'imâ ulemâ ve şu'arâmız taraflarından mine'l-kadîm herkesi dünyâya meyl ü râğbet ve kesb-i sâ mân ü servetden olunan memnû'îyyettir. Memnû'îyyet-i mezkûre umûm-ı nâsın bir derecede urûk ü a'sâbına te'sîr etmişdir ki himmetsizlik ve aşırı gayretsizlik ekser nâsa tabiat-ı sâniye olmuşdur.

Geçenlerde müteveffâ Esad Paşa'nın tab' u neşr olunan Divânçe'sini mütalaa ederken "bûm-i nevbet mizenet der kal'a-i Efrasiyâb perdedârî mi kunet ber tâk-ı Kisrâ ankebûd"

Beyt-i Meşhûrunu

Dehr-i bî-bünyâda bak ibretle ey âlicenâb
Bir göz üseğini yeter bir âdeme bî-irtiyâb
Yapma bu virânede gel menzil-i vâlâ kıbâb [50]
Bir yıkılacak yere sarf etme mâl-ı bî-hesâb
Dimesinler sana itmiş eser-i Şeddâd'a zehâb
Âkil isen ey püser dârın Ebu'd-Derdâ'ca yap
Güşuna mengüş ola mefhûm u enbü'l-harâb
Yâd kıl bu beyitten olmak dilersen hisseyâb

diyerek ta'şîr etmiş olduğunu gördüm ve bi'l-cümle halkın himmet ve gayretlerini ye's ü fütûra kalb u tahvîl edecek nice yıllardan beri buna mümâsil ve daha mubâlağalı lâ-yu-add velâ yuhâsâ söylenmiş sözler ve husûsiyle mev'ızalar vardır. İşte bu hâl mevrisü'l-melâl umûm-ı nâsın efkârını bir dereceye götürmüş ki nihâyeti batâ'et ve dîn-i himmetliği müntic olmuştur. Ekser efrâd-ı nâs zukaklarda zül su'alî mürtekeb olarak bu dahî memnu'iyet-i müşerrahanın netice-i muzırrası fûrû'âtındandır her kime canım şu batâ'et ve tekâsülden vazgeç işini sağlam ve dürüst yap diyecek olsa hay efendim sen de şu dört günlük dünyâ için bu yaptığın şey bile çokdur bugün zevke bakalım yarına Hakk kerimdir.

Iyş ü nûş ile bugün anma gam-ı ferdâyı
Sana ısmarlamadılar bu yalan dünyâyı

beyt-i nâ-ma'kulünü okuyarak [51] îrâd-ı cevâb-ı nâ-savâb ve belki bir takım kelimât-ı müzahrefe ile i'tâb u hitâb olunmaktadır. Müteveffâ-yı müşârun-ileyhin ânifü'z-zikr mu'aşşerenin hilâfî ve emzice-i nâ-matbû'a-i gürûh-ı battâlinin muhâlifî olarak

Yok bekası âlemin deyû evin etme harâb
Dûn-himmet olmasa âlemde eyâ âlicenâb
Hep olanlar gayret ü himmetle oldu kâmyâb
Gayret-i imandan dedi Peygamber-i sahib kitâb
Men'-i meyl-i mâl itmez âkil-i hikmet nisâb
Sim ü zer ile bulur her mülk ü millet fer ü tâb
Âlemi 'imârla ibka-yı nâma kıl şitâb
Vermesün şevka kesel Abdi bu kul-ı nâ-savâb
Bûm nevbet mîzenet der kal'a-i Efrasiyab
Perdedârî mikûnet ber tâk-ı kisra ankebût

tâbiriyle hâme cünbân-ı imlâ ve inşâ olduğum iş bu ma'şerba'zı erbâb-ı ulüvv-i himmet ve ashâb-ı gayret ü hamîyyet taraflarından istisvâb ü istihsân olunmuş ise de sâir ehl-i

batâ'et ü kesel ve âmil-i müfâdü'l-kesel a'lâ-mine'l-asele câ-niblerinden eser-i kabul müşâhede olunmadıktan başka Es'ad Paşa [52] gibi zâtın sözünün üzerine söz olmaz ta'bi-riyle sâhibim mücâb olmuştur.

Kıt'a-i li-muharririhî

Ya Rab hemîşe mühmili kıl kahr ki revâ
İki cihânda bulmaya gamdan ebed rehâ
Devlet işinde sıdk-ı derûn ile sa'y eden
Olsun müdâm lûtf u i'nâyâtına sezâ

dünyânın sermâye-i devâm ve bekadan tehi kîse-i iflâs ve cevri ü cefâsı dahî bî-had ü kıyâs olduğunda ferd-i âferîdenin şübhesi yokdur madam ki buraya gelinmiş ve şu bâr-ı girânın altına girilmişdir bunda o makule umûm-ı nâsın tabî'atına fütûr verecek ve sermâye-i gayret ü hamîyyetden herkesi bî-behre eyleyecek söz söylenüb de ortalığı müflis ve dilenci itmekden ise cümleyi gayrete getirecek ve din ü devlet ve mülk ü milletinin günden güne kuvvet ve miknet bulmasını ter-vîc edecek zemîn-i dil-nişin üzre hâme cünbân-ı imlâ olmak ser-âmedân-ı devlet ve suhanverân-ı millete farîza-i zîmmet gayretkeş ve diyânetdir. Çünkü bir millet ü devletin milel ü düvel-i sâire üzerlerine ezher cihet [53] tefevvuk ve galebesi behemehâl galebe-i kuvve-i mâliyyeye vâbeste ve bunun husûli dahî sermâye-i himmet ve bizâ'a-yı gayretin umûm üzre sarf ü i'mâline mütevakıf ve peyvestedir. Yoksa din ü devlete ez-dil ü cân meyl-i muhabbeti ve muhâfaza-i vatan ü memleketine surî ve ma'nevî himmet ü gayreti olan gürûh feyz-i şekve o makule kendi tasavvur-ı bâtılı kadar îrâd-ı se-nevî yapmağa ve ol-vechle yalı ve konak alub zümre-i süfehâ ve battâlinden istediği herifler ile kâh cevâmî' ü hankâh ve kâh meygede ü mesiregâhlarda seyr ü temâşâ etmek efkâr-ı bâtılasında bulunan haşerât-ı nâsa âdem nazarıyla bakmazlar bu makule müft-hâr u mâ'il-i idbâr olan eşhâs berîyyü'l-ih-tisâs gürûhunu hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de istihdâm etmek

şöyle dursun memleketlerde tavattun ve iskânlarına müvâfakat itmekde bile envâ'-i hatar ve mehâzir mevcûd ve yüzlerinden mülk ü milletin her dem ziyân u hasar u zarar göreceği bedihî ve rûnümûddur. Devlet ü milletine hizmet itmekliği yalnız ıyâl ü evlâdıyla taayyüş ü muâşeret emeli üzerine ibtinâ edenler dahî bu gürûh-ı mekrûhun ikinci derecesinde mezmûm u müstakbihdir. [54] Hilye-i hasene-i insâf-ı hamîyyetle rûşenâ ve gayret-i vatan mes'ele-i mu'tenâ bahasına hakkıyla vâkîf ve âşinâ bulunan ehl-i dâniş ü irfân ve ashâb-ı kiyâset ü iz'ân menâfî'-i zâtîyye ve tehiyye-i levâzımât-ı intîâşîye maddesini dâimâ derece-i sâniyede tutarak asl-ı ehl ve maksûdlarını mertbe-i evlâda olmak üzere dîn ü devleti için ellerinden geldiği ve havsala-i idrâk u kabiliyetlerinin ihâtâ edebildiği rütbelerde hüsn-i hizmet ve sıdk u istikamet vücûde getirmeğe hasr iderler. Bu meslek-i mergub ve rûşen-i matlûbun giderek nihâyetinde nâil olacakları ihsân ü inâyât-ı dünyeviyye kendülerine şîr-i mâder gibi helâl ve manend-i zülâl olarak ömürleri oldukça hem kendileri ve hem de ıyâl ü evlâdları mütena'im nevâl-i asâyîş ü rahat ve mütecerri'-i şehdâbe-i huzûr u âfiyet olsalar gerekdir.

Sual-i Nutk-ı Bî-Pervâ

Ey akl-ı dânâ beyne'l-enâm isti'mâl olunan zulm u teaddi lafızlarının mâhiyetini lâıykıyla bilemediğimden bundan ve bir de aksâm u envâ'ı var ise anlardan bir nebzecek bahs u beyân buyursanız da bu yüzden dahî ma'lûmâtlı bulunub icâbı [55] takdirinde mahalli geldikçe sarf eylesem fâideyi mûcib olur idi.

Cevâb-ı Akl-ı Dânâ

Ey nutk-ı bî-pervâ bu zulm denilen keyfiyyet-i makdûhenin mahalli i'tibârıyla aksâm-ı adîdesi olub ve tafsîlâtı kütüb-i şer'îyyede mestûr ü muharrer bulunub bu mahalde

teb'a ve ra'yyet haklarında olacak zulmün ma'nâsından bir nebzecik sana ma'lûmât vereyim çünkü bu zulmün mâhiyeti Zeyd ve Ömer'in şer'ân ve kanûnen istememeğe haklı olduğu muâmeleyi hakkında icrâ itmekdir.

Şu ta'rifin hükmünce zulm iki kısımla kabul-ı taksîm edebilir.

Kısm-ı evveli zulm-ı sarîhdir ki bir âdemi bi-gayr-ı hak katl ü 'idâm veyâhûd mâl ve eşyâsını gasb u iltikam veyâ ırz u namusunu hetekle kendüsünü tahkîr ve ithâm etmek gibi şeyler olmağla bu zulmün ika'ı behemehâl tahrib-i memâlik ve bilâd insilâb-ı âsâyış-i ibâde bâ'is-i azîmdir.

Kısm-ı sânisî reşyye-i zulmdür ki teb'a ve re'âyadan bir takım tenbel ve battâlîn gürûhunu gerek menâfi'-i zâtîyyelerine ve gerek fevâ'id-i umûmiyeye âid olur işlerin görülmesine yani [56] çocuklarını vaktiyle mekteblere veyâhûd müste'id olacakları birer san'ata vermek ve kendileri dahî şurada burada ve husûsıyla o murdar kahvehânelerinde kemâl-i süfliyet ve idbâriyet ile gezmeyüb bağ u bağçe ve tarlalarını vaktiyle ve yoluyla kazmak ve sürmek veyâhûd chl-i sûkdan ise her bâr emr-i ticâret ve zanaatıyla uğraşmak ve bu makule zirâ'at ve zanaat ve ticârete müteallik henüz bir yola sülûk etmemiş olan haylaz takımlarına becerebilecekleri ve icrâsına kabiliyet gösterecekleri işlerden bir iş bulmak husûsıyla menâfi'-i umûmiye ve muhsinât-ı mülkiyesi cümleye şâmil ve rûz u şeb cilvenümâ-yı mir'ât-ı husûl olması arzu olunan i'mâr-ı mülk ü millet ve ikdâr-ı teb'a ü raiyyet madde-i hayriyesi kendüsüyle hâsıl olacak tesviye-i turuk ve mesâlik ü tathîr-i meâbir-i büldân ü memâlik olunması husûslarına umûm üzre çalışmak gibi mevâddın gördürülmesine dâir teb'a hakkında olunacak cebr ü ikrâh keyfiyettir. Bunun zulme müşâbeheti cebr ü kerh maddesinden ötürü olub bi'l-farz bu makule esbâb-ı âbâdânî ve ma'mûriyyetden bulunan mevâddın icrâsında olacak [57] fevâid-i umûmiye ve menâfi'-i mevki'yyesi kendileri derk

ve tarîk-i batâ'et ve hazelânı terk edüb de vâkı' olan istid'â ve istirhâmları vechle zaferyâb-ı teşkilî olabilecekleri ittifâk ü irtihâd üzre o makule işlerin görölmesi zımnında teb'a ü reâyâya cânib-i hükümetden me'zûniyet verilir ise bu keyfiyet zulme müşâbehetden büsbütün çıkıp aynı adâlet ve mahz-ı inâyete münkalib olur ve böyle şeylerde olunacak cebr ü ikrahın dahî giderek fevâid-i umûmiye ve menâfî-i mevkî'iyyesi herkesin ma'lûm ve meşhûdu oldukça zulme müşâbeheti zâ'il ve belki refte refte rütbe-i âliye-i adl ü hakkaniyete vâsıl olacağından işte bu şey' zulmün icrâsı i'mâr-ı memâlik ü bilâd ve terfiyye-i teb'a ü ibâd maddelerinde sûret-i karar bulur çünkü bir âdemin kendü hânezâdı olan evlâdı ve hemfirâş-ı izdivâcı bulunan ıyâ'li veyâhûd silk-i mülkünde kâin köle ve câriyesi kendisine ne tarz üzre müteallik ve mütereddid ve ol âdem anların dâimâ terbiye ve ıslâhlarına ve bir günâ fenâlıkda bulundukları hâlde men'iyile hayırlı ve fâideli yola sevk olunmalarına nasıl [58] mecbûr ve müteahhid ise selâtîn-i adl-ayîn hazerâtı dahî kâffe-i teb'a ve zîr-i destânî haklarında işte bu üslûb-ı mergub üzre olacaklarından meselâ baba veyâhûd ana evlâdına bir hayırlı iş görmek için cebr ü kerh muâmelesini icrâ eylediği vakitte bir günâ zulüm etmemiş olacağı misillü pâdişâh-ı zaman ve şehinşâh-ı devrân cânib-i âlisinden dahî evlâd mesâbesinde bulunan teb'a ü reâyâsı haklarında bu vechle şeref-efzâ-yı sünûh u sudûr buyrulacak emr-i fermân-ı âlinin elbette netice-bahş-ı adâlet ü merhamet ve bâ'is-i huzûr ü râhat-ı fukara ve raiyyet olacağı kazâyâ-yı müberhenedendir.

Sual-i Nutk-ı Bî-Pervâ

Ey akl-ı dânâ devlet hidmetinde istihdâm buyrulan me'mûrînin mülkiyyede vezâret rütbe-i âlisinden tâ rütbe-i hâcegîye ve askerîde rütbe-i vâlâ-yı müşîriden onbaşıya ve ilmiyyede sudûr-ı izâmdan zümre-i kuzâta inince kadar birer rütbe-i mu'tebereleri olub ve bazan rütbesizleri dahî

bulunub bunların cümlesi başlı başlarına me'mûr-ı müstakıl olmayarak mülkiyyede bulunanlar [eyâlât] vâli ve mutasarrıflarının [59] ve silkü'l-leâl-i askerîde olanlar ordu müşîrlerinin ve tarîk-i selâmet-refik-i ilmiyyede bulunanlar dahî sadreyn-i muhteremeynin gerek bi'z-zât ve gerek bi'l-vâsita ve onlar dahî mâ-fevklerinde bulunan zevât-ı fihâm hazeratının bi'z-zât me'mûr-ı maiyyet-i şeref münkabidleri olub şu cihetle yekdigere kesb-i merbûtiyet ve ittisâl etmiş olan heyet-i cesime-i muazzamanın pâdişâh-ı zaman ve şehinşâh-ı devrân bulunacak zât-ı adalet-simâta merbût ve mensûb olacaklarından bunlardan maiyyetlerine me'mûr terfîk olunacak yani küçük me'mûrların nîk ü bed ahvâlleri devletçe kendilerinden sorulacak zevâtın ne sıfatla muttasıf olmaları yaraşur beyân buyurmanızı ez dil ü cân ricâ ederim.

Cevâb-ı Akl-ı Dânâ

Ey nutk-ı bî-pervâ o misillü zevât-ı âli-kadr dört kısma münkasımdır. Kısım-ı evveli hilye-i hasene-i hakkaniyet ve ziyet-i zâtiye-i iffet ve istikametle ârâste olduğu hâlde usûl u nizâmât-ı mevzû'aya vâkîf dahl u akd-ı umûr ve fatk u ratk-ı mesâlih-i cumhûrun üslûb u usûlünü kemâyenbağî ârif olan zevât-ı fihâmdır ki [60] böylesine hiç diyecek olmaz ve şeref maiyyetiyle nâil-i sermâye-i mübahat ve mefharet olan düşâhü's-sadr-ı hakkaniyet ve istikametle tezyîn-i endâm-ı âdemoiyyet etmiş bulunan havâss-ı me'mûrîn nâil-i huzûr-ı derûn ve maz[h]ar-ı iltifât-ı günâgün olub sâir efrâd-ı me'mûrînin dahî bi'z-zarûre menhec-i müstakim-i sıdk u sedâddan çıkmâğa yol bulmaları gereği gibi usret ü suûbete mübeddel olsa gerektir. İkinci kısmı kimse hakkında garaz ve nefsanîyet icrâsını sevmez ve yoluyla îrâd ü beyân olunan hak sözü kabul ve nâ-hak işten nûkûl ü udûl itmek yolunda ve iffet ü istikamet mesleğinde bulunarak fakat usûl ü kavânîn-i mevzû'adan pek o kadar haberdâr olmayandır. Çünkü büyüklüğün şart-ı 'azamı iffet ü istikamet

ve bî-garaz îrâd ü beyân olunan hak sözü kabule tenezzül ve müsâra'at buyurmak olduğundan bu sıfâatla muttasıf bulunan zevât-ı âlî-kadrin maiyyet-i me'mûrları insâf ü insâniyet dâiresinde suffe-nişin-i sıdk u istikamet ve nevâle-çin-i rûyet ü hamîyyet oldukları hâlde iki belirsüz olarak iş görülür. Üçüncü kısmı usûl-ı [61] âşinâ ve maarif-pirâ olub da sıfât-ı memdûhe-i meşrûhadan bî-behre ve [g]arez ve nefsânîyet ü irtikâb ve husûsıyla kibir ü nahvet ile âlûde olanlardır. Bu makulelerin mevcûd maiyyet ve refâkatleri bulunan me'mûriyetde eğerçi zerre kadar huzûr u rahat ve itminân ü emniyet olamaz ise de bunlar ânîfen beyân olduğu üzere devlet ü milletini seven takımdan oldukları hâlde bir müddet üft ü hîz ve hâlet-i ızdırâb-engîzle tesviye-i umûr mümkün olabilir. Dördüncü kısmı assemna'llahü teâlâ ne ilm-i âlî olan kavânin ve usûl-ı müessese-i devleti ve ne de bilmediğini ve bilenlerin kıymetini bilir ve bu cehl ile beraber envâ'-i kubhiyyâtı mürtekib olur. İşte bu makulelerin dâire-i devlete intisâba sebep olanlar bilerek bu sebebiyeti kabul etmiş ise an-ilm hıyânet etmiş olur ve eğer bilmeyerek eylemiş ise min indillâh hüsn-i hidmete muvaffak olamamış demekden başka ne denir.

Sual-i Nutk-ı Bî-Pervâ

Ey akl-ı dânâ "el-keîâmü yecürrü'l-keîâm" müeddâsı üzere ânîfen levha-pîrây-ı beyân ve nâtika-zîb-i zibân olduğun fıkrâ-i belâgat-behreden hâtır-ı fatirime bir sual-i hayret-me'al dahî [62] geldi. Şöyle ki dâire-i devlete âdem sevki maddesinde sadâkat ve hıyânete medhâl verecek şey var mıdır.

Cevâb-ı Akl-ı Dânâ

Ey nutk-ı bî-pervâ benim i'tikadımda bendegân-ı devlet ve asdika'-i saltanatın sıdk u istikametlerine bu âdem sevki maddesinden büyük ve kılı kıldan ağır mizân olamaz.

Binâberîn bu makamda sana bir mukaddime-i hayret-engîz ve fıkra-i belâgat-âmez beyân edeyim ki dâire-i devlete âdem sevki maddesinin sadâkat ü hıyânet mes'elelerinde medhâli olup olmadığını derk ve tefettun ve bu mebhasde dahî istih-sâl-i ma'lûmât ve teyakkun idesin. Senin ra'nâ ma'lûmın de-ğilmidir ki her bir devlet ü millet ve husûsıyla sâhibimizin metbû-i müfahhamı ve velî-ni'met-i 'azamı bulunan Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devâm ve saltanat-ı seniyye-i sermediyyü'l-kıyâmın müstetîl-i zîr-i cenâh-ı müstelzemü'l-felâhı bu-lunan kâffe-i teb'a ve reâyâ ecnâs-ı muhtelif ve esnâf-ı müte-nevi'adan ibâret ve aded-i nüfûsu dahî bi-had u gayet olup ve ez-gayr-ı teb'a tâ neferât-ı askeriye ve mahallât u kurâ muhtâr u imâm ve muhbir u kocabaşlarına inince kadar hey'et-i devletde dâhil bulunan büyük ve küçük [63] mülkiyye ve askeriye ve ilmiye me'mûr ve müstahdemlerinin aded-i nüfûs ve i'tibârıyla mevcûdu sınıf-ı teb'anın öşr-i mi'şârı adedinde olamayacağı bedihiyât-ı umûrdan bulunub bu cihetle şu mik-dâr fırka-i müfreze-i kalîle ve hey'et-i ma'lûme-i cüz'iyye ile bunca teb'a ve zîr-i destânı hükûmet altına almak ve hâri-cen ve dâhilen taht-ı himâye ü muhâfazada tutmak ve in-de'l-icâb şeref-sudûr ve sünûh buyrulacak evâmîr-i aliyye ve irâdet-i seniyyeyi infâz ü icrâ eylemek behemehâl efrâd-ı teb'a ü ehâd-ı sekenede olmayan bir kuvvet-i müessirenin vü-cûduna tevakkuf eder ki işte o kuvvet me'mûrîn-i müstah-demenin cevdet-i akl u zekâlarıyla i'mâl ve icrâ olunacak hüsn-i tedbir ve hakîmâne-reviş ve hareketdir yoksa dâire-i devlet ve hey'et-i saltanat ashâbı dahî ehâd-ı teb'a ve efrâd-ı reâyâ ile akl ü dirâyetde hemhâl ve revîş ü meslekde mütte-hidü'l-ef'âl oldukları hâlde matlûb ve arzu olunan inzibât-ı mülk ü millet ve râbita-gîri-yi teb'a ü raiyyet maddesi cil-ve-nümâ-yı mir'ât-ı merâm olamaz binâberîn devlet ü mil-letine meyl ü muhabbeti berkemâl ve seniyye-i sıdk u isti-kameti cevher-i girânkadr-ı hubb-ı vatan ile mâlâmâl [64] olan zevât-ı fihâm zîver-dâniş ve dirâyetle tezyîn-i vücûd ve

maarif ü hünerle zâtını tiresâz-ı çeşm-i hasûd etmiş bulunanları kendilerine hasm-ı cân ve düşmen-i bed-gümân bil-seler bile taraf-ı takribini bulub dâire-i devlete idhâl ve gündengüne kat'-i merâtib-i âliyye eylemelerine sa'y-ı bihemâl buyuracakları misillû şeref-i dâniş ü dirâyetden bivâye ve sınıf-ı rezîle-i cehl ü nâdânî ile teng-mâye olan nâ-ehil makulelerini sulbî püserî veyâhûd li-ebeveyn birâder-i cân berâberi olsalar dahî dâire-i devlete uğratmazlar. Hulasa-i kelâm ve netice-i merâm ehlini dâire-i devlete sevk itmek gibi büyük hidmet ve âli himmet olamayacağı misillû nâ-ehil olanları ser-kâre geçirmeğe ikdâm ü gayret gibi büyük ihânet olamaz çünkü kâffe-i mazarrat ve vehâmetlerinden başka bu makuleler ileride kesb-i tehayyüz ve i'tibâr ettikçe yine kendü gibilerini bularak ileriye alırlar ve bu keyfiyyet nihâyetü'l-emri teselsülde sûret-beste-i karâr olsa gerekdir.

Sual-i nutk-ı Bî-Pervâ

Ey akl-ı dânâ bu ehil ve nâ-ehil bahsinde bir ka'ide-i [65] mutarride ve zâbıta-i mu'tedile göremiyorum bir âdemin ehil veyâhûd na-ehil olmasına medâr-ı hükm olabilecek şey ne ise beyân buyursanız da anı ka'ide-i mahsûsa itihâzıyla mahalli geldikçe beyân eylesem güzel olmaz mı.

Cevâb-ı Akl-ı Dânâ

Ey nutk-ı bî-pervâ şu suâlini aşırı beğendim ve bu mes'e-le-i dakikaya bu vechile dehgüşâ-yı pürsiş ve isticvâb olduğuna beyân-ı teşekkürle mukabele ederim zirâ beyne'n-nâs bir ehil ve nâ-ehil lakırdısı dönüb dolaşmakda ve her taraftan birer ma'nâ verilmekde ise de bu bâbda söylenen sözlerin ekserisi merkez-i savâba tesâdüf ve asıl ma'nâ-yı mevzu'ına terâdüf etmeyüb meselâ filan müşîr ve ferîk veyâhûd livâ ehil ve erbâb zâtdır zirâ aşırı hoş sohbet ve mazmûn-ı âşinâ ve hatta şiir ü inşâya ve fûnûn-ı şettâyâ insâbla rûşenâdır ve

silk-i mülkiyyede bulunan felan vâli ve mutasarrıf veyâhûd kaimmakam erbâb-ı âdemdir şu cihetle ki ilm-i nücûm u felekiyyâtta ve husûsıyla fenn-i tabâbet ve hikmetde ka'bına çıkar ve gubarını şıkk eder âdem bulunmaz ve tarîk-i ilmiyyede bulunan filan efendi pek çok ehil ve erbâb-ı âdemdir. Şunun için ki cesâret [66] ve şecâ'atde fâ'ikü'l-akrân ve civanmerdî ve sehâvetî revnak-şiken-i iştihâr Bermekyândır ve meslek-i kitâbetde bulunan çelebi ehil ü erbâb-ı zevâtdandır. Niçün dirsən herifin yiyip içmesinde ve oturub kalkmasında ve husûsıyla giyinib kuşanmasında yaptığı ses ve çalım Hudâ bilür yapılmaz ve kolaylıkla taklîd kabul etmez gibi ve daha bunlara mümâsil bir takım âdemlerin sıfât-ı mesleklerine münâfi ve malzeme-i hâllerinin büsbütün muhâlifî olan sıfâtlarla ehliyetlerine ve bi'l-akis bunların selb ü nefyile adem-i ehliyetlerine hükm olunur hasbiyeten fî zamanına bâzı ahvâl-i garîbe ve evzâ'-ı acîbe muâyene ve müşâhede olunmaktadır. Hâlbuki bunda zerre kadar eser-i hakkaniyet ve şemmiye-i insâf ü insâniyet görülemez ve mamafih bir âdemin kemâlât-ı insâniyeden bulunan kâffe-i melekât-ı ilmiye ve ma'lûmât-ı halkıyyeyi cem'le ahkâm-ı muhtelifesini kâmilen icrâ eylemesi mertebe-i istihaleye karîb derecede müteassir ve bunları bir vücûdda bulmak emr-i müteazzirdir. Binâberîn meselâ bir zât tarîk-i askeriyede ise ol tarîkin ilm-i hâlini hakkı ve lâyıkı üzre bildiği yani zîr-i kumandasında kâin asâkir-i [67] şâ[hâ]neyi yedinde olan kavânîn-i askeriye ve ta'lîmât-ı harbiyeye tevfikân hüsn-i idâreye veledü'l-icâb bir düşmen-i ahd-şiken ile me'mûr ve muayyen buyrulduğu muhârebâtta icrâ edeceği kumanda ve hüsn-i tedbîrle müdâfa'a-i a'dâya muktedir olacak ma'lûmâtı öğrenmiş ve zâten şecî' ü bahâdır dahî bulunmuş olduğu ve mülkiyyede ise kavânîn-i mülkiyye ve ka'ide-i mevki'iyye üzre tesviye-i umûra ez her cihet muktedir bulunduğu ve tarîk-i ilmiyyede ise kendü mesleğine lüzûmu olan ûlûm-ı âliyye ve şer'iyyeye ve sâir ma'lûmât-ı cüz'iyye ve külliyye

ve meslek-i kitâbetde ise ilm-i imlâ ve inşâya ve'l-hâsıl sâir kangı hizmet ve san'at ve felâhet ve ticâret yolunda ise ana müteallik ma'lûmâta vâkıf ve âşinâ olabildiği hâlde ol âdem-in ehliyetiyle ve bunun aksine olarak bulunduğu işin ilm-i hâlini bilmez ise velev ki hâlinin hâricinde olarak pek çok şeylere ma'lûmât-ı müktesebesini olsa bile ol işde adem-i ehliyetle hükm olunmak icâb eder ilm-i hâlini kemâ hüve hakka bilmesi ve bi'l-fiil ahkâm-ı mukteziyesini dahî icrâ etmesiyle berâber fazla olarak hâricden ne kadar ulûm u fûnûn ve sanâ-yî ü bedâî'a ve husûsıyla [68] elsine-i ecnebiyyeye vâkıf ise ehliyet-i hâliyesine ol kadar kuvvet ve metânet ve zâtına şeref ve fazilet hâsıl olur. Bu cihetle herkesi müstaid olduğu ve usûl-ı fûrû'ına vâkıf bulunduğu işe sevk ve delâlet ve bilmediği maslahata me'mûr ve müvekkel itmekden aşırı hazer ve mücânebet eylemek iktizâ-yı akl u hikmetdir.

Suâl-i Nutk-ı Bî-Pervâ

Ey akl-ı dânâ ânifen sahîfe pirây-ı beyân ve hâme-cünbân-ı ityân olduğun tebligat-ı hükmiyyenin fezleke-i müfâd-ı hikmet müstefâdına göre herkes müstaid ve kabil olduğu işte kullanılsa her işe ehil ve erbâb âdemler bulunmak lâzım gelir gibi anlaşıyor. Şu varışım merkez-i isâbetde midir beyân buyur.

Cevâb-ı Akl-ı Dânâ

Ey nutk-ı bî-pervâ bu anlayışın hakikat-i hâl ve nef-sü'l-emre bi'l-vücûh muvâfık ve akl ü hikmete dahî mutâbıktır. Çünkü bi'l-cümle efrâd-ı nâs bir isti'dâd üzerine mahlûk ü mec'ûl ve nesk-i vâhidde meftûr ü mecbûl olmayub her şahs u sınıf ve tabakanın hilkat-i mâder-zâdîleri [69] bir başka şey'e müstaid ve anın hükmünü tab'an icrâya müttehi ve müteahhid olduğu gibi kâffe-i mehâm ve mesâlih dahî nev'-i vâhid ve tarz-ı müttehid üzre olmayub her

birinin hakkı üzre sûretyâb-ı temşiyet ve husûl olması behe-
 mehâl diğer bir isti'dâd ve kabiliyete mütevakkidır. Meselâ
 ez-cümle kâtiblik sıfâtının icrâsı kangı lisânda ise ol lisânın
 lûgat-ı mevzû'a ve ıstılâhât-ı müsta'melesiyile fasîh ve gala-
 tını ve rûzmerre ta'birâtını kemâ-yenbağî bilmek ve fiilen
 icrâsına muktedir olmak isti'dâdını ve zabt u rabt-ı memle-
 ket maddesinin husûlü dahî gece gündüz gezmek ve emzi-
 ce-i muhtelif-i ahâliyi bilmek ve ehl-i ırzla edesiz makule-
 lerini harekât ve sekenât ve revîş ve refâtârlarından tanımak
 ve herkesin şahsına göre olunacak muâmelâtı öğrenmek ve
 tehdidini îkâ'a muktedir olmak isti'dâdına muhtâcdır. İşte
 bu isti'dâdla kâtiblik ve sâir sanâyi' ve mesâlih vücûd bul-
 maz ve bi'l-akîs kâtiblik ve sanâyi'-i sâirenin muhtâc olacağı
 isti'dâd ve melekâta bu zabt u rabt-ı memleket maddesi dön-
 mez yani ihtilâf-ı mesâlih ve umûr muhtâc olacağı isti'dâd
 ve kabiliyetin dahî ihtilâfını müstelzem olur velihazâ bu us-
 lûb-ı mergub üzre [70] her işe muhtâc olduğu mülke ve is-
 ti'dâd erbâbı âdemler intihâb olunub yani âdeme iş aranma-
 yub işe âdem arandığı hâlde hasbe't-tabi'a her işin ehli ve
 kâffe-i mesâlihin recûlu bulunmak dâhil-i dâire-i imkân ve
 mesâlih ve mehâmmın yekdiğere nisbetle azîz ve hasîs ol-
 duğu kadar insânın dahî birbirine izâfetle azîz ve hasîs ve
 vazî' ve şerîfi bulunabileceği inde't-teemmül bu da'vâya delîl
 ve bürhân olur yoksa şu kârhâne-i âlemde işe yaramaz vücû-
 duna lüzûm ve ihtiyâc olmaz âdem yokdur. Ve bir âdemin
 adem-i lüzûm-ı vücûduna itikad itmek maazallah zât-ı Hu-
 dâya abes halk etmiş demek olub bunun deb'i ubûdiyyet ve
 mahlûkiyyete ne vechle mübâyin ve menâfi olacağı ehli in-
 dine kazâyâ-yı ma'lûmedendir.

Suâl-i Nutk-ı Bî-Pervâ

Ey akl-ı dâna sen şu ehil ve erbâb maddelerini bir sû-
 retde vâdi-i taassub ve taassüre düşürdün ki senin mâ-sadak-ı
 ta'rif ü beyânın olur yani tesviye-i umûr u temşiyet mesâlih-i

cumhûra tevkiîl kılınur âdem bulunmak icâb eder. Hâlbuki yine mesâlih-i i'bâd ve ra'yyet görülmekde ve hiç [71] bir iş geri kalmamakda olduğuna göre bu bâbda şimdiye kadar hâme-i cünbân-ı beyân ü imlâ olduğunun mukaddemâta lafz-ı ni'amlâ nasıl dehgüşâ-yı tasdik u i'tirâf olayım.

Cevâb-ı Akl-ı Dânâ

Ey nutk-ı bî-pervâ şu vechile safha-pîrâ-yı îrâd olduğun i'tirâzına ser fûrû-kerde-i belî olur idim be-şart-ı an-ki ben bütün bütün umûr-ı âlem-i mu'attal ve bi'l-cümle esbâb-ı emn ü asâyîş-i cihân-ı bî-huzûrî ve adem-i emniyete münkalib ve mübeddel oldu gibi bir takım lakırdılar söylemiş olaydım benim ehil ve nâ-ehil haklarında bu vechile tas'îbâta düşmekliğim büsbütün bir iş görülmüyor ve eser-i hakkaniyet ve semere-i sıdk u istikamet külliye mahv oldu demek ma'nâsına olmayub kâffe-i bendegân-ı devlet ve vazife harân-ı saltanat-ı ebed-müddet harekât-ı vâkı'a ve evzâ'-ı hâzırlerini bâlâda keşide-i silk-i sutûr ü imlâ kılınan ahkâm fi'l-cümle tatbîk ve subh u mesâ ibrâz-ı müessir bir güzide-i gayret ve hamiiyete sarf-ı yârây-ı vesîk eyleseler şimdiki sermaye-i kudret ve miknetin iz'âf ve müzâ'fı çehre-nümâ-yı mir'ât-ı husûl ve refte refte esbâb-ı şevket ve saltanat derece-i matlûbeye [72] mevsûl olurdu dimekdir. Yoksa cemi'-i zamanda i'tibâr-ı mevcûdun aslah ve ehvenine masrûf ve lehü'l-hamdü ve'l-minne devletimizde bu usûle hakkı ve lâ-yıkı üzre riâyet buyrulmakda idüğü emr-i ma'rûf olduğuna ve tali'a-i tevfiq-i bârî ve bedreka-i teveccühât-ı bâhirü'l-füyûzât-ı cenâb-ı şehriyârî ile bundan böyle dahî ehil ve erbâbı yetişdikce bi-lütfihi ve keremihi te'alâ kazâ müdirlerine ve belki giderek kurâ ve mahallât imâm ve muhtârlarına kadar erbâb-ı hüner ve maarifden mühezzebü'l-ahlâk ve zî-rahm u eşfâk bendegânın nasb u ta'yîn buyrulacağı eltâf-ı nâmûtenâhiye-i ilahiyyeden mes'ûl ve mütemennâ olduğuna göre bu bâbda aşırı müteselli olurum.

Suâl-i Nutk-ı Bî-Pervâ

Ey akl-ı dâna ne kadar îrâd-ı suâl ve i'tirâz-ı makal eylesem ecvibe-i günâ günle mücâb olacağımı anladım. Beni bir şübheden dahî kurtar da ben de artık ihtiyâr-ı sükût edeyim. Şöyle ki şimdiye kadar tarafından îrâd olunan es'ile ve ecvibe kaleme alınmak lâzım gelse bir risâle-i mahsûsa-i nâdide olabileceğine ve revîş-i hâle göre bunları pek muğlak ve mustalah olmayarak mütalatasından hâsıl [73] olacak nef'i umûma şâmil olmak yani fenn-i celîl-i imlâ ve inşânın derece-i nihâyetine varamayub hadd-i vasatda kalmış veyâhûd fenn-i celîl-i mezbûrun kesb ü istihsâli kaydına henüz düşmüş bulunanlar dahî istifâdeye muktedir bulunmak üzere sehlü'l-ifâde yani alâ mâcera'l-'âde olarak kaleme alub bir [ri]sâle şekline ifrâğ etmek murâdın olduğunu anladığıma binâen bunda bir nev'-i memnûn ve müstebşir oluyor isem de bu bir görölüb işitilmemiş tarz-ı bedî' ve üslûb-ı menî' üzere olacağından acabâ ebnâ-yı zemân ve ihlâ ü ihvân taraflarından kabul u tahsîn ve sezâvâr-ı takdîr ü aferîn buyrulur mu?

Cevâb-ı Akl-ı Dâna

Ey nutk-ı bî-pervâ bu kaleme alacağım ve risâle şekline koyacağım sözler seninle benim beynimizde söylenmiş ve şâ'ibe-i garaz ve ıvazdan müberrâ bulunmuş olan bir takım ictihâdât-ı alakiye ve ihtirâ'at-ı zihniyyeden mürekkeb ve müretteb es'ile ve ecvibedir. Âzâde-i külf-i ta'rîf ü beyân ve ehl-i hakka vâzıh u ıyân olduğu üzere bir âdem birşey beğenmemek ve anı senin felâhın ta'n u teşnî'le rahnedâr etmek [74] tarafına girdiği hâlde kendü efkârına mutâbık ve tasavvurât-ı muhayyilesine muvâfık bir takım söz tedârikiyle zu'munca tervîc-i müdde'âsına yani ol güzel şeyin tezyîf ve ibtâlîne güya yol bulacağı misillü bi'l-akis bir fenâ şey'i beğenmek ve sâhibine kadr u şân vermek ister ise anın kubhiyyâtını hüsniyyâtla te'vîl ve maayıb u hatîatını makam-ı savâb ve sanayî'a taklîb ve tahvil ederek kendü kavî-i hod

serânesiyle ol şey'e revâc vermeğe çalışır ise de bu revîşin iki-
sinde de eser-i hakkaniyet ve şîme-i temahhus ve insâniyet
görülemez fakat bu yolda mizân-ı adl u insâf ele alunub ve
gadr u himâye maddeleri büsbütün matrûd ve metrûk tu-
tulub bu tarz makbûl ve üslûb-ı ma'kul üzre im'ân-ı çeşm-i
dikkat ve ahkâm-ı mündericesine havâle-i câsûs fikret buy-
rulduğu hâlde tefekkür ve teemmül buyrulacak fâidesinin
derecesi ne mikdâr ise yani meyânemizde cereyân eden es'ile
ve ecvibeden müstefâdd olacak mesâilin usûl ve fûrû'ı üzre
amel ve hareket olunduğu takdîrde mülk ü millet ve dîn ü
devletce ne derecelerde fâide-i azîme hâsıl olur ise işte. [75]

Bu risâlenin dahî ol derece kadr u i'tibârı olmak lâzım
geleceği inde'l-ehlü'l-insâf resîde-i mertebe-i tahakkuk ve
sübût olur ve min Allahi'l-i'ânetehu ve't-tevfik.

İş bu eser 1287 senesi Asır nâm gazetede tefrika ola-
rak fıkra fıkra tab' olunduğu gibi bu kerre dahî ma'rifet-i
âcizânemle Terakki Matbaasında ayrıca tab' olunmuştur.

(Tevfik) [76]

Sivas Mutasarrıfı Abdî Efendi

Dil ile Akıl Arasında Söyleşi

Nutk-ı Bî Pervâ ile Akl-ı Dânâ Beyninde Muhâvere

Kâtiplikten mutasarrıflığa kadar birçok farklı görevle, hayatının büyük kısmında Osmanlı Devleti hizmetinde bulunmuş bir bürokrat, şair ve edip, hattat, hakkak olan Abdî Efendi'nin kaleme aldığı **Nutk-ı Bî Pervâ ile Akl-ı Dânâ Beyninde Muhâvere** adlı eserini 1853'de, yani Bosna'da iki buçuk yıldır vazife yapmaktayken yazmaya başlamış ve muhtemelen bu görevden azledildikten hemen sonra tamamlamıştır. Eser önce *Nevpeydâ* adıyla İstanbul'da *Asır* gazetesinde tefrika edildikten sonra, 1287 (1870-71) yılında yine İstanbul'da Terakki Matbaasında basılmıştır.

XIX. yüzyıl sosyal ve siyasal hayatıyla, Türk tenkit edebiyatının gelişimi açısından mutlaka göz önünde bulundurulması gereken bu eser, devlet idaresinin bir yönüyle ilgili olması nedeniyle bir siyasetnâme olarak adlandırılabilir. Eserde bilhassa üst düzey devlet memurlarında bulunması gereken vasıflarla, olmaması beklenen kişisel menfaat sağlama düşkünlüğü, kıskançlık ve zalimlik gibi haller izah edilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Abdî Efendi'nin eseri ahlâkî bir eserdir. Yine bunun gibi yanlış ve doğrular anlatılıp doğruya meylettirme çabası da esere bir nasihatnâme kimliği vermektedir. Ancak bu eser Abdî Efendi'nin ihtisasına uygun bir şekilde, özelde Osmanlı'nın XIX. yüzyıl ortalarındaki devlet memuriyetine ait hususları barındırır.

Dil ile Akıl Arasında Söyleşi adını verdiğimiz bu eser, Abdî Efendi'nin uzun yıllar bulunduğu devlet memuriyetinde tespit ettiği aksaklıkları ve bunların çaresi olarak gördüğü hususları, sembolik bir şekilde, kendi dili ile aklını sohbet ettirerek ördüğü bir metindir. Zira, sivri dili ve sert eleştirileriyle tanınmış bir kalem erbabı olan Abdî Efendi eseriyle, Geç Osmanlı devlet kurumlarında var olduğu bilinen bozulmanın bir resmini ortaya koymuştur.

Büyüyenay: 199
Siyasetnâme: 18

ISBN: 978-605-9268-88-2

buyuyenay.com.tr